ANZELMAS KENTERBERIETIS

Proslogionas

aidai

A N Z E L M A S
PROSLOGIONAS

ANZELMAS KENTERBERIETIS

Proslogionas

Iš lotynų kalbos vertė
VAIDILĖ STALIORAITYTĖ
Įvadą parašė
SAULIUS DRAZDAUSKAS

aidai
ALK
1996

S. ANSELMI Opera omnia,
ed. F. S. Schmitt

Knygos leidimą parėmė
Atviros Lietuvos fondas

ISBN 9986-590-23-X

TURINYS

ĮVADAS

Jei šv. Anzelmo iš Aostos, XI amžiaus benediktinų vienuolio, vėliau Kenterberio arkivyskupo, vardas šiuolaikiniam skaitytojui ką nors ir sako, jis dažniausiai siejasi su *Proslogionu*, „nedideliu kūrinėliu... nevertu būti pavadintu knyga ar turėti įrašytą autoriaus vardą“ (*Prosl., prooem.*). Tai vienas labiausiai intriguojančių tekstų filosofijos istorijoje. Jame suformuluotas Dievo buvimo įrodymas (dažnai vadinamas ontologiniu) sulaukė gausybės interpretacijų, kritikos, pagyrimų bei patobulinimų. Gal išties ne vienam, net palankiai nusiteikusiam, jis galėjo padaryti erzinančio žodinio galvosūkio ar kažin kokios kalbinės magijos įspūdį, bet retą kurį paliko abejingą. Kiekvieną kartą skaitomas *Proslogionas* sužadina ir verčia apmąstyti klausimų ratą, nusakytą pirminės antraštės - „Tikėjimas, ieškantis supratimo“. Kiekvienas traktato skaitymas virsta nauja interpretacija, o šis įvadas turėtų pasitarnauti *Proslogiono* skaitytojui Lietuvoje.

Anzelmas gyveno vienu įdomiausių ir dinamiškiausių Europos istorijos laikotarpių. Jis gimė 1033 m. Aostoje, imperatoriaus Augusto laikus menančiame romėnų mieste, paskutiniame iš Italijos keliaujant į šiaurę per Alpes. Tačiau XI amžiuje šis miestas nepriklausė Lombardijai ir žymėjo pietinę Burgundijos karalystės ribą. Tai svarbi aplinkybė: Anzelmą,

atrodytų, visą gyvenimą traukė į šiaurę. Popiežius Benediktas IX tuometinėje Europoje sunkiai galėjo konkuruoti su vokiečių imperatorių, siekusių prilygti Karolingų imperijos galiai, valdžia. Netrukus pati Burgundija pateko stipriausio valdovo Europoje imperatoriaus Konrado II įtakon. Religijos gyvenime didžiulį autoritetą turėjo Kliuni (*Cluny*) abatas Odilonas, o vienuolynas tapo Vakarų monastinės kultūros pavyzdžiu. Bizantija dar nebuvo pamiršusi didžiojo Bazilijaus II valdymo, ir centralizuota graikų imperatorių valdžia siekė nuo Dalmatijos pakrantės iki rytinės šiuolaikinės Turkijos sienos. Kai Anzelmas mirė 1109 m. Kenterberyje, krikščioniškojo pasaulio žemėlapis buvo gerokai pasikeitęs. Iš graikų imperijos liko tik didybės šešėlis, prie jos pietinių sienų buvo išsidėsčiusios Vakarų kryžiuočių valstybės, Italijos miestai pradėjo įsigalėti Viduržemio jūros regione. Ir nors imperatoriaus Henriko V energingi žygiai drebino Europą, popiežiaus autoritetas išaugo tiek, kad buvo aiškiai matyti, jog nei dvasios stiprumu, nei turtais, nei pavaldinių klusnumu jam neprilygs jokio pasaulietinio valdovo valdžia. Moralinį ir dvasinį atsinaujinimą religiniame gyvenime liudijo Sito (*Citeaux*) ir Šartro (*Chartres*) vienuolynai, ėmę rimtai konkuruoti su Kliuni monastizmo stiliumi[1]. Negana to, XII amžiaus pradžioje pradėjusi aktyviai veikti teologų karta - Anzelmas Laonietis, Abelaras, Gilbertas iš Poitiers, Viljamas iš Conches, - su kuria siejamas scholastinės minties atsiradimas, nužymėjo vėlesnės Viduramžių teologijos kryptį, monastinę kultūrą palikusios kiek nuošaliau nuo pagrindinės srovės[2].

[1] Žr. Knowles M. D., Obolensky D. *Historja Kościoła.* - Warszawa: Pax, 1988. - T. 2. - S. 147-148.

[2] Žr. Evans G. R. *Anselm and a new generation.* - Oxford: Clarendon Press, 1980.

Ilgas Anzelmo gyvenimas (pavyzdžiui, Tomas Akvinietis mirė nesulaukęs penkiasdešimt metų, Dunsas Škotas - keturiasdešimt, o Anzelmas - įpusėjęs aštuntą dešimtį), kitaip negu kitų žymiausių Viduramžių teologų, nebuvo skirtas vien nuosekliam žengimui akademinės karjeros laipteliais. Turėdamas puikią galimybę stebėti permainas Europos gyvenime ir būdamas aktyvus svarbių savo meto įvykių dalyvis, Anzelmas niekuomet nepasirodė esąs pasikeitimų pradininkas ar energingas rėmėjas. Jis nesiekė didesnės įtakos. Labiausiai Anzelmas mėgo kalbėti nedidelei savo mokinių grupelei, ir nors nė vienas jų nė iš tolo neprilygo savo mokytojui, Anzelmo reikšmę tolesnei Viduramžių raidai sunku pervertinti; neveltui jis vadinamas „scholastikos tėvu“[3]. Anzelmas vienija monastinę ir scholastinę tradicijas, palengva išsiskyrusias XII amžiuje[4].

Apie Anzelmo gyvenimą žinome palyginti nemažai, daugiausia - išlikusių laiškų ir mokinio bei sekretoriaus Eadmerio rašytos biografijos dėka[5]. Jis giminiavosi (iš motinos pusės) su Savojos grafais, XI a. stiprinusiais savo politinę galią Ronos slėnyje ir kaimyninėse Alpėse. Po motinos mirties susipykęs su tėvu, dvidešimt trejų metų Anzelmas paliko gimtąjį miestą ir trejus metus keliavo po Burgundiją bei Prancūziją. Jo kelionės baigėsi Normandijoje 1059 m., atvykus į Beko (*Bec*) benediktinų vienuolyną, kuriame dėstė Lanfrankas iš Paduvos, garsėjęs kaip

[3] Šv. Anzelmas - Bažnyčios Mokytojas, jo šventę Katalikų Bažnyčia švenčia kovo 21 d.

[4] Evans G. R. *Op. cit.* - P. IX.

[5] *Vita S. Anselmi* (žr. *Anselmi Opera omnia* / Ed. F. S. Schmitt. - Edinburgh: Thomas Nelson and Sons Ltd, 1946 (arba: Frommann-Holzboog, 1968); *The life of St. Anselm, Archbishop of Canterbury, by Eadmer* / Ed. Southern R. W. - London: Thomas Nelson and Sons Ltd, 1962).

dialektikos ir retorikos mokytojas, ir kur laisvųjų menų mokėsi jaunuoliai iš visos Europos[6]. Lanfrankas, nors dažnai ir priskiriamas prie „antidialektikų“, buvo vienas naujos mąstymo krypties - scholastikos - formavimosi pradininkų, logiką laikęs proto įrankiu, padedančiu plėtoti Apreiškimo tiesas ir pirmas perkeitimą Eucharistijoje aiškinęs, remdamasis aristotelinėmis substancijos ir akcidencijos kategorijomis[7]. Lanfrankas tapo didžiausiu autoritetu Anzelmui - ne tik vadovavo jo studijoms, bet ir įvedė jį į vienuolinį gyvenimą. Kai 1063 m. Lanfrankas išvyko į Kano (*Caen*) vienuolyną, Anzelmas tapo prioru ir perėmė Lanfranko pareigas vienuolyno mokykloje. Po vienuolyno įkūrėjo Herluino mirties 1078 m. išrinktas abatu, jis turėjo vizituoti pavaldžius vienuolynus Anglijoje. O mirus Lanfrankui, nors ir pabrėžtinai reikšdamas nenorą, tapo Kenterberio arkivyskupu (1093). Dėl nuolatinių konfliktų su karaliumi paskutinius metus Anzelmas nugyveno iš dalies Anglijoje, iš dalies tremtyje.

Anzelmo minties originalumo ir įgyto išsilavinimo bei įvairių įtakų santykį nelengva apibrėžti. Jis studijavo Augustiną (ne veltui dažnai buvo vadinamas *alter Augustinus*), Boeciją bei Aristotelį (neseniai atrastas jo „Kategorijas“). Tikėtina, kad būtent studijų laikotarpiu Anzelmas parašė pirmą savo kūrinį - dialogą *De grammatico* (tai iš esmės dialektikos įvadas)[8]. Popu-

[6] Žr. Southern R. W. *Saint Anselm: a portrait in a landscape.* - Cambridge University Press, 1990. - P. 43-53.

[7] *Ibid.*

[8] Šis traktatas buvo datuojamas 1080-1085 m.; Eadmeris, matyt, remdamasis Anzelmo žodžiais *De Veritate* prologe, mini jį greta kitų veikalų, parašytų šiuo laikotarpiu. Tačiau, anot Southerno, traktato tematika, stilius ir kt. leidžia jį datuoti 1060-1063 m. Žr. Southern R. W. *Op. cit.* - P. 62-65; *The life of St. Anselm, Archbishop of Canterbury, by Eadmer* / Ed. - P. 28, n.1.

liariausi Anzelmo veikalai parašyti pirmuoju kūrybos laikotarpiu, kai jis buvo Beko prioru (iki 1078): maldų rinkinys (*Orationes sive meditationes*) ir du traktatai, iš esmės - didelės meditacijos *Monologionas* ir *Proslogionas.* 1080-1085 m. laikotarpiu parašyti trys traktatai *De veritate, De libertate arbitrii* ir *De casu diaboli,* nagrinėjantys tiesos, teisingumo ir laisvos valios santykį. Vėlyvajam laikotarpiui priklauso traktatas *De Incarnatione Verbi* (1093), kuriame siekiama apibrėžti dialektikos vaidmenį ir ribotumus, nagrinėjant su tikėjimo tiesomis susijusius klausimus, apie jos taikymo teologijai tinkamumą. „Žmogaus atpirkimo apmąstymas“ (*Meditatio redemptionis humanae*)[9] parašytas apie 1099 m., kaip ir *De conceptu virginali,* netrukus po to, kai Anzelmas užbaigė vieną didžiausių savo veikalų *Cur Deus homo* (1098). Šiuose trijuose tekstuose Anzelmas mėgino parodyti, kad galima racionaliai pagrįsti tikinčiajam žinomas tiesas apie Įsikūnijimą ir Atpirkimą. Supratimas turėtų padėti tikinčiajam giliau suprasti tai, į ką jis tiki. Kita vertus, Anzelmas siekia nubrėžti pažinimo ribas: nors protu galime pažinti Įsikūnijimo būtinumą, tačiau negalime žinoti, kokiu būdu tai būtina[10]. Daugelis tikėjimo paslapčių, esančių už racionalaus pažinimo ribų, laikytos neprieinamomis loginei analizei; kita vertus, nepakankamai kvalifikuotai dialektiką naudojant aiškinti Apreiškimo turiniui, ėmė plisti racionalizmas.

***

Proslogione esantis Dievo buvimo įrodymas daugumoje filosofijos įvadų bei istorijų iki šiol vadinamas ontologiniu.

[9] Žr. Naujasis židinys. - 1995. - Nr. 11. - P. 808-812.
[10] *Cur Deus homo* I. XXV.

Tačiau nei pats Anzelmas, vadinęs jį tiesiog *meum argumentum* (*Prosl.* I), nei scholastinė tradicija (*ratio Anselmi*), nei pagaliau Leibnizas (*argumentum dudum inter Scolasticos celebre et a Cartesio renovatum*) „ontologiniu" šio argumento nevadino. Pirmasis „ontologinio įrodymo" pavadinimą greičiausiai bus pavartojęs Kantas (matyt turėdamas omenyje dekartiškąjį įrodymo variantą). Ir nuo to laiko iki šiol, nepaisant filosofų medievistų nepritarimo, „ontologinio įrodymo" atsiradimas daugiausia siejamas su Anzelmu. Prie tokios *Proslogiono* argumento interpretacijos (ir vadinimo) pagrįstumo problemos dar grįšime, o dabar reikėtų apžvelgti *Proslogiono* „istorinio likimo" klausimą.

Dažnai vardijami *Proslogiono* argumento šalininkai bei priešininkai; ir vienų, ir kitų būta nemaža jau Viduramžiais. Autoritetingiausiais priešininkais laikomi Tomas Akvinietis, Locke'as ir Kantas; prie šalininkų priskiriami Brunonas iš Segne, Viljamas iš Auxerres, Aleksandras Hališkis, Bonaventūras, Jonas Peckhamas, Dunsas Škotas, Descartes'as, Leibnizas, Hegelis. Tačiau šis skirstymas neduoda daug naudos: kone kiekvienas šalininkas ar kritikas interpretuoja Anzelmo įrodymą savitai ir pirmiausia išreiškia savo paties filosofiją. Tad vargu ar verta svarstyti, kur yra „daugiau" Anzelmo - ar kantiškoje apriorinių Dievo buvimo įrodymų kritikoje, ar hegeliškame argumento „įjungime" į vieningą filosofijos istoriją. Šiuolaikiniai filosofai neprarado susidomėjimo Anzelmo Dievo buvimo įrodymu. Jis nagrinėjamas, kritikuojamas; netrūksta mėginimų jį performuluoti bei „pagerinti". Tačiau, idant nepaskęstume *Proslogiono* argumento interpretacijų įvairovėje, čia pamėginsime kreipti dėmesį į klasikinę argumento sampratą.

Proslogiono argumentas reakcijos susilaukė greitai: pirmu

jo kritiku tapo Anzelmo amžininkas Gaunilonas, benediktinas iš Marmoutier. Tai, kad paties Anzelmo nurodymu vadinamoji *Liber pro insipiente* (su atsakymu į ją) kaip priedas buvo prijungta prie *Proslogiono* (*V. A.* XIX; žr. *Prosl.*, išn. 3), tarsi leidžia daryti dvi prielaidas. Pirma, Anzelmo manymu, ši kritika argumentui negalioja ir jokiu būdu negali sumenkinti *Proslogiono* vertės: „Manau, jog parodžiau, kad anksčiau minėtoje knygelėje ne silpna, o pakankamai būtina argumentacija įrodžiau, kad kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, egzistuoja tikrovėje ir kad jos [argumentacijos] nesusilpnina jokio prieštaravimo tvirtumas" (*Resp.* X); antra, jis pripažįsta, kad panašus puolimas įmanomas bei gali būti pakartotas, ir, prie *Proslogiono* pridūręs Gaunilono kritiką bei atsakymą į ją, argumentui tikisi suteikti aiškumo, apsaugodamas jį nuo klaidingos interpretacijos galimybės. Sunku pasakyti, kiek Gaunilono kritika įtakojo vėlesnį *Proslogiono* supratimą; šiaip ar taip, vėlesnių kritikų Anzelmo atsakymas, atrodo, neįtikino. Maža to, *Proslogiono* ištrauka (II-IV skyriai), kurią Anzelmas nusiuntęs Gaunilonui, Viduramžiais plito atskirai nuo *Proslogiono* (ji įtraukiama į kritinius leidimus kaip *Sumptum ex eodem libello*). Tikėtina, kad tai grindė tradiciją kreipti ypatingą dėmesį į šią *Proslogiono* dalį (kaip vadinamojo „ontologinio įrodymo" pagrindą), atsiejant ją nuo likusio teksto. Anzelmas veikiausiai nė neįtarė esant tokią galimybę; priešingai, kadangi kituose jo veikaluose (pvz., *Cur Deus homo, De conceptu virginali*) prieštaravimai ir jų atrėmimas įtraukiami į patį tekstą ir tik *Proslogiono* atveju pridurti kaip priedas, galima manyti, jog jam itin rūpėjo *Proslogiono* vientisumas.

Tad bent jau iš dalies Gaunilono dėka vėlesnių interpretatorių dėmesys nukrypo į tą *Proslogiono* dalį, kuri buvo

susilaukusi jo kritikos. Šiaip ar taip, plačiai pripažįstama, kad Gaunilonas, nors ir painiu stiliumi, bet tiksliai išryškindamas pagrindinį kliuvinį, trukdantį priimti Anzelmo argumentą, iš esmės anticipavęs Tomo Akviniečio bei Kanto kritiką; įdomu, kad kai kuriuos priekaištus Kantas vėliau formulavo stebėtinai panašiai. Panagrinėkime Gaunilono traktatą. Šiuo atveju svarbūs ne vien priekaištai, Gaunilono formuluojami argumentui, bet ir liudijimas, kaip *Proslogioną* suprato ir perteikė kitas vienuolis benediktinas, Anzelmo amžininkas.

Gaunilonas traktatą pradeda gana painiu *Proslogiono* II skyrelio argumentacijos išdėstymu. Jis skiria du teiginius:

1) kokią nors tokią prigimtį, už kurią nieko didesnio negali būti pamąstyta, įrodoma esant pirmiausia dėl to, kad pats neigiantysis jau turi ją intelekte (nes, girdėdamas apie ją kalbant, supranta kas sakoma);

2) tai, ką jis supranta, būtinai turi būti ne tik intelekte, bet ir tikrovėje („daugiau yra būti ir tikrovėje, negu vien tik intelekte; nes jei tai yra tik intelekte, tai visa, kas bus ir tikrovėje, bus [kai kas] didesnio ir tokiu būdu [kai kas] didesnio už visa ką, už kai ką bus [šis tas] mažesnio ir nebus [kai kas] didesnio už visa ką; o tai visiškai prieštaringa“).

Iškart pastebime, kad Anzelmo tekstą Gaunilonas perteikia netiksliai: Anzelmo *aliquid* (*quo nihil maius cogitari possit*) jau pirmame sakinyje virsta „kokia nors tokia prigimtis“ (*aliqua talis natura*). Kitas pakeitimas, į kurį *Atsakyme* atkreipė dėmesį pats Anzelmas, dar svarbesnis: *aliquid quo nihil maius cogitari possit* Gaunilonas keičia į *maius omnibus*.

Toliau (II sk.) Gaunilonas kvestionuoja Anzelmo mėginimą grįsti *aliquid quo nihil maius cogitari possit* egzistavimą *in intellectu*, remiantis tuo, kad, girdėdamas šį apibrėžimą, kiek-

vienas supranta jo turinį. Darydamas *in intellectu habere* ir *in cogitatione habere* perskyrą, Gaunilonas teigia, kad „turėti intelekte" galima tik tokį objektą, kurį galima mąstyti tik kaip aktualiai egzistuojantį tikrovėje; tuo tarpu „turėti mąstyme" esą galima ir netikrus dalykus, tai yra galima mąstyti neegzistuojančius ir net negalinčius tikrovėje egzistuoti objektus. Tuomet objekto buvimo intelekte ir buvimo tikrovėje perskyra netenka prasmės (ji ir esąs argumento svarbiausio žingsnio pagrindas), o pats mėginimas įrodinėti liudija, kad įmanoma neigti *aliquid quo nihil maius cogitari possit* egzistavimą, kaip ir Dievo buvimą, tad jo negalima „turėti intelekte". Todėl tai, kad egzistuoja kas nors, kas negali būti suvokta kitaip, kaip turintis neabejojamą egzistenciją, turi būti įrodyta kitu, „neabejojamu argumentu", o ne tuo, „kad tai jau yra mano intelekte".

Trečiame skyrelyje nagrinėjamas dailininko, intelekte turinčio ketinamą nutapyti paveikslą, pavyzdys. Gaunilonas mėgina parodyti, jog *aliquid quo nihil maius cogitari possit* nėra intelekte taip pat, kaip ketinamas nutapyti paveikslas. Žmogaus protas gali „turėti intelekte" dalyką, kuris nežinia ar egzistuoja, tik tokiu atveju, jei jis yra jo autorius. Tačiau *aliquid quo nihil maius cogitari possit*, arba Dievas, turi būti atrastas, o ne sukurtas.

Baigdamas argumento pradinio taško - *aliquid quo nihil maius cogitari possit* - kritiką (IV sk.), Gaunilonas kvestionuoja ir abstraktaus Dievo buvimo pažinimo galimybę: nei *maius omnibus*, nei Dievas negali būti pamąstyti (arba būti intelekte) kaip dalykai, „žinomi rūšies arba giminės atžvilgiu". Tad Dievas negali būti pažintas to pažinimo net nesiejant su faktiniu egzistavimu, nelyginant kokia nors abstrakti sąvoka. Toks apibrėžimas, teigia Gaunilonas, vėl performuluodamas Anzelmo sintagmą į *aliquid omnibus maius*, neturi jokio turinio, nes apie

Dievą negalime samprotauti, remdamiesi tiesiogiai patiriamais dalykais. Tad jo išvada griežta: kol nesužinosime (remdamiesi apreiškimu) ar rimtu argumentu neįrodysime, kad Dievas egzistuoja, galime tik tarti *aliquid omnibus maius*, tačiau negalime to pamąstyti; kitaip sakant, žodžių junginys, kuriuo remiasi Anzelmo argumentas, Gaunilono nuomone, ne tik negali būti suprantamas nelyginant žymintis kai ką, kas egzistuoja aktualiai arba bent jau kaip žymintis kai ką prasminga (nesiejant to su paties objekto egzistavimu), bet ir yra traktuojamas tik kaip žodžių junginys, apie kurio žymimo objekto egzistavimą negalima nieko pasakyti, o pati jo reikšmė yra nesuprantama.

Taigi pirmoje traktato dalyje (I-IV skyreliai) nagrinėdamas Anzelmo argumento pradinį tašką - sintagmą *aliquid quo nihil maius cogitari possit*, Gaunilonas parodo, kad negalimas tiesioginis *maius omnibus*, arba Dievo intuityvus pažinimas (II sk.), kad jo negalima pažinti pagal analogiją su paties žmogaus sąmonės aktais (III sk.)[11], ir pagaliau (IV sk.) labai priartėja prie kai kuriems šiuolaikiniams analitikams nesvetimos išvados, kad Dievo sąvoka (arba *aliquid maius omnibus*) yra beprasmiška.

Penktame - septintame skyreliuose Gaunilonas nagrinėja perėjimą nuo buvimo *in intellectu* prie buvimo *in re*. Jo kritika iš esmės remiasi pirmųjų skyrelių išvadomis: kadangi neaišku, ar Dievo apibrėžimas (*aliquid maius omnibus*) yra tikra, tai yra turinti tikrą objektą, sąvoka, o ne grynas intelekto konstruktas,

[11] Gaunilonas, atrodo, užsimena apie Augustino mokymą apie sielos ir jos mąstymo bei valios aktų pažinimo betarpiškumą ir jo skirtumą nuo išoriškų sielai dalykų pažinimo (Augustino *Si fallor, sum*); plg. *De Libero arbitrio* II, 3; žr. Charlesworth M. J. *Philosophical commentary* // St. Anselm's *Proslogion* / Translated with an introduction and philosophical commentary by M. J. Charlesworth - Notre Dame, London: University of Notre Dame Press, 1979. - P. 86.

negalima ja remiantis ręsti rimto įrodinėjimo. Visas žemes pranokstančios salõs, kuri, idant būtų visas pranokstanti, turi egzistuoti tikrovėje, pavyzdys primena Kanto šimto talerių pavyzdį. Baigdamas kritinę traktato dalį, Gaunilonas dar kartą pabrėžia: „Todėl pirmiausia kokiu nors labai patikimu argumentu turi būti įrodyta, kad yra viršesnė, tai yra didesnė ir geresnė už visa, kas yra, prigimtis, idant remdamiesi tuo galėtume įrodyti ir visus kitus dalykus, kurių būtinai neturi stokoti tai, kas [yra kai kas] didesnio ir geresnio už visa ką".

Gaunilono kritika remiasi tokiu nuosekliu *Proslogiono* II-III skyrelių skaitymu: jis keičia Anzelmo „kai kas" (*aliquid quo nihil maius cogitari possit*) savuoju „kokia nors tokia prigimtis" (*aliqua talis natura*), sintagmą „kai kas, už ką nieko didesnio negalima pamąstyti" (*aliquid quo nihil maius cogitari possit*) - „kai kas didesnio už visa ką" (*aliquid maius omnibus*), o paskui atitinkamai *Proslogiono* XIV skyrelio „kai kas visų aukščiausias, už ką nieko geresnio negalima pamąstyti" (*quiddam summum omnium, quo nihil melius cogitari potest*) - „viršesnė, tai yra didesnė ir geresnė už visa kas yra, prigimtis" (*superiora, hoc est maiora ac meliora omnium quae sunt natura*). Kas tai? Tiesiog paprastas netikslumas perteikiant Anzelmo poziciją, neturintis didesnės reikšmės[12], ar tam tikro perskaitymo/supratimo, tampančio interpretacijos pagrindu, liudijimas?

Į šį klausimą galbūt padėtų atsakyti žvilgsnis į Tomo Akviniečio *Proslogiono* argumento kritiką. Tomas nagrinėja *ratio*

[12] Taip, atrodo, mano Charleswortḥas, kuris komentare, tiesa, nurodydamas Anzelmo pasipriešinimą sukėlusį *aliquid quo nihil maius cogitari possit* pakeitimą *aliquid maius omnibus*, kitais atvejais nuosekliai taiko Gaunilono kritiką originalioms Anzelmo formuluotėms (Charlesworth M. J. *Op. cit.* - P. 84-89).

Anselmi, svarstydamas klausimą, ar „Dievas yra“ yra *propositio per se nota*[13]. Atsakyme jis pastebi, kad ne visi sutinka su tuo, kad *aliquid quo nihil maius cogitari possit* žymi Dievą, o jei šį žymėjimą ir priimtume, iš to dar neplauktų, kad Dievas egzistuoja aktualiai (*ST* I, q. 2, 1 ad 2). Ir nors *Proslogiono* argumentą Tomas vertina nevienprasmiškai neigiamai (teiginys „Dievas yra“ akivaizdus savaime, nes šiame teiginyje predikatas ir subjektas sutampa, tačiau jis nėra akivaizdus mums, nes mes nepažįstame Dievo esmės)[14], jis aiškiai traktuoja *aliquid quo nihil maius cogitari possit* kaip Dievo apibrėžimo, kuris iš principo mums neįmanomas suformuluoti, mėginimą. Tad atrodo, tarsi Gaunilono ir Tomo Akviniečio interpretacijos juda priešingomis kryptimis: Gaunilonas kritikuoja Anzelmo argumentą, performuluodamas jo teiginius ir pereidamas iš noetinio lygmens į ontinį (kurdamas „pozityvią“ Dievo sąvoką - *aliquid maius omnibus*), o Tomas savo kritiką grindžia būtent negalimybe apibrėžti Dievo sąvoką. Kas juos sieja? Ir Gaunilonas, ir Tomas *Proslogiono* argumentą laiko mėginimu pateikti Dievo apibrėžimą (kuris pats savaime tarsi taptų Dievo buvimo įrodymu) ir, remiantis jo akivaizdumu, peržengti buvimo *in intellectu* ir *in re* prarają.

Tomo kritika paveikė ir Descartes'o mėginimą perfor-

[13] Pasak Tomo, esama dviejų tipų akivaizdžių teiginių: *per se nota secundum* se (akivaizdžių savaime) ir *per se nota quoad nos* (akivaizdžių mums). Štai taip jis referuoja argumentą: *Sed intellecto quid significet hoc nomen, Deus, statim habetur quod Deus est; significatur enim hoc nomine id quo maius cogitari non potest. Maius autem est quod est in re et in intellectu, quam quod est in intellectu tantum. Unde cum intellecto hoc nomine, Deus, statim sit in intellectu, sequitur etiam quod sit in re. Ergo Deum esse per se notum* (*ST* I, q. 2, 1, 2).

[14] Tomo Akviniečio kritikos analizę pateikia Rikhof H. *Aquinas and the „Ratio Anselmi“* // L'argomento ontologico / Ed. Olivetti M. - Padova: CEDAM, 1990. - P. 137-159.

muluoti Anzelmo įrodymą[15]. Descartes'as, nors ir vengdamas pavadinimo „ontologinis", argumentą dar labiau susiejo su Dievo sąvoka. Dievo buvimo įrodymas penktojoje meditacijoje kyla iš „Dievo mąstymo", kuris teikia Dievo idėją, suvokiamumu prilyginamą („žinau aiškiai ir ryškiai") matematinėms idėjoms: „Be abejo, aš randu savyje Dievo, t.y. pačios tobuliausios būtybės, idėją, kaip randu ir bet kokios figūros arba skaičiaus idėjas"[16]. Tad Dievo idėja priklauso įgimtų idėjų rūšiai, ir nors Descartes'as siekia išlaikyti Dievo „nesuvokiamumą", *Filosofijos praduose* jis pripažįsta esant „Dievo sąvoką" arba „visiškai tobulos esybės sąvoką"[17]. Daugumoje vėlesnių argumento interpretacijų, patyrus ontologinio argumento tradicijos poveikį ir nelabai besidomint pačiu Anzelmo argumentu, nagrinėjamas arba Dievo esmės apibrėžimas (Spinoza, Leibnizas), arba perėjimas nuo esmės prie egzistencijos (Locke'as, Kantas, Hegelis ir kt.; iki pat šiol tai vienas populiariausių *Proslogiono* argumento interpretavimo būdų).

***

Apžvelgus „metafizinės" *Proslogiono* argumento interpretacijos raidą, reikėtų grįžti prie dviejų klausimų, apie kuriuos buvo užsiminta. Pirma, ar teisėtas yra *Proslogiono* II-IV skyrelių (ontologinio argumento „šaltinio") nagrinėjimas, išplėšus juos iš kūrinio konteksto. Antra, ar tokia interpretacija apskritai pagrįsta.

Proslogiono argumento metafizinės interpretacijos pagrįstumo klausimą rimčiausiai formuluoja Jeanas-Lucas Marionas:

[15] Žr. Dutton B. D. *The Ontological argument: Aquinas' Objection and Descartes' Reply* // American Catholic Philosophical Quarterly. - 1993. - Vol. LXVII. - Nr. 4. - P. 431-450.

[16] Dekartas R. Rinktiniai raštai. - Vilnius, 1978. - P. 205.

[17] *Ibid.* - P. 234.

kad Anzelmo argumentas galėtų būti vadinamas „ontologiniu", jis turėtų atitikti du reikalavimus, kylančius iš vėlesnės metafizinės interpretacijos, būtent: nuo Dievo esmės sąvokos pereiti prie egzistavimo ir Dievo esmę interpretuoti kaip universalią ir beribę Būtį kaip tokią[18].

Pirma, ar argumentas remiasi Dievo esmės sąvoka? Pradėję skaityti iš karto pastebėsime, kad argumento pradinis taškas yra ne sąvokos akivaizdumas, o tikėjimo dalykas (juk *Proslogionas* - meditacija); tai liudija ir pirminis jo pavadinimas: *fides quaerens intellectum.* Tad Anzelmo tikslas - racionaliai suvokti tai, ką tikėjimas jau yra suteikęs mąstymui[19]. Tačiau tikėjimas neparūpina protui vien neutralaus *datum*, kurį, tarsi savą, paskui galėtų perimti iš tikėjimo; tikėjimas veikiau veda protą spekuliatyvaus mąstymo keliu: „Juk nesistengiu suprasti, idant tikėčiau, bet tikiu, idant suprasčiau. Mat tikiu ir tuo, kad 'jei netikėsiu, nesuprasiu'" (*Prosl.* I). Supratimas kyla iš tikėjimo, nes racionalumo pagrindas - pripažinti mąstymo sąlygą esant tikėjime; šia prasme supratimui reikia ne tiesiog tikėjimo, bet tikėjimo būtent tuo, kad protas turi tikėti, idant pasiektų supratimą[20].

[18] Marion J.-L. *Is The ontological Argument Ontological? The Argument According to Anselm and its Metaphysical Interpretation According to Kant* // Journal of the History of Philosophy - April, 1992. - P. 207.

[19] Karlo Bartho interpretacija ypač išryškina šį dalyką: *Proslogiono* pradinis taškas - tikėjimo *datum*, tad argumentas galioja tik tikėjimo kontekste. *Proslogiono* tikslas yra ne įrodyti Dievo egzistavimą, kaip dažnai teigia įvairūs interpretatoriai, o veikiau išskleisti tai, kas *jau* yra viename apreikštų Dievo „vardų" - *id quo nihil cogitari possit* (Barth K. *Fides Quaerens Intellectum. Anselm's Proof of the Existence of God in the Context of His Theological Scheme.* - London and Richmond, 1960. - P. 153).

[20] Anzelmas tikėjimą laiko pradine mąstymo sąlyga ir kartu galutiniu supratimo horizontu (žr. Marion J.-L. *Op. cit.* - P. 208).

Proslogiono pabaigoje Anzelmas taip pat nepasiekia Dievo sąvokos. Juk pagrindinis argumento tikslas yra pasiekti Dievą, gyvenantį *neprieinamoje šviesoje* (*1 Tim* 6, 16). Tai, kad Dievas gyvena *neprieinamoje šviesoje,* apibrėžia ne tik *Proslogiono* pradinį tašką (*Prosl.* I), bet ir rezultatą (*Prosl.* XVI): žinojimas niekuomet nepakeičia (ir nepanaikina) tikėjimo ar Dievo nepasiekiamumo; jis verčia protą pripažinti šį nepasiekiamumą svarbiausiu Dievo bruožu.

Tad įstrigęs tarp tikėjimo prielaidos ir Dievo neprieinamumo Anzelmo argumentas nei pasirodo galįs kaip nors suformuluoti kokią nors Dievo sąvoką, nei palieka viltį tai apskritai padaryti. Negana to, šis argumentas nė neimplikuoja jokios sąvokos nei Dievo vardo[21], nes remiasi būtent kiekvienos adekvačios Dievo sąvokos negalimybe. Dar *Monologione* Anzelmas teigė, kad Dievas negali būti pasiektas jokia sąvoka, paimta iš pasaulio (*Mon.* XVI). „Dievo sąvoka" Anzelmui turėtų būti prieštaringas žodžių junginys, nes Dievas yra iš esmės tai, kas negali būti suvokiama, ir tai vienintelis dalykas, kurį baigtinis protas gali pasiekti: *comprehendit incomprehensibile esse* (*Mon.* LXIV). Tad argumento šerdį sudaro rėmimasis ne sąvoka, bet „ne-sąvoka" (jei priimsime Mariono apibrėžimą), įtvirtinta kaip tokia[22].

Šį ne-sąvokinį argumento pradžios tašką išreiškia garsioji formuluotė *id quo maius cogitari nequit* arba *aliquid quo nihil maius cogitari possit* - kai kas, už ką nieko didesnio negalima pamąstyti. Walteris Kasperis šią formuluotę vadina „ribine sąvoka", išreiškiančia dinamišką mąstymo judėjimą savo ribų link[23].

[21] Žr. Gilson E. *Sens et nature de l'argument de saint Anselme* // Archives d'Histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age. - 1934. -T. IX. - P. 74.

[22] Marion J.-L. *Op. cit.* - P. 208.

[23] Kasper W. *The God of Jesus Christ*. - New York, 1984. - P. 110.

Reikia pabrėžti, kad Dievas, jei jis yra, gali būti mąstomas tik kaip kai kas, ko negalime suvokti. Dievas leidžia tik patį kiekvienos jo sąvokos transcendavimą apskritai. Kas tik gali būti suvokiama per apibrėžimą, jokiu atžvilgiu nepasiekia Dievo. Ir priešingai, mąstymas atveria sau Dievo klausimą tiek, kiek pasiekia savo ribas. Vienintelis įrodymas, kad mąstymas iš tiesų gali užsiimti Dievo ir jo suponuojamos esmės klausimu, yra šis: jis ne tik gali peržengti visa, kas suvokiama, bet ir gali patirti savo suvokimo galios ribas. Mąstymas gali sutikti Dievą tiek, kiek patiria suvokimo maksimumą ir paskui, kitu žingsniu, susiduria su tuo, ko pati baigtinė mintis negali nei peržengti, nei užvaldyti - ko nors tokio, „už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta". Kol vis dar mąstoma sąvokomis, Dievas nesirodo; jis pasirodo tik tuomet, kai mintis nebegali stumtis pirmyn.

Tad Anzelmo įrodymo savitumas, nekeliant klausimo apie jo galiojimą, iš esmės yra kritinis jo pobūdis. Iš tiesų sintagma „tai, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta" nepretenduoja nei būti sąvokiniu Dievo apibrėžimu, net negatyvia prasme, nei įgalinti priėjimą prie kokios nors transcendentalios būtybės. Ji tik nubrėžia ribą galimų pastangų kiekvienos galimos Dievo sąvokos link, t.y. kiekvienos pastangos mąstyti *už* mūsų mąstymo galių ribų. Ši sintagma labiau apibrėžia mūsų baigtinumą, negu Dievą. Tiksliau tariant, ji susijusi su kiekvienos galimos Dievo sąvokos neįmanomybe, nes atskleidžia mūsų mąstymo esminį baigtinumą, kad ir kokios pažangos jis nepabaigiamai siektų.

Jei, anot Kanto, „transcendentalinis" liečia ne mąstymo santykį su daiktais, o mūsų gebėjimą pažinti[24], tai galime sakyti,

[24] Kantas I. *Prolegomenai.* -V.: Mintis, 1993. - P.61.

kad Anzelmo argumentas siekia to, kas transcendentiška mūsų mąstymo transcendentalinio tyrinėjimo pagalba. Kitaip tariant, transcendentalinė interpretacija tarsi perkelia Anzelmo pradinio taško („Dievas yra kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta") akcentą nuo „Dievas yra kai kas" prie „negali būti pamąstyta". Tai yra įrodymas „iš mūsų mąstymo baigtinumo". Kiekvienas šio argumento vertinimas, ignoruojantis, kaip dažnai nutinka, kritinį jo pobūdį ir einantis lengviausiu keliu, idant jį sukritikuotų, sukritikuoja ir paneigia patį savo mėginimą, o ne Anzelmo argumentą. Diskusijose dėl argumento pagrįstumo dogmatizmas būdingesnis Anzelmo priešininkams, nesuprantantiems argumento kritinio pobūdžio, o ne jo šalininkams. Jau minėta tomistinė Anzelmo argumento kritika remiasi tuo, kad Dievas nėra *per se notum quoad nos*, taigi tuo, kad mes neturime jokios Dievo sąvokos. Paradoksalu, bet būtent Tomas pirmasis suteikia pagrindą „kritinei" Anzelmo argumento interpretacijai, akcentuodamas negalimybę suvokti Dievą. Tiesa, paskui Dievos sąvokos stoką, kuri ir sudaro pačią argumento šerdį, Tomas traktuoja kaip Anzelmo nesėkmę. Tomas nesuprato Anzelmo paradokso. Ir nors tradiciškai teigiama, kad Tomo ir Anzelmo argumentacijos skirtumai remiasi apriorinių ir aposteriorinių Dievo esmės sąvokų vartojimu, svarbiausias klausimas yra toks: ar apskritai vartotina kokia nors Dievo sąvoka?

Tad šiuo atveju sąvokos, nusakančios Dievo esmę, negalimybė ne tik nepanaikina galimybės įrodyti Dievo buvimą (tai plauktų iš Tomo kritikos), bet net tampa paties įrodymo, kritinio ir transcendentalinio kantiškąja prasme, šerdimi. Atsakyme Gaunilonui Anzelmas, atrodytų, pakankamai aiškiai atsiriboja nuo metafizinės koncepcijos prielaidų ir teikia pagrindą transcendentalinei *cogitatio* interpretacijai: „Juk kaip niekas netrukdo,

kad būtų sakoma „neišsakoma“, nors negali būti sakoma tai, kas vadinama „neišsakoma“, ir kaip gali būti pamąstyta „nepamąstoma“, nors negali būti pamąstyta tai, kam tinka būti vadinamam „nepamąstoma“, taip, kada sakoma „[kai kas], už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta“, be abejonės gali būti pamąstoma ir suprantama tai, kas girdima, net jei negali būti pamąstomas ir suprantamas tas dalykas, už kurį didesnio negali būti pamąstyta. Mat jei ir yra kas nors toks neišmintingas, kad sakytų, jog nėra ko nors, už ką didesnio negali būti pamąstyta, vis dėlto nebus toks begėdis, kad sakytų negalįs suprasti arba pamąstyti to, ką sako. [...] Taigi kiekvienas, neigiantis esant ką nors, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta, bet kokiu atveju supranta ir pamąsto daromą neigimą. [...] Vadinasi, kas tik šitai neigia, supranta ir pamąsto „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta“ (*Resp.* IX).

Šios „ne-sąvokos“ pagrįstumas parodomas trimis įrodymo žingsniais. Pirma, neįmanoma neigti kritinę „ne-sąvoką“ *id quo maius cogitari nequit.* Juk kiekvienas, kuris jos atsisako, remdamasis tuo, kad negali suvokti jos prasmės (t.y. negali suvokti jos *in intellectu*), sau prieštarauja: norėdamas atmesti, jis pirma turi suprasti (*audit hoc ipsum quod dico*); tad kas suvokia *id quo maius cogitari nequit* pakankamai, idant galėtų ją atmesti, turi prisipažinti supratęs. Pats apibrėžimas sako, kad pamąstomumo maksimumas turi nebūti visiškai suvoktas; maža to, jis turi nebūti suvoktas griežtąja prasme - kaip sąvoka. Todėl kiekvienas prieštaravimas, besiremiantis negalimybe suvokti, ne tik kad nepašalina jos, bet pripažįsta ją esant tokią, kokia ji ir turėtų būti. Grynas nesusipratimas būtų prieštarauti *id quo maius cogitari nequit,* remiantis bendromis prasmingumo taisyklėmis, kurių atžvilgiu ji turėtų būti išimtis. *VIII atsakyme* teigiama, kad pa-

kanka *conicere*, idant būtų galima įrodinėti; sąvoka nėra būtina[25].

Paskui - antras žingsnis: Dievas yra ne tik intelekte, bet ir tikrovėje (*in re*). Ši paprasta maksimumo logikos išvada Dievo atveju, kai kalbama apie *id quo maius cogitari nequit*, turi būti patikslinta. Pamąstomumo maksimumas reikalauja ne tik to, kad (transcendentaline prasme) *cogitatio* pasiektų savo mąstymo ribas, bet ir kad būtų pripažinta *maius* transcendencija. Mąstymas turi pripažinti negalėjimą mąstyti (*cogitare nequit*) to, kas peržengia transcendentalias ribas. Komparatyvas *maius* tiksliai išreiškia mąstymo dinamišką judėjimą niekuomet nepasiekiamo mąstymo horizonto (apimančio visą mąstymą) link, kurį Anzelmas tarsi uždaro žodžiais *Ergo domine, non solum es quo maius cogitari nequit, sed es quiddam maius quam cogitari possit* (*Prosl.* XV), pripažindamas jo transcendentiškumą[26].

Trečiu argumentacijos žingsniu mėginama parodyti, kad transcendentas (Dievas) siekia daug toliau už supratimo lauką. Kodėl Anzelmas pavadina buvimą už supratimo *esse et in re*? Iš tiesų kas nors (pvz., Gaunilonas) iškart gali paprieštarauti: kodėl tai, kas nėra visiškai ir aiškiai supratime (transcendentalu), turi būti tikrovėje (transcendentiška)? Kodėl tai, kas nepamąstoma, turi būti mąstoma, tarsi būtų tikra? Kodėl nedaroma priešinga išvada, kad tai, kas pripažinta (paties Anzelmo) neegzistuojant žemesniame būties lygmenyje (*in intellectu*), dar mažiau pagrįstai turėtų būti aukštesniame lygmenyje (*in re*)? Nors šis prieštaravimas atrodo akivaizdus, jis žlugtų vos iškeltas. Juk, bent jau Anzelmo sumanymu, buvo mėginama *id quo maius cogitari nequit* interpretuoti, kaip maksimumą, o ne kaip minimumą; ir

[25] Žr. Gilson E. *Op. cit.* - P. 8.

[26] Plg. Balthasar H. U. von. *The Glory of the Lord.* - Edinburgh:T. & T. Clark, 1984. - P. 231.

ši pretenzija tarsi atsuka būties laiptelių hierarchiją prieš tą galimą prieštaravimą. Galima skirti tris laipsnius: pirmame yra būtybės, esančios intelekte, bet ne tikrovėje (tapytojo įsivaizduojamas kūrinys, dar neegzistuojantis drobėje); paskui yra būtybė, egzistuojanti ir intelekte, ir tikrovėje; pagaliau yra kas nors esantis tikrovėje, nebūdamas intelekte. Ši paskutinė būties hierarchijos pakopa dažnai praslysta pro tyrinėtojų dėmesį, nes dauguma jų daugiausia svarbos teikia pirmiesiems *Proslogiono* skyriams (ir net nekelia klausimo, kam reikalingi kiti penki šeštadaliai teksto, jei *unum argumentum* baigiasi ketvirtu skyriumi). Didžiausio galimo pamąstyti dalyko tema galutinai apibrėžiama XV skyriuje, *Proslogiono* prasminiame centre[27]: *Ergo Domine, non solum es quo maius cogitari nequit, sed es quiddam maius quam cogitari possit* („Taigi, Viešpatie, ne tik esi tas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, bet esi ir kai kas didesnio, negu gali būti pamąstyta“). Tai yra: jei Dievas mąstomas tiek, kiek mūsų mąstymo galios pasiekia savo transcendentalines ribas, Jis lieka už mąstymo galių ribos, t.y. lieka transcendentiškas mąstymui, taigi nėra intelekte (nėra suvokiamas). Mąstyti apie Dievą reiškia ne vien tik pripažinti jį egzistuojant, bet būtent pripažinti, kad jis lieka už mūsų suvokimo ribų. Tad, pasak Mariono, „Dievas egzistuoja *in re* ypatingu būdu: ne dėl to, kad yra intelekte, bet nepaisant to, kad jo ten nėra. Pagaliau jis yra tikrovėje *dėl to*, kad nėra intelekte. Ir tai yra paskutinė ir aukščiausia būties pakopa“[28]. Reikėtų kitaip perskaityti dar vieną *Proslogiono* vietą: *utique sic vere est, ut nec cogitari possit non esse* (*Prosl.* III).

[27] Plg. Corbin M. // Anselme de Cantorbéry *Monologion, Proslogion* / Introductions, traduction et notes par Michel Corbin, SJ. - Paris: Les Éditions du Cerf, 1986. - P. 225.

[28] Marion J.-L. *Op cit.* - P. 212.

Šito nereikia suprasti taip, kad Dievas yra taip tikrai, kad net negali nebūti. Mat tai reikštų, kad baigtinė mūsų mąstymo galia gali ar iš principo galėtų mąstyti begalybę. Šią vietą derėtų aiškinti kitaip. Tai nėra tiesioginio supratimo, kad Dievas yra, klausimas, tai klausimas mūsų *negalėjimo* mąstyti Dievą nesant. Remdamasis transcendentaliniu metodu, mūsų mąstymas pripažįsta savo ribas ir, taip sakant, atsispiria nuo jų, idant mąstytų aukštesniu laipsniu tai, jog negali paneigti, kad transcendentas, išslystantis kiekvienam galimam sąvokiniam apibrėžimui *in intellectu,* turi egzistuoti *in re.*

Tad Anzelmo argumentas Dievo egzistavimą išveda iš pačios negalimybės sukurti kokią nors Dievo ar jo esmės sąvoką, remdamasis (atitinkamai) kritiniu ir transcendentaliniu mūsų mąstymo galios ribų tyrinėjimu. Dievas pažįstamas kaip esantis, kadangi lieka nepažįstamas per savo esmės sąvoką. Anzelmo argumentas ne tik neatitinka jo metafizinės interpretacijos kaip „ontologinio argumento“ apibūdinimo, bet ir iš karto jam pasipriešina. Išryškėja Anzelmo argumento ir jo metafizinės interpretacijos neatitikimas.

Kitas klausimas, ar galima teigti, kad pripažįstama, jog *id quo maius cogitari nequit* interpretuojama (net negatyviai arba netiesioginiu būdu) esmės sąvokomis, tai yra perkeliant svarstymą į būties (ontologijos) plotmę. Nustatėme, kad *id quo maius cogitari nequit* prieštarauja kiekvienos galimos Dievo sąvokos legitimumui. Kitą teksto ir jo ontologinės interpretacijos neatitikimą rodo formuluotės *quo nihil melius cogitari potest* (*Prosl.* XIV) atsiradimas. Šioje formuluotėje, apibrėžiančioje tai, už ką nieko geresnio negali būti pamąstyta, *maius* keičiama *melius,* t.y. geriausio iš didžiausio galimo (kiekybės požiūriu) principu.

Tai, ką laikėme svarstymu, besiremiančiu neapibrėžto maksimumo logika, dabar virsta aukščiausio gėrio logika. *Proslogione* pirmą kartą *maius* keičiama *melius* III skyriuje, kur įspėjama: *Si enim aliqua mens posset cogitare aliquid melius te, ascenderet creatura super creatorem, et iudicaret de creatore; quod valde est absurdum* („Juk jei koks nors protas galėtų pamąstyti ką nors geresnio už Tave, kūrinija viršytų kūrėją ir teistų kūrėją; o tai didžiai absurdiška"). Tad *melius* neprieštarauja *maius*, bet veikiau specifikuodamas jį pagrindžia (pateisina). Patvirtinimą randame V skyriuje, kur sakoma, jog Dievas yra *quidquid melius est esse quam non esse* („visoks koks, kokiam geriau yra būti negu nebūti")[29]. *Maius* principas tampa veiksmingas, kai būna valdomas *melius* principo: būti didesniam reiškia būti geresniam; didžiausias turi būti suprantamas kaip esantis toks kokybine, o ne kiekybine prasme.

Idant būtų galima spręsti, ar apibrėžimas tinka Dievui, ar ne, pakanka patikrinti, ar jis prideda ar atima gėrį iš aukščiausiojo gėrio. Prisiminkime Anzelmo žodžius (*Prosl.* XIV): *Quaerebas deum, et invenisti eum esse quiddam summum omnium, quo nihil melius cogitari potest* („Ieškojai Dievo ir radai Jį esant kai ką visų aukščiausią, už ką nieko geresnio negali būti pamąsty-

[29] Žr. XI skyrių: *Sic ergo vere es sensibilis, omnipotens, misericors et impassibilis, quemadmodum vivens, sapiens, bonus, beatus, aeternus, et quidquid melius est esse quam non esse*; taip pat: *Quis enim verbi gratia vel hoc cogitare non potest, etiam si non credat in re esse quod cogitat, scilicet si bonum est aliquid quod initium et finem habet, multo melius esse bonum, quod licet incipiat non tamen desinit; et sicut istud illo melius est, ita isto esse melius illud quod nec finem habet nec initium* (*Resp.* VIII); ir: *credimus namque de divina substantia quidquid absolute cogitari potest melius esse quam non esse. Verbi gratia: melius est esse aeternum quam non aeternum, bonum quam non bonum, immo bonitatem ipsam quam non ipsam bonitatem* (*Resp.* X).

ta“)[30]. Čia *maius* tiesiogiai nurodo į *summum*, o pats *summum* - į *bonum*.

Kokia klaidinanti gali būti sintagma *id quo maius cogitari nequit*, jei ją imsime nagrinėti vieną, rodo Gaunilono pavyzdys: jis paverčia ją paprastu *maius omnibus*. Priešingai, principas *Deo nihil maius aut melius* (*Cur Deus homo* I, 13) arba *nec maior nec iustior cogitari possit* (*Cur Deus homo* II, 20) gali būti taikomas kiekvienam paskiram Dievo atributui, pavyzdžiui, teisingumui: *te sic esse iustum, ut iustior nequeas cogitari* (*Prosl.* XI). Tai reiškia, kad gėris, suprantamas platoniškaja prasme[31], būdamas virš ar už kiekvienos esmės sąvokos, suteikia kriterijų *id quo maius cogitari nequit.* Gėris pasirodo kaip dominuojantis kiekvieno Dievo apibrėžimo bruožas, nes jis viršija esmę tuo pat šuoliu, kuriuo atsikrato sąvokos. Gėris gali būti mąstomas be jokio saiko ar sąvokos.

Šiuos *Proslogiono* ir jo metafizinės interpretacijos neatitikimus galima mėginti susieti. Iškėlus paviršiun pirmąjį, reikia

[30] Panašią redukciją randame kituose Anzelmo tekstuose: *Deum vero summum bonum esse nullus negat, quia quidquid aliquo minus est, nullatenus deus est, et quidquid summum bonum non est, minus est aliquo, quia minus est summo bono* (*Ep. de Inc. Verbi I2*, VIII); ir: *Nempe sicut a summo bono non est nisi bonum, et omne bonum est a summo bono: ita a summa essentia non est nisi essentia, et omnis essentia est a summa essentia. Unde quoniam summum bonum est summa essentia, consequens est ut omne bonum sit essentia, et omnis essentia bonum*“ (*De casu diaboli*, I).

[31] Resp. 509 b: Καὶ τοῖς γιγνωσκομένοις τοίνυν μὴ μόνον τὸ γιγνώσκεσθαι φάναι ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί τε καὶ τὴν οὐσίαν ὑπ’ ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλᾳ ἔτι ἐπέκεινα τῆς οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος (O pažįstamiesiems dalykams, sakysi, ne tik pažinumo duotybė yra iš gėrio, bet iš jo tiems dalykams tenka ir buvimas, ir būtis; mat gėris yra ne būtís, bet netgi anapus būties, [kadangi] viršija ją vyresnumu ir galia).

pripažinti esant transcendentalinę ribą: *nihil maius cogitari potest, quod maius cogitari nequit.* Išties, kai mūsų protas pasiekia savo ribą, reikalingas tik paprastas komparatyvas[32]. Antrasis neatitikimas (perėjimas nuo *maius* prie *melius*) pasiekia transcendentalinį idealą, peržengiantį mūsų pažinimo galios transcendentalinę ribą. Jis reikalauja superlatyvo, *summum bonum,* nurodančio daugiau nei į ribą; jis reiškia ribos peržengimą. Tad, *o immensa bonitas, quae sic omne intellectu excedis* (*Prosl.* IX) - absoliuti transcendencija veda į gėrį, kaip *summum bonum* ; transcendentalinė riba veda atgal į mąstymą[33]. Perėjimas nuo *maius* prie *melius,* svarbesnis už pirmąjį neatitikimą ir retrospektyviai jį pateisinantis, struktūruoja visą Anzelmo traktatą: įrodyti, kad Dievas yra *summum bonum nullo alio indigens, et quo omnia indigent ut sint et bene sint* (*Prosl.* prooem.).

[32] Plg. Balthasar H. U. von. *Op. cit.* -P. 230-232.

[33] Žr. Marion J.-L. *Op. cit.* - P. 214-216.

PROSLOGION
PROSLOGIONAS

PROSLOGION

Prooemium

Postquam opusculum quoddam velut exemplum meditandi de ratione fidei cogentibus me precibus quorundam fratrum in persona alicuius tacite secum ratiocinando quae nesciat investigantis edidi: considerans illud esse multorum concatenatione contextum argumentorum, coepi mecum quaerere, si forte posset inveniri unum argumentum, quod nullo alio ad se probandum quam se solo indigeret, et solum ad astruendum quia deus vere est, et quia est summum bonum nullo alio indigens, et quo omnia indigent ut sint et ut bene sint, et quaecumque de divina credimus substantia, sufficeret. Ad quod cum saepe studioseque cogitationem converterem, atque aliquando mihi videretur iam posse capi quod quaerebam, aliquando mentis aciem omnino fugeret: tandem desperans volui cessare velut ab inquisitione rei quam inveniri esset impossibile. Sed cum illam cogitationem, ne mentem meam frustra occupando ab aliis in quibus proficere possem impediret, penitus a me vellem excludere: tunc magis ac magis nolenti et defendenti se coepit cum importunitate quadam ingerere. Cum igitur quadam die vehementer eius importunitati resistendo fatigarer, in ipso

PROSLOGIONAS

Įžanga

Kai kurių brolių prašymų spiriamas, [rašydamas] kaip žmogus, kuris, tyliai samprotaudamas su savimi, tyrinėja tai, ko nežino, išleidau tokį nedidelį kūrinėlį, kaip meditacijos apie tikėjimo prasmę pavyzdį[1]; paskui, suprasdamas, kad jis sudėtas, sujungus daug argumentų, ėmiau domėtis, gal kartais galėtų būti rastas vienas argumentas[2], kuris, idant būtų pagrįstas, nereikalautų jokio kito, tik savęs, ir jo vieno pakaktų įrodyti, jog Dievas yra iš tiesų, jog Jis yra nieko kito nestokojantis aukščiausias gėris, jog Jis reikalingas visiems dalykams, idant jie būtų ir gerai būtų, ir [įrodyti] visa, kuo tikime apie dieviškąją substanciją. Kai dažnai ir uoliai to link kreipdavau mąstymą, kartais man atrodydavo, kad jau galima pasiekti, ko ieškojau, o kartais tai visai pasprukdavo nuo proto skvarbumo. Pagaliau, praradęs viltį, norėjau liautis ieškojęs dalyko, kaip neįmanomo rasti. Tačiau, kai norėjau šią mintį nuvyti tolyn, kad ji, tuščiai užvaldžiusi mano protą, nesulaikytų nuo kitų [apmąstymų], kuriais galėčiau stumtis pirmyn, man, nenorinčiam ir besiginančiam, ji vis įžūliau ėmė pirštis. Taigi kai vieną dieną buvau didžiai išvargintas priešinimosi jos įžūlumui, pačiame minčių kovos įkarštyje

cogitationum conflictu sic se obtulit quod desperaveram, ut studiose cogitationem amplecterer, quam sollicitus repellebam.

Aestimans igitur quod me gaudebam invenisse, si scriptum esset, alicui legenti placiturum: de hoc ipso et de quibusdam aliis sub persona conantis erigere mentem suam ad contemplandum deum et quaerentis intelligere quod credit, subditum scripsi opusculum. Et quoniam nec istud nec illud cuius supra memini dignum libri nomine aut cui auctoris praeponeretur nomen iudicabam, nec tamen eadem sine aliquo titulo, quo aliquem in cuius manus venirent quodam modo ad se legendum invitarent, dimittenda putabam: unicuique suum dedi titulum, ut prius *Exemplum meditandi de ratione fidei*, et sequens *Fides quaerens intellectum* diceretur.

Sed cum iam a pluribus cum his titulis utrumque transcriptum esset, coegerunt me plures et maxime reverendus archiepiscopus Lugdunensis, Hugo nomine, fungens in Gallia legatione Apostolica, qui mihi hoc ex Apostolica praecepit auctoritate, ut nomen meum illis praescriberem. Quod ut aptius fieret, illud quidem *Monologion*, id est soliloquium, istud vero *Proslogion*, id est alloquium, nominavi.

tai, dėl ko buvau praradęs viltį, atsiskleidė taip, kad atkakliai įsitvėriau minties, kurią susierzinęs buvau stūmęs šalin[3].

Tad manydamas, kad tai, ką džiaugiausi suradęs, jei būtų užrašyta, teiktų malonumo kiekvienam skaitančiam, kaip žmogus, besistengiantis kreipti savo protą Dievo apmąstymo link ir siekiantis suprasti tai, į ką tiki, parašiau šį nedidelį kūrinėlį, nagrinėjantį būtent šį klausimą ir kai kuriuos kitus. Nusprendęs, kad nei šis kūrinėlis, nei anas, kurį minėjau anksčiau, nevertas vadintis knyga ar turėti įrašytą autoriaus vardą, vis dėlto nemaniau, kad juos reikia išleisti be jokio pavadinimo, kuriuo kviestų skaityti juos tą, į kurio rankas kokiu nors būdu patektų. Todėl daviau kiekvienam po pavadinimą, ir pirmas buvo pavadintas „Meditacijos apie tikėjimo prasmę pavyzdžiu“, o kitas - „Tikėjimu, ieškančiu supratimo“. Nors ir vienas, ir kitas su šiais pavadinimais jau buvo perrašyti daugelio skaitytojų, kai kurie žmonės mane privertė prirašyti jiems savo vardą; ir labiausiai godotinas Liono vyskupas vardu Hugonas, apaštališkasis legatas Galijoje, man paliepė [tai padaryti], remdamasis apaštališkąja galia[4]. Idant būtų sklandžiau, aną kūrinėlį pavadinau „Monologionu“, tai yra „Pokalbiu su savimi“, o šį - „Proslogionu“, tai yra „Kalbėjimu kitam“.

Capitulum I

Excitatio mentis ad contemplandum deum

Eia nunc, homuncio, fuge paululum occupationes tuas, absconde te modicum a tumultuosis cogitationibus tuis. Abice nunc onerosas curas, et postpone laboriosas distentiones tuas. Vaca aliquantulum deo, et requiesce aliquantulum in eo. „Intra in cubiculum“ mentis tuae, exclude omnia praeter deum et quae te iuvent ad quaerendum eum, et „clauso ostio“ quaere eum. Dic nunc, totum „cor meum“, dic nunc deo: „Quaero vultum tuum; vultum tuum, domine, requiro“.

Eia nunc ergo tu, domine deus meus, doce cor meum ubi et quomodo te quaerat, ubi et quomodo te inveniat. Domine, si hic non es, ubi te quaeram absentem? Si autem ubique es, cur non video praesentem? Sed certe habitas „lucem inaccessibilem“. Et ubi est lux inaccessibilis? Aut quomodo accedam ad lucem inaccessibilem? Aut quis me ducet it inducet in illam, ut videam te in illa? Deinde quibus signis, qua facie te quaeram? Numquam te vidi, domine deus meus, non novi faciem tuam. Quid faciet, altissime domine, quid faciet iste tuus longinquus exsul? Quid faciet servus tuus anxius amore tui et longe proiectus „a facie tua“? Anhelat videre te, et nimis abest illi facies tua. Accedere ad te desiderat, et inaccessibilis est habitatio tua. Invenire te cupit, et nescit locum tuum. Quaerere te affectat, et ignorat vultum tuum. Domine,

I skyrius

Proto sužadinimas kontempliuoti Dievą

Na, niekingas žmogeli, pabėk dabar nors truputį nuo savo reikalų, laikinai pasislėpk nuo savo sujauktų minčių. Mesk dabar į šalį slegiančius rūpesčius ir palik savo varginančius užsiėmimus. Atsidėk mažumėlę Dievui ir rask jame trumpam ramybę. „Eik“ į savo proto „kambarėlį“, neįsileisk nieko, tik Dievą ir tai, kas tau padeda Jo ieškoti, ir „užsirakinęs“ ieškok Jo (*Mt* 6, 6). Bylok dabar, visa „mano širdie“, bylok dabar Dievui: „Aš ieškau Tavo veido; Tavo veido, Viešpatie, ieškau“ (*Ps* 26, 8).

Taigi Tu, Viešpatie, mano Dieve, išmokyk mano širdį, kur ir kaip Tavęs ieškoti, kur ir kaip Tave rasti. Viešpatie, jei čia Tavęs nėra, tai kur man ieškoti Tavęs, čia nesančio? O jei Tu esi visur, tai kodėl nematau Tavęs, esančio čia? Bet Tu tikrai gyveni „neprieinamoje šviesoje“ (*Tim* 6, 16). Ir kur toji neprieinama šviesa? Arba kaip man prieiti neprieinamą šviesą? Arba kas mane ves ir įves į ją, kad regėčiau joje Tave? Pagaliau pagal kokius ženklus, pagal kokią išvaizdą man ieškoti Tavęs? Niekada Tavęs nemačiau, Viešpatie, mano Dieve, nepažįstu Tavo veido. Ką gi darys, aukščiausiasis Viešpatie, ką gi darys šis Tavo tremtinys, esantis toli nuo Tavęs? Ką gi darys Tavo tarnas, kankinamas meilės Tau ir pamestas toli „nuo Tavo veido“ (*Ps* 50, 13)? Jis dega noru regėti Tave, bet Tavo veidas per toli nuo jo. Jis trokšta prieiti prie Tavęs, bet neprieinama Tavo

deus meus es, et dominus meus es, et numquam te vidi. Tu me fecisti et refecisti, et omnia mea bona tu mihi contulisti, et nondum novi te. Denique ad te videndum factus sum, et nondum feci propter quod factus sum.

O misera sors hominis, cum hoc perdidit ad quod factus est. O durus et dirus casus ille! Heu, quid perdidit et quid invenit, quid abscessit et quid remansit! Perdidit beatitudinem ad quam factus est, et invenit miseriam propter quam factus non est. Abscessit sine quo nihil felix est, et remansit quod per se nonnisi miserum est. „Manducabat" tunc „homo panem angelorum" quem nunc esurit, manducat nunc „panem dolorum", quem tunc nesciebat. Heu publicus luctus hominum, universalis planctus filiorum Adae! Ille ructabat saturitate, nos suspiramus esurie. Ille abundabat, nos mendicamus. Ille feliciter tenebat et misere deseruit, nos infeliciter egemus et miserabiliter desideramus, et heu, vacui remanemus. Cur non nobis custodivit cum facile posset, quo tam graviter careremus? Quare sic nobis obseravit lucem, et obduxit nos tenebris? Ut quid nobis abstulit vitam, et inflixit mortem? Aerumnosi, unde sumus expulsi, quo sumus impulsi! Unde praecipitati, quo obruti! A patria in exsilium, a visione dei in caecitatem nostram. A iucunditate immortalitatis in amaritudinem et horrorem mortis. Misera mutatio! De quanto bono in quantum malum! Grave damnum, gravis dolor, grave totum.

Sed heu me miserum, unum de aliis miseris filiis Evae elongatis a deo, quid incepi, quid effeci? Quo tendebam,

buveinė. Jis nori rasti Tave, bet nežino, kur Tu esi. Jis geidžia ieškoti Tavęs, bet nepažįsta Tavo veido. Viešpatie, esi mano Dievas ir mano Viešpats, bet niekada Tavęs nemačiau. Tu sukūrei ir atkūrei mane, ir sunešei man visas mano gėrybes, bet vis dar Tavęs nepažįstu. Pagaliau esu sukurtas regėti Tave, bet dar nepadariau to, dėl ko esu sukurtas.

Kokia apgailėtina dalia žmogaus, praradusio tai, kam buvo sukurtas! Koks sunkus ir žiaurus tas nuopuolis! Varge, ko jis neteko ir ką atrado, kas pasitraukė ir kas [jam] liko! Neteko palaimos, kuriai buvo sukurtas, ir atrado vargą, kuriam nebuvo sukurtas. Pasitraukė tai, be ko niekas nėra laiminga, liko tai, kas savaime tik varginga. Tada „žmogus valgė angelų duoną“(*Ps* 77, 25), kurios dabar alksta, dabar valgo „sielvarto duoną"(*Ps* 126, 2), kurios tada nepažino. O visuotinis žmonijos sielvartas, o bendras Adomo vaikų raudojimas! Jis žiaugčiojo iš persisotinimo, mes dejuojame iš alkio. Jis turėjo apsčiai, mes elgetaujame. Jis laimingai turėjo ir apgailėtinai atsisakė, mes nelaimingai stokojame ir apgailėtinai trokštame, bet, deja, liekame tuščiomis. Kodėl, nors lengvai galėjo, neišsaugojo to, ko mums taip didžiai trūksta? Kodėl šitaip atskyrė nuo mūsų šviesą ir apsupo mus tamsybėmis? Kodėl atėmė iš mūsų gyvenimą ir skyrė mirtį? Vargšai, iš kur esame išvyti, kur esame įstumti! Iš kur išmesti, kur palaidoti! Iš tėvynės - į tremtį, iš Dievo regėjimo - į mūsų aklybę! Iš nemirtingumo džiaugsmo - į mirties kartybę ir siaubą! Varganas pasikeitimas! Iš tokio didžio gėrio į tokį didį blogį! Sunki netektis, sunki kančia, visa sunku!

quo deveni? Ad quid aspirabam, in quibus suspiro? „Qaesivi bona“ „et ecce turbatio“! Tendebam in deum, et offendi in me ipsum. Requiem quaerebam in secreto meo, et „tribulationem et dolorem inveni“ in intimis meis. Volebam ridere a gaudio mentis meae, et cogor rugire „a gemitu cordis mei“. Sperabatur laetitia, et ecce unde densentur suspiria!

Et o „tu, domine, usquequo“? „Usquequo, domine, oblivisceris“ nos, „usquequo avertis faciem tuam“ a nobis? Quando respicies et exaudies nos? Quando illuminabis oculos nostros, et ostendes nobis „faciem tuam“? Quando restitues te nobis? Respice, domine, exaudi, illumina nos, ostende nobis teipsum. Restitue te nobis, ut bene sit nobis, sine quo tam male est nobis. Miserare labores et conatus nostros ad te, qui nihil valemus sine te. Invitas nos, „adiuva nos“. Obsecro, domine, ne desperem suspirando, sed respirem sperando. Obsecro, domine, amaricatum est cor meum sua desolatione, indulca illud tua consolatione. Obsecro, domine, esuriens incepi quaerere te, ne desinam ieiunus de te. Famelicus accessi, ne recedam impastus. Pauper veni ad divitem, miser ad misericordem; ne redeam vacuus et contemptus. Et si „antequam comedam suspiro“, da vel post suspiria quod comedam. Domine, incurvatus non possum nisi deorsum aspicere, erige me ut possim sursum intendere. „Iniquitates meae supergressae caput meum“ obvolvunt me, „et sicut onus grave“

O aš, nelaimingasis, vienas iš nelaimingųjų Ievos vaikų, atskirtų nuo Dievo, ko ėmiausi, ką padariau? Kurlink veržiausi ir kur atėjau? Ko siekiau ir dėl ko kankinuosi? „Ieškojau, kas gera" (*Ps* 121, 9), „ir štai sumišimas" (*Jer* 14, 19). Veržiausi į Dievą, o susidūriau su pačiu savimi. Ieškojau ramybės savo vienumoje, o savo viduje radau „suspaudimą ir vargus" (*Ps* 114, 3). Norėjau juoktis dėl savo proto džiaugsmo, o esu verčiamas kaukti „dėl savo širdies vaitojimo" (*Ps* 37, 9). Tikėtasi linksmybės, o štai gausėja atodūsių.

Ir „tu, Viešpatie, iki kolei" (*Ps* 6, 4)? „Iki kolei, Viešpatie, tu būsi visai užmiršęs" mus, „iki kolei slėpsi savo veidą" nuo mūsų (*Ps* 12, 1)? Kada pažvelgsi į mus ir išklausysi mus? Kada apšviesi mūsų akis ir parodysi mums „savo veidą" (*Ps* 79, 4)? Kada sugrąžinsi mums save? Pažvelk, Viešpatie, išklausyk, apšviesk mus, pasirodyk mums pats. Sugrąžink mums save, kad būtų mums gera, save, be kurio mums taip bloga. Pasigailėk mūsų pastangų ir siekimų, nukreiptų Tavęs link, nes be tavęs esame visai bejėgiai. Tu kvieti mus, tad „padėk mums" (*Ps* 78, 9). Meldžiu, Viešpatie, neleisti man prarasti vilties dūsaujant, bet leisti atsikvėpti tikintis. Mano širdis apkartusi nuo savo vienatvės, meldžiu, Viešpatie, pasaldinti ją savo paguoda. Alkanas leidausi ieškoti Tavęs, meldžiu, Viešpatie, neleisti man nevalgiusiam pasitraukti nuo Tavęs. Išbadėjęs priėjau, neleisk man nueiti nepasotintam. Skurdžius atėjau pas turtingą, vargšas pas gailestingą, neleisk man sugrįžti tuščiomis ir paniekintam. Ir jei „pirma, negu valgau, atsidūstu" (*Job* 3, 24), tai duok man valgyti nors po atodūsių. Viešpatie, aš, sulinkęs, galiu

gravant me. Evolve me, exonera me, ne „urgeat puteus" earum „os suum super me". Liceat mihi suspicere lucem tuam, vel de longe, vel de profundo. Doce me quaerere te, et ostende te quaerenti; quia nec quaerere te possum nisi tu doceas, nec invenire nisi te ostendas. Quaeram te desiderando, desiderem quaerendo. Inveniam amando, amem inveniendo.

Fateor, domine, et gratias ago, quia creasti in me hanc imaginem tuam, ut tui memor te cogitem, te amem. Sed sic est abolita attritione vitiorum, sic est offuscata fumo peccatorum, ut non possit facere ad quod facta est, nisi tu renoves et reformes eam. Non tento, domine, penetrare altitudinem tuam, quia nullatenus comparo illi intellectum meum; sed desidero aliquatenus intelligere veritatem tuam, quam credit et amat cor meum. Neque enim quaero intelligere ut credam, sed credo ut intelligam. Nam et hoc credo: quia „nisi credidero, non intelligam".

Capitulum II

Quod vere sit deus

Ergo, domine, qui das fidei intellectum, da mihi, ut quantum scis expedire intelligam, quia es sicut credimus,

žiūrėti tik žemyn, ištiesink mane, kad galėčiau nukreipti [akis] aukštyn. „Mano kaltės peraugo mano galvą“, jos užgriūva mane ir „kaip sunki našta slegia mane“ (*Ps* 37, 5). Išgelbėk mane, nuimk nuo manęs mano naštą, kad jos „šulinys nesučiauptų ant manęs savo nasrų“ (*Ps* 68, 16). Tebūnie leista man žvelgti į Tavo šviesą nors iš tolo, nors iš gilybės! Išmokyk mane ieškoti Tavęs, pasirodyk ieškančiam, nes negaliu nei ieškoti Tavęs, jei Tu neišmokytum, nei rasti, jei nepasirodytum. Teieškosiu Tavęs trokšdamas, tetrokšiu ieškodamas. Terasiu mylėdamas, temylėsiu rasdamas.

Išpažįstu, Viešpatie, ir dėkoju, kad sukūrei manyje šį savo paveikslą (*Pr* 1, 27)[5], idant, atmindamas Tave, apie Tave mąstyčiau, Tave mylėčiau. Tačiau jis taip apsitrynė nuo ydų, taip užtemdytas nuodėmių dūmo, kad negalėtų daryti to, kam sukurtas, jei Tu neatnaujintum ir neperdarytum jo. Nesistengiu, Viešpatie, pasiekti Tavo aukštybės, nes nieku būdu neprilyginu jai savo supratimo, bet trokštu bent šiek tiek suprasti Tavo tiesą, kurią tiki ir myli mano širdis. Juk nesistengiu suprasti, idant tikėčiau, bet tikiu, idant suprasčiau. Mat tikiu ir tuo, kad „jei netikėsiu, nesuprasiu“ (*Iz* 7, 9)[6].

II skyrius

Kad Dievas yra iš tiesų

Tad, Viešpatie, suteikiantis tikėjimui supratimą, leisk man, kiek manai esant reikalinga, suprasti, kad esi taip, kaip

et hoc es quod credimus. Et quidem credimus te esse aliquid quo nihil maius cogitari possit. An ergo non est aliqua talis natura, quia „dixit insipiens in corde suo: non est deus“? Sed certe ipse idem insipiens, cum audit hoc ipsum quod dico: „aliquid quo maius nihil cogitari potest“, intelligit quod audit; et quod intelligit in intellectu eius est, etiam si non intelligat illud esse. Aliud enim est rem esse in intellectu, aliud intelligere rem esse. Nam cum pictor praecogitat quae facturus est, habet quidem in intellectu, sed nondum intelligit esse quod nondum fecit. Cum vero iam pinxit, et habet in intellectu et intelligit esse quod iam fecit. Convincitur ergo etiam insipiens esse vel in intellectu aliquid quo nihil maius cogitari potest, quia hoc cum audit intelligit, et quidquid intelligitur in intellectu est. Et certe id quo maius cogitari nequit, non potest esse in solo intellectu. Si enim vel in solo intellectu est, potest cogitari esse et in re, quod maius est. Si ergo id quo maius cogitari non potest, est in solo intellectu: id ipsum quo maius cogitari non potest, est quo maius cogitari potest. Sed certe hoc esse non potest. Existit ergo procul dubio aliquid quo maius cogitari non valet, et in intellectu et in re.

tikime Tave esant, ir esi tai, kuo tikime Tave esant. O mes savo ruožtu tikime, kad Tu esi kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta. O gal nėra tokios prigimties, nes „neišmintingasis pasakė savo širdyje: „Nėra Dievo" (*Ps* 13, 1; 52, 1)? Tačiau tas pats neišmintingasis tikrai supranta tai, ką girdi, girdėdamas, ką aš sakau, būtent: „kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta"; ir tai, ką jis supranta, yra jo intelekte, net jei jis ir nesupranta, kad tai yra. Juk viena yra daiktui būti intelekte, o kita - suprasti, kad daiktas yra. Mat kai dailininkas iš anksto apmąsto tai, ką ketina sukurti, jis turi [tą daiktą] intelekte, bet dar nesuvokia [jo] kaip esančio, nes dar nėra sukūręs. Tačiau kai jau nutapo, tai ir intelekte turi, ir suvokia kaip esantį, nes jau yra sukūręs. Tad ir neišmintingasis verčiamas pripažinti, kad kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta, yra bent jau intelekte, nes kai jis tai girdi, supranta, o tai, kas suprantama, yra intelekte. Bet išties tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, negali būti vien intelekte. Juk jei yra vien intelekte, gali būti pamąstyta esant ir tikrovėje, o tai dar daugiau[7]. Tad jei tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, yra tik intelekte, vadinasi, tas pat, už ką didesnio negali būti pamąstyta, yra tai, už ką didesnio gali būti pamąstyta. O šito tikrai negali būti. Taigi, be jokios abejonės, kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, egzistuoja ir intelekte, ir tikrovėje[8].

Capitulum III

Quod non possit cogitari non esse

Quod utique sic vere est, ut nec cogitari possit non esse. Nam potest cogitari esse aliquid, quod non possit cogitari non esse; quod maius est quam quod non esse cogitari potest. Quare si id quo maius nequit cogitari, potest cogitari non esse: id ipsum quo maius cogitari nequit, non est id quo maius cogitari nequit; quod convenire non potest. Sic ergo vere est aliquid quo maius cogitari non potest, ut nec cogitari possit non esse.

Et hoc es tu, domine deus noster. Sic ergo vere es, domine deus meus, ut nec cogitari possis non esse. Et merito. Si enim aliqua mens posset cogitare aliquid melius te, ascenderet creatura super creatorem, et iudicaret de creatore; quod valde est absurdum. Et quidem quidquid est aliud praeter te solum, potest cogitari non esse. Solus igitur verissime omnium, et ideo maxime omnium habes esse: quia quidquid aliud est non sic vere, et idcirco minus habet esse. Cur itaque „dixit insipiens in corde suo: non est deus“, cum tam in promptu sit rationali menti te maxime omnium esse? Cur, nisi quia stultus et insipiens?

III skyrius

Kad [Dievas] negali būti pamąstytas nesantis

Šiaip ar taip, tatai yra taip tikrai, kad negali būti pamąstyta nesant. Mat galima pamąstyti, kad yra kai kas, kas negali būti pamąstyta nesant; o tai yra [kai kas] didesnio už tai, kas gali būti pamąstyta nesant. Todėl jei tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, gali būti pamąstyta nesant, vadinasi, tas pat, už ką didesnio negali būti pamąstyta, nėra tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta. To negalima suderinti. Vadinasi, kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, yra taip tikrai, kad net negali būti pamąstyta nesant.

Ir tai esi Tu, Viešpatie, mūsų Dieve. Taigi esi taip tikrai, Viešpatie, mano Dieve, kad net negali būti pamąstytas nesantis. Ir tai pagrįsta. Juk jei koks nors protas galėtų pamąstyti ką nors geresnio už Tave, kūrinija viršytų kūrėją ir teistų kūrėją. O tai didžiai absurdiška. Ir visa kita, kas tik yra, išskyrus Tave vieną, gali būti pamąstyta nesant. Taigi Tu vienas tikriausiai iš visų ir labiausiai iš visų turi būtį, nes visa kita yra ne taip tikrai, todėl turi būties mažiau. Tad kodėl „neišmintingasis pasakė savo širdyje: Nėra Dievo“ (*Ps* 13, 1; 52, 1), nors mąstančiam protui taip aišku, kad Tu esi labiausiai iš visų? Kodėl, jei ne dėl to, kad jis kvailas ir neišmintingas?

Capitulum IV

Quomodo insipiens dixit in corde, quod cogitari non potest

Verum quomodo dixit in corde quod cogitare non potuit; aut quomodo cogitare non potuit quod dixit in corde, cum idem sit dicere in corde et cogitare? Quod si vere, immo quia vere et cogitavit quia dixit in corde, et non dixit in corde quia cogitare non potuit: non uno tandem modo dicitur aliquid in corde vel cogitatur. Aliter enim cogitatur res cum vox eam significans cogitatur, aliter cum id ipsum quod res est intelligitur. Illo itaque modo potest cogitari deus non esse, isto vero minime. Nullus quippe intelligens id quod deus est, potest cogitare quia deus non est, licet haec verba dicat in corde, aut sine ulla aut cum aliqua extranea significatione. Deus enim est id quo maius cogitari non potest. Quod qui bene intelligit, utique intelligit id ipsum sic esse, ut nec cogitatione queat non esse. Qui ergo intelligit sic esse deum, nequit eum non esse cogitare.

Gratias tibi, bone domine, gratias tibi, quia quod prius credidi te donante, iam sic intelligo te illuminante, ut si te esse nolim credere, non possim non intelligere.

IV skyrius

Kaip neišmintingasis pasakė savo širdyje tai, kas negali būti pamąstyta

Tačiau kaip jis pasakė savo širdyje tai, ko negalėjo pamąstyti, arba kaip jis negalėjo pamąstyti to, ką pasakė savo širdyje, kai tas pat yra sakyti savo širdyje ir mąstyti? O jei tikrai, kadangi iš tiesų tikrai ir pamąstė, nes pasakė savo širdyje, ir nepasakė savo širdyje, nes negalėjo pamąstyti, tai ne vienu būdu kas nors pasakoma savo širdyje arba pamąstoma. Juk vienaip pamąstomas daiktas, kai pamąstomas jį žymintis žodis, kitaip - kai suprantama būtent tai, kas yra tas daiktas. Taigi pirmu būdu galima Dievą pamąstyti nesant, o antru - visiškai negalima. Žinoma, nė vienas, suprantantis, kas yra Dievas, negali pamąstyti, kad Dievo nėra, nors ir ištartų šiuos žodžius širdyje arba nesuteikdamas jiems jokios prasmės, arba suteikdamas kokią nors pašalinę prasmę[9]. Juk Dievas yra tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta. Kas tai gerai supranta, tas puikiai supranta, kad tatai yra taip, jog negali būti pamąstyta nesant. Taigi suprantantis, kad Dievas yra būtent taip, negali pamąstyti Jį nesant.

Dėkoju Tau, gerasis Viešpatie, dėkoju Tau, kad tai, ką anksčiau tikėjau Tau dovanojus, dabar jau suprantu Tau apšvietus taip, kad jei ir nenorėčiau tikėti Tave esant, vis tiek negalėčiau nesuprasti, jog esi.

Capitulum V

Quod deus sit quidquid melius est esse quam non esse; et solus existens per se omnia alia faciat de nihilo

Quid igitur es, domine deus, quo nil maius valet cogitari? Sed quid es nisi id quod summum omnium solum existens per seipsum, omnia alia fecit de nihilo? Quidquid enim hoc non est, minus est quam cogitari possit. Sed hoc de te cogitari non potest. Quod ergo bonum deest summo bono, per quod est omne bonum? Tu es itaque iustus, verax, beatus, et quidquid melius est esse quam non esse. Melius namque est esse iustum quam non iustum, beatum quam non beatum.

Capitulum VI

Quomodo sit sensibilis, cum non sit corpus

Verum cum melius sit esse sensibilem, omnipotentem, misericordem, impassibilem quam non esse: quomodo es sensibilis, si non es corpus; aut omnipotens, si omnia non potes; aut misericors simul et impassibilis? Nam si sola corporea sunt sensibilia, quoniam sensus circa corpus et in corpore sunt: quomodo es sensibilis, cum non sis corpus sed summus spiritus, qui corpore melior est?

V skyrius

Kad Dievas yra visa, kam geriau būti negu nebūti, ir kad Jis, vienintelis egzistuojąs pats savaime, sukuria visa kita iš nieko

Tad kas gi Tu esi, Viešpatie Dieve, Tu, už kurį nieko didesnio negali būti pamąstyta? Bet kas gi esi, jei ne tai, kas, visų aukščiausias ir vienintelis egzistuojąs pats savaime, visa kita sukūrė iš nieko? Juk visa, kas tai nėra, yra [kai kas] mažesnio už tai, kas gali būti pamąstyta. Bet apie Tave šitai pamąstyta būti negali. Taigi kokio gėrio trūksta aukščiausiajam gėriui, kurio dėka yra visa, kas gera? Vadinasi, Tu esi teisingas, tiesakalbis, palaimingas ir visa, kam geriau būti negu nebūti. Juk geriau būti teisingam negu neteisingam, palaimingam negu nepalaimingam[10].

VI skyrius

Kaip yra juslus, nors nėra kūnas

Tačiau kadangi būti jusliam, visagaliam, gailestingam, negalinčiam patirti kęsmo yra geriau negu nebūti, kaip esi juslus, jei nesi kūnas; arba kaip esi visagalis, jei negali visa; arba kaip esi kartu ir gailestingas, ir negalintis patirti kęsmo? Juk jei tik kūniški dalykai yra juslūs, kadangi juslės yra aplink kūną ir kūne, tai kaip esi juslus, jei esi ne kūnas, o aukščiausia dvasia, kuri yra geresnė už kūną?

Sed si sentire non nisi cognoscere aut non nisi ad cognoscendum est - qui enim sentit cognoscit secundum sensuum proprietatem, ut per visum colores, per gustum sapores - non inconvenienter dicitur aliquo modo sentire, quidquid aliquo modo cognoscit. Ergo domine, quamvis non sis corpus, vere tamen eo modo summe sensibilis es, quo summe omnia cognoscis, non quo animal corporeo sensu cognoscit.

Capitulum VII

Quomodo sit omnipotens, cum multa non possit

Sed et omnipotens quomodo es, si omnia non potes? Aut si non potes corrumpi nec mentiri nec facere verum esse falsum, ut quod factum est non esse factum, et plura similiter: quomodo potes omnia?

An haec posse non est potentia, sed impotentia? Nam qui haec potest, quod sibi non expedit et quod non debet potest. Quae quanto magis potest, tanto magis adversitas et perversitas possunt in illum, et ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest, non potentia potest, sed impotentia. Non enim ideo dicitur posse, quia ipse possit, sed quia sua impotentia facit aliud in se posse; sive aliquo alio genere loquendi, sicut multa improprie dicuntur. Ut cum ponimus „esse“ pro „non esse“, et „facere“ pro eo quod est „non facere“, aut pro „nihil facere“. Nam saepe dicimus

Bet jei justi yra ne kas kita, kaip pažinti, arba tai susiję ne su kuo kitu, kaip su pažinimu - juk tas, kas junta, pažįsta remdamasis juslių savitumu, pavyzdžiui, spalvas - regėjimu, skonius - skonio jutimu, - tai pagrįstai sakoma, kad kokiu nors būdu juntama visa, kas kokiu nors būdu pažįstama. Taigi, Viešpatie, nors Tu ir nesi kūnas, tikrai esi labiausiai juntantis tuo būdu, kuriuo geriausiai visa pažįsti, o ne tuo, kuriuo pažįsta gyvūnas kūniško jutimo dėka.

VII skyrius

Kaip, nors daug dalykų negali, yra visagalis

Bet kaip esi ir visagalis, jei negali visa? Arba, jei Tau negalima pakenkti, jei Tu negali nei meluoti, nei tiesos padaryti melu, pavyzdžiui, kad tai, kas padaryta, būtų nepadaryta ir daugelio panašių dalykų, tai kaip gali visa?

O gal šitai galėti yra ne galia, o negalia? Juk tas, kuris šitai gali, gali tai, kas jam neparanku ir ko neprivalo daryti. Juo daugiau jis šitai gali, juo daugiau galios jam turi priešiškumas ir iškrypimas, ir juo mažiau jis pats gali jiems pasipriešinti. Taigi šitaip galintis gali ne galios, o negalios dėka. Juk ne dėl to sakoma, kad gali, kadangi pats gali, o dėl to, kad jo bejėgiškumas padaro taip, kad kai kas kitas jame gali; arba kai kokioje nors kitoje kalbėsenoje daugybė [dalykų] pavadinama netinkamai. Taip būna, pavyzdžiui, kai vietoj „nebūti“ pavartojame „būti“ ir „daryti“ vietoj to, kas reiškia

ei qui rem aliquam esse negat: sic est quemadmodum dicis esse, cum magis proprie videatur dici: sic non est quemadmodum dicis non esse. Item dicimus: iste sedet sicut ille facit, aut: iste quiescit sicut ille facit, cum „sedere“ sit quiddam non facere et „quiescere“ sit nihil facere. Sic itaque cum quis dicitur habere potentiam faciendi aut patiendi quod sibi non expedit aut quod non debet, impotentia intelligitur per potentiam; quia quo plus habet hanc potentiam, eo adversitas et perversitas in illum sunt potentiores, et ille contra eas impotentior. Ergo domine deus, inde verius es omnipotens, quia nihil potes per impotentiam, et nihil potest contra te.

Capitulum VIII

Quomodo sit misericors et impassibilis

Sed et misericors simul et impassibilis quomodo es? Nam si es impassibilis, non compateris; si non compateris, non est tibi miserum cor ex compassione miseri, quod est esse misericordem. At si non es misericors, unde miseris est tanta consolatio?

Quomodo ergo es et non es misericors, domine, nisi quia es misericors secundum nos, et non es secundum te? Es quippe secundum nostrum sensum, et non es secundum tuum. Etenim cum tu respicis nos miseros, nos

„nedaryti" arba „nieko nedaryti". Juk neigiančiam kokį nors dalyką esant dažnai sakome: „Taip yra, kaip sakai esant", nors atrodo, kad tinkamiau sakyti: „Taip nėra, kaip sakai nesant". Taip pat sakome: „Šis sėdi, lygiai taip pat daro anas" arba: „Šis ilsisi, lygiai taip pat daro anas", nors „sėdėti" reiškia kai ko nedaryti, o „ilsėtis" - nieko nedaryti. Taigi lygiai taip pat, kai apie ką nors sakoma, kad jis turi galią daryti ar kęsti tai, kas jam neparanku, arba tai, ko neprivalo, galia laikome negalią, nes juo daugiau jis turi šios galios, juo galingesni jo atžvilgiu priešiškumas ir iškrypimas ir juo jis prieš juos bejėgiškesnis. Taigi, Viešpatie Dieve, todėl juo tikriau esi visagalis, nes nieko negali negalios dėka ir niekas neturi Tau galios[11].

VIII skyrius

Kaip yra ir gailestingas, ir negalintis patirti kęsmo

Bet kaip esi kartu ir gailestingas, ir negalintis patirti kęsmo? Juk jei esi negalintis patirti kęsmo, tai nejauti užuojautos; jei nejauti užuojautos, tai Tavo širdis nėra gailestinga iš užuojautos nelaimingajam, o būtent tai reiškia būti gailestingam. Bet jei nesi gailestingas, tai iš kur tiek paguodos nelaimingiesiems?

Taigi kaip, Viešpatie, esi ir nesi gailestingas, jei ne dėl to, kad esi gailestingas mūsų [požiūriu] ir nesi savo? Juk esi [gailestingas] mūsų suvokimu, o nesi savuoju. Mat

sentimus misericordis effectum, tu non sentis affectum. Et misericors es igitur, quia miseros salvas et peccatoribus tuis parcis; et misericors non es, quia nulla miseriae compassione afficeris.

Capitulum IX

Quomodo totus iustus et summe iustus parcat malis; et quod iuste misereatur malis

Verum malis quomodo parcis, si es totus iustus et summe iustus? Quomodo enim totus et summe iustus facit aliquid non iustum? Aut quae iustitia est merenti mortem aeternam dare vitam sempiternam? Unde ergo, bone deus, bone bonis et malis, unde tibi salvare malos, si hoc non est iustum, et tu non facis aliquid non iustum?

An quia bonitas tua est incomprehensibilis, latet hoc in luce inaccessibili quam inhabitas? Vere in altissimo et secretissimo bonitatis tuae latet fons, unde manat fluvius misericordiae tuae. Nam cum totus et summe iustus sis, tamen idcirco etiam malis benignus es, quia totus summe bonus es. Minus namque bonus esses, si nulli malo esses benignus. Melior est enim qui et bonis et malis bonus est, quam qui bonis tantum est bonus. Et melior est qui malis et puniendo et parcendo est bonus, quam qui puniendo tantum. Ideo ergo misericors es, quia totus et

kai Tu rūpiniesi mumis nelaimingaisiais, mes juntame gailestingojo veikimą, o Tu nepatiri jausmo. Vadinasi, ir esi gailestingas, nes gelbėji nelaiminguosius bei atleidi nusidėjėliams, ir nesi, nes nejauti jokios užuojautos nelaimei.

IX skyrius

Kaip, būdamas visas teisingas ir visų teisingiausias, atleidžia blogiesiems ir kad teisingai gailisi blogųjų

O kaip atleidi blogiesiems, jei esi visas teisingas ir visų teisingiausias? Juk kaip visas teisingas ir visų teisingiausias daro ką nors neteisinga? Arba koks tai teisingumas - nusipelniusiam amžinosios mirties duoti amžinai trunkantį gyvenimą? Tad kodėl, gerasis Dieve, gerasis geriesiems ir blogiesiems, kodėl Tu gelbėji bloguosius, jei tai nėra teisinga, o Tu nedarai nieko neteisinga?

O gal, kadangi Tavo gerumas begalinis, šitai slypi neprieinamoje šviesoje, kurioje Tu gyveni? Iš tiesų pačioje Tavo gerumo gilybėje ir slaptybėje slypi šaltinis, iš kurio plūsta Tavo gailestingumo srovė. Mat nors esi visas ir visų teisingiausias, esi palankus ir blogiesiems dėl to, kad visas esi visų geriausias. Juk būtum mažiau geras, jei nė vienam blogajam nebūtum palankus. Juk geresnis tas, kuris ir geriesiems, ir blogiesiems yra geras, negu tas, kuris geras tik geriesiems. Negana to, geresnis tas, kuris ir bausdamas, ir pasigailėdamas yra geras blogiesiems, negu tas, kuris geras

summme bonus es. Et cum forsitan videatur, cur bonis bona et malis mala retribuas, illud certe penitus est mirandum, cur tu totus iustus et nullo egens malis et reis tuis bona tribuas. O altitudo bonitatis tuae, deus! et videtur unde sis misericors, et non pervidetur. Cernitur unde flumen manat, et non perspicitur fons unde nascatur. Nam et de plenitudine bonitatis est quia peccatoribus tuis pius es, et in altitudine bonitatis latet qua ratione hoc es. Etenim licet bonis bona et malis mala ex bonitate retribuas, ratio tamen iustitiae hoc postulare videtur. Cum vero malis bona tribuis: et scitur quia summe bonus hoc facere voluit, et mirum est cur summe iustus hoc velle potuit.

O misericordia, de quam opulenta dulcedine et dulci opulentia nobis profluis! O immensitas bonitatis dei, quo affectu amanda es peccatoribus! Iustos enim salvas iustitia comitante, istos vero liberas iustitia damnante. Illos meritis adiuvantibus, istos meritis repugnantibus. Illos bona quae dedisti cognoscendo, istos mala quae odisti ignoscendo. O immensa bonitas, quae sic omnem intellectum excedis, veniat super me misericordia illa, quae de tanta opulentia tui procedit! Influat in me, quae profluit de te! Parce per clementiam, ne ulciscaris per iustitiam! Nam etsi difficile sit intelligere, quomodo misericordia tua non absit a tua iustitia, necessarium tamen est credere, quia nequaquam adversatur iustitiae quod exundat ex bonita-

tik bausdamas. Tad esi gailestingas dėl to, kad visas ir visų geriausias esi. Ir nors tikriausiai aišku, kodėl turėtum už gera atlyginti geru ir už bloga blogu, iš tiesų giliai stebėtina, kodėl Tu, visas teisingas ir nieko nestokojantis, blogiesiems ir savo kaltininkams skiri gera. O, kokia Tavo gerumo gelmė, Dieve! Ir matyti, kodėl esi gailestingas, ir neįmanoma to įžvelgti. Aišku, iš kur plūsta srovė, bet neįmanoma įžiūrėti šaltinio, iš kurio ji gimsta. Mat iš gerumo pilnatvės kyla tai, kad savo nusidėjėliams esi atlaidus, o gerumo gelmėje slypi priežastis, kodėl toks esi. Juk nors iš gerumo už gera atsilygini geru, o už bloga - blogu, atrodo, kad šito reikalauja teisingumo esmė. Tačiau kai gera skiri blogiesiems, ir suprantama, kad visų geriausias šitai norėjo padaryti, ir stebėtina, kodėl visų teisingiausias galėjo šito norėti.

O gailestingume, iš kokios gausingos saldybės ir saldžios gausybės atiteki mums! O Dievo gerumo neišmatuojamas didume, kokia meile Tave turi mylėti nusidėjėliai! Juk Tu gelbėji teisinguosius, teisingumui pritariant, tačiau išvaduoji [nusidėjusius], teisingumui smerkiant. Anuos - nuopelnams padedant, šiuos - nuopelnams priešinantis. Anuos - pažindamas gėrybes, kurias davei, šiuos - atleisdamas blogybes, kurių nekenti. O neišmatuojamas gerume, taip didžiai pranokstantis kiekvieną supratimą, teateina man tas gailestingumas, kuris kyla iš tokios Tavo gausybės! Teįteka jis į mane, iš Tavęs ištekėjęs! Atleisk iš maloningumo, idant nekeršytum iš teisingumo! Juk jei ir sunku suprasti, kaip Tavo gailestingumas neperžengia

te, quae nulla est sine iustitia, immo vere concordat iustitiae. Nempe si misericors es quia es summe bonus, et summe bonus non es nisi quia es summe iustus: vere idcirco es misericors, quia summe iustus es. Adiuva me, iuste et misericors deus, cuius lucem quaero, adiuva me, ut intelligam quod dico. Vere ergo ideo misericors es, quia iustus.

Ergone misericordia tua nascitur ex iustitia tua? Ergone parcis malis ex iustitia? Si sic est, domine, si sic est, doce me quomodo est. An quia iustum est te sic esse bonum, ut nequeas intelligi melior, et sic potenter operari, ut non possis cogitari potentius? Quid enim hoc iustius? Hoc utique non fieret, si esses bonus tantum retribuendo et non parcendo, et si faceres de non bonis tantum bonos, et non etiam de malis. Hoc itaque modo iustum est ut parcas malis, et ut facias bonos de malis. Denique quod non iuste fit, non debet fieri; et quod non debet fieri, iniuste fit. Si ergo non iuste malis misereris, non debes misereri: et si non debes misereri, iniuste misereris. Quod si nefas est dicere, fas est credere te iuste misereri malis.

Tavo teisingumo ribų, tai būtina tikėti, kad tai, kas srūva iš gerumo, kuris yra joks [gerumas] be teisingumo, jokiu būdu ne prieštarauja teisingumui, o veikiau sutaria su juo. Gailestingas esi dėl to, kad esi visų geriausias, ir visų geriausias esi tik dėl to, kad esi visų teisingiausias, o iš tiesų gailestingas esi dėl to, kad esi visų teisingiausias. Padėk man, teisingasis ir gailestingasis Dieve, kurio šviesos aš ieškau, padėk man suprasti tai, ką sakau. Taigi iš tiesų esi gailestingas, nes [esi] teisingas.

Tad nejau Tavo gailestingumas gimsta ne iš Tavo teisingumo? Tad nejau atleidi blogiesiems ne iš teisingumo? Jei taip yra, Viešpatie, jei taip yra, tai paaiškink man, kokiu būdu taip yra. Ar dėl to, kad teisinga, jog Tu esi toks geras, kad negali būti suprantamas kaip dar geresnis, ir veiki taip galingai, kad negali būti mąstomas [kaip veikiąs] galingiau? Juk kas būtų teisingiau už tai? Iš tikrųjų to nebūtų, jei būtum geras tik atsilygindamas, o ne atleisdamas, ir jei gerus darytum tik iš negerų, o ne darytum ir iš blogų. Tad teisinga, kad atleidi blogiesiems ir darai gerus iš blogų. Pagaliau to, kas daroma neteisingai, privalu nedaryti; o tai, ko privalu nedaryti, daroma neteisingai. Tad jei neteisingai gailiesi blogųjų, privalai nesigailėti, o jei privalai nesigailėti, tai gailiesi neteisingai. Jei to negalima pasakyti, tai reikia tikėti, jog blogųjų gailiesi teisingai.

Capitulum X

Quomodo iuste puniat et iuste parcat malis

Sed et iustum est, ut malos punias. Quid namque iustius, quam ut boni bona et mali mala recipiant? Quomodo ergo et iustum est ut malos punias, et iustum est ut malis parcas?

An alio modo iuste punis malos, et alio modo iuste parcis malis? Cum enim punis malos, iustum est, quia illorum meritis convenit; cum vero parcis malis, iustum est, non quia illorum meritis, sed quia bonitati tuae condecens est. Nam parcendo malis ita iustus es secundum te et non secundum nos, sicut misericors es secundum nos et non secundum te. Quoniam salvando nos quos iuste perderes, sicut misericors es non quia tu sentias affectum, sed quia nos sentimus effectum: ita iustus es non quia nobis reddas debitum, sed quia facis quod decet te summe bonum. Sic itaque sine repugnantia iuste punis et iuste parcis.

Capitulum XI

Quomodo „universae viae domini misericordia et veritas", et tamen „iustus dominus in omnibus viis suis"

Sed numquid etiam non est iustum secundum te, domine, ut malos punias? Iustum quippe est te sic esse

X skyrius

Kaip teisingai baudžia ir teisingai atleidžia blogiesiems

Bet teisinga ir tai, kad baudi bloguosius. Juk kas teisingiau už tai, kad gerieji turėtų atsiimti gera, o blogieji - bloga? Tad kaip teisinga ir tai, kad baudi bloguosius, ir tai, kad jiems atleidi?

O gal vienaip teisingai baudi bloguosius ir kitaip teisingai atleidi jiems? Juk kai baudi bloguosius, [tai] teisinga, nes atitinka jų nuopelnus, o kai jiems atleidi, [tai] teisinga ne dėl to, kad [atitinka] jų nuopelnus, bet dėl to, kad dera Tavo gerumui. Mat atleisdamas blogiesiems esi savo, o ne mūsų [požiūriu] toks teisingas, koks esi gailestingas mūsų, o ne savo [požiūriu]. Juk kaip gelbėdamas mus, kuriuos pagrįstai galėtum pražudyti, esi gailestingas ne dėl to, kad patiri jausmą, bet dėl to, kad mes patiriame poveikį, taip ir teisingas esi ne dėl to, kad duodi mums tai, kas priklauso, bet dėl to, kad darai tai, kas Tau, visų geriausiam, tinka. Taigi šitaip be prieštaravimo teisingai baudi ir teisingai atleidi.

XI skyrius

Kaip „visi Viešpaties keliai [yra] gailestingumas ir tiesa“ ir [kaip] vis dėlto „Viešpats teisingas visuose savo keliuose“

Bet nejau, Tavo [požiūriu], Viešpatie, nėra teisinga ir tai, kad baudi bloguosius? Juk yra teisinga, kad Tu esi

iustum, ut iustior nequeas cogitari. Quod nequaquam esses, si tantum bonis bona, et non malis mala redderes. Iustior enim est qui et bonis et malis, quam qui bonis tantum merita retribuit. Iustum igitur est secundum te, iuste et benigne deus, et cum punis et cum parcis. Vere igitur „universae viae domini misericordia et veritas", et tamen „iustus dominus in omnibus viis suis". Et utique sine repugnantia; quia quos vis punire, non est iustum salvari, et quibus vis parcere, non est iustum damnari. Nam id solum iustum est quod vis, et non iustum quod non vis. Sic ergo nascitur de iustitia tua misericordia tua, quia iustum est te sic esse bonum, ut et parcendo sis bonus. Et hoc est forsitan, cur summe iustus potest velle bona malis. Sed si utcumque capi potest, cur malos potes velle salvare: illud certe nulla ratione comprehendi potest, cur de similibus malis hos magis salves quam illos per summam bonitatem, et illos magis damnes quam istos per summam iustitiam.

Sic ergo vere es sensibilis, omnipotens, misericors et impassibilis, quemadmodum vivens, sapiens, bonus, beatus, aeternus, et quidquid melius est esse quam non esse.

toks teisingas, jog negali būti pamąstytas dar teisingesnis. Toks jokiu būdu nebūtum, jei grąžintum tik geriems gera ir negrąžintum blogiems bloga. Juk teisingesnis tas, kuris ir geriems, ir blogiems atlygina, kas pelnyta, o ne tas, kuris atlygina tik geriems. Taigi teisinga Tavo [požiūriu], teisingasis ir palankusis Dieve, ir tuomet, kai baudi, ir tuomet, kai atleidi. Tad iš tiesų „visi Viešpaties keliai gailestingumas ir tiesa" (*Ps* 24, 10), ir vis dėlto „Viešpats teisingas visuose savo keliuose" (*Ps* 144, 17). Ir, žinoma, [taip yra] be jokios prieštaros, nes neteisinga, kad būtų išgelbėti tie, kuriuos nori nubausti, ir neteisinga, kad būtų pasmerkti tie, kuriems nori atleisti. Mat teisinga tik tai, ko Tu nori, o neteisinga tai, ko nenori. Taigi šitaip iš Tavo teisingumo gimsta Tavo gailestingumas, nes teisinga Tau būti tokiam geram, kad būtum geras ir atleisdamas. Ir šitai tikriausiai yra tai, dėl ko visų teisingiausias gali trokšti gera blogiesiems. Bet jei vienaip ar kitaip galima suvokti, kodėl gali trokšti gelbėti bloguosius, tai tikrai jokiu būdu negalima suvokti, kodėl iš panašių nedorėlių savo visų didžiausio gerumo dėka gelbėji vienus labiau negu kitus ir visų didžiausio teisingumo dėka smerki vienus labiau negu kitus.

Taigi iš tiesų esi toks juslus, visagalis, gailestingas ir nepatiriantis kęsmo, koks esi gyvastingas, išmintingas, geras, palaimintas, amžinas ir visa, kam geriau būti negu nebūti.

Capitulum XII

Quod deus sit ipsa vita qua vivit, et sic de similibus

Sed certe quidquid es, non per aliud es quam per teipsum. Tu es igitur ipsa vita qua vivis, et sapientia qua sapis, et bonitas ipsa qua bonis et malis bonus es; et ita de similibus.

Capitulum XIII

Quomodo solus sit incircumscriptus et aeternus, cum alii spiritus sint incircumscripti et aeterni

Sed omne quod clauditur aliquatenus loco aut tempore, minus est quam quod nulla lex loci aut temporis coercet. Quoniam ergo maius te nihil est, nullus locus aut tempus te cohibet, sed ubique et semper es. Quod quia de te solo dici potest, tu solus incircumscriptus es et aeternus. Quomodo igitur dicuntur et alii spiritus incircumscripti et aeterni?

Et quidem solus es aeternus, quia solus omnium sicut non desinis, sic non incipis esse. Sed solus quomodo es incircumscriptus? An creatus spiritus ad te collatus est circumscriptus, ad corpus vero incircumscriptus? Nempe

XII skyrius

Kad Dievas yra pats gyvenimas, kurį Jis gyvena, ir kad taip yra panašių [dalykų] atveju

Bet tikrai, kas tik Tu esi, esi ne ko nors kito dėka, o pats savaime. Taigi Tu esi pats gyvenimas, kurį gyveni, ir išmintis, kuria esi išmintingas, ir gerumas, kuriuo ir geriesiems, ir blogiesiems esi geras; ir taip pat panašių [dalykų] atveju[12].

XIII skyrius

Kaip Jis vienintelis yra beribis ir amžinas, nors ir kitos dvasios beribės ir amžinos

Bet visa, kas kaip nors apribota erdvės ar laiko, yra [kai kas] mažesnio už tai, ko nevaržo joks erdvės ar laiko įstatymas. Tad kadangi nieko didesnio už Tave nėra, Tavęs neriboja jokia erdvė ar laikas, bet esi visur ir visuomet. Kadangi tai galima pasakyti tik apie Tave, Tu vienintelis esi beribis ir amžinas. Tad kokiu būdu sakoma, kad ir kitos dvasios beribės ir amžinos?

Išties vienintelis esi amžinas, nes vienintelis iš visų nei liaujiesi būti, nei pradedi. Bet kokiu būdu Tu vienintelis esi beribis? Ar sukurtoji dvasia, palyginti su Tavimi, yra apribota, o, palyginti su kūnu, beribė? Juk iš tiesų

omnino circumscriptum est, quod cum alicubi totum est, non potest simul esse alibi; quod de solis corporeis cernitur. Incircumscriptum vero, quod simul est ubique totum; quod de te solo intelligitur. Circumscriptum autem simul et incircumscriptum est, quod cum alicubi sit totum, potest simul esse totum alibi, non tamen ubique; quod de creatis spiritibus cognoscitur. Si enim non esset anima tota in singulis membris sui corporis, non sentiret tota in singulis. Tu ergo, domine, singulariter es incircumscriptus et aeternus, et tamen et alii spiritus sunt incircumscripti et aeterni.

Capitulum XIV

Quomodo et cur videtur et non videtur deus a quaerentibus eum

An invenisti, anima mea, quod quaerebas? Quaerebas deum, et invenisti eum esse quiddam summum omnium, quo nihil melius cogitari potest; et hoc esse ipsam vitam, lucem, sapientiam, bonitatem, aeternam beatitudinem et beatam aeternitatem; et hoc esse ubique et semper. Nam si non invenisti deum tuum: quomodo est ille hoc quod invenisti, et quod illum tam certa veritate et vera certitudine intellexisti? Si vero invenisti: quid est, quod non sentis quod invenisti? Cur non te sentit, domine deus, anima mea, si invenit te?

An non invenit, quem invenit esse lucem et verita-

visiškai apribotas yra tas, kuris, būdamas kur nors visas, negali tuo pat metu būti kur kitur; tai tinka tik kūnams. O beribis yra tas, kuris tuo pat metu yra visas visur; tai, suprantama, tinka tik Tau. O kartu apribotas ir beribis yra tas, kuris, būdamas kur nors visas, tuo pat metu gali būti visas kur kitur, bet ne visur; tai tinka sukurtosioms dvasioms. Juk jei siela nebūtų visa kiekviename savo kūno naryje, tai nesijaustų visa kiekviename jų. Taigi Tu, Viešpatie, ypatingu būdu esi beribis ir amžinas, bet ir kitos dvasios beribės ir amžinos.

XIV skyrius

Kaip ir kodėl Dievas jo ieškančių ir matomas, ir nematomas

Ar radai, mano siela, ko ieškojai? Ieškojai Dievo ir radai Jį esant kai ką visų aukščiausią, už kurį nieko geresnio negali būti pamąstyta; radai, kad tai pats gyvenimas, šviesa, išmintis, gerumas, amžina palaima ir palaiminga amžinybė; radai, kad tai yra visa kur ir visuomet. Juk jei neradai savo Dievo, tai kaip Jis yra tai, ką radai ir ką supratai su tokiu neabejotinu tikrumu ir tikru neabejotinumu? O jei radai, tai kodėl nejunti to, ką radai? Kodėl Tavęs, Viešpatie Dieve, nejunta mano siela, jei ji Tave rado?

Nejau ji nerado to, ką rado esant šviesa ir tiesa? Juk kaip ji šitai suprato, jei ne regėdama šviesą ir tiesą? Ar

tem? Quomodo namque intellexit hoc, nisi videndo lucem et veritatem? Aut potuit omnino aliquid intelligere de te, nisi per „lucem tuam et veritatem tuam“? Si ergo vidit lucem et veritatem, vidit te. Si non vidit te, non vidit lucem nec veritatem. An et veritas et lux est quod vidit, et tamen nondum te vidit, quia vidit te aliquatenus, sed non vidit te sicuti es?

Domine deus meus, formator et reformator meus, dic desideranti animae meae, quid aliud es, quam quod vidit, ut pure videat, quod desiderat. Intendit se ut plus videat, et nihil videt ultra hoc quod vidit nisi tenebras; immo non videt tenebras, quae nullae sunt in te, sed videt se non plus posse videre propter tenebras suas. Cur hoc, domine, cur hoc? Tenebratur oculus eius infirmitate sua, aut reverberatur fulgore tuo? Sed certe et tenebratur in se, et reverberatur a te. Utique et obscuratur sua brevitate, et obruitur tua immensitate. Vere et contrahitur angustia sua, et vincitur amplitudine tua. Quanta namque est lux illa, de qua micat omne verum quod rationali menti lucet! Quam ampla est illa veritas, in qua est omne quod verum est, et extra quam non nisi nihil et falsum est! Quam immensa est, quae uno intuitu videt quaecumque facta sunt, et a quo et per quem et quomodo de nihilo facta sunt! Quid puritatis, quid simplicitatis, quid certitudinis et splendoris ibi est! Certe plus quam a creatura valeat intelligi.

galėjo ji apskritai ką nors suprasti apie Tave, jei ne per „Tavo šviesą ir Tavo tiesą“ (plg. *Jn* 1, 9; *Ps* 42, 3)? Tad jei ji regėjo šviesą ir tiesą, tai regėjo Tave. Jei neregėjo Tavęs, tai neregėjo šviesos ir tiesos. O gal ir tiesa, ir šviesa yra tai, ką ji regėjo, tačiau Tavęs dar neregėjo, nes regėjo Tave tik mažumėlę, bet neregėjo tokio, koks esi (plg. *1 Jn* 3, 2)?

Viešpatie Dieve mano, mano kūrėjau ir perkūrėjau, pasakyk mano trokštančiai sielai, kas gi kitas esi be to, ką ji regėjo, idant ji aiškiai regėtų tai, ko trokšta. Ji veržiasi, idant daugiau regėtų, o už to, ką regėjo, neregi nieko, tiktai tamsybes; negana to, ji neregi tamsybių, kurių Tavyje nėra (plg. *1 Jn* 1, 5)[13], bet regi nebegalinti daugiau regėti dėl savo tamsybių. Kodėl taip yra, Viešpatie, kodėl taip yra? Ar jos akis užtemdo jos silpnybė, ar apakina Tavo spindesys? Bet iš tiesų ji ir savaime užtemsta, ir Tavo apakinama. Šiaip ar taip, ją ir užtemdo jos menkybė, ir užgožia Tavo neišmatuojamybė. Išties, ją ir apriboja jos ankštybė, ir apjuosia Tavo platybė. Juk kokia gausi ta šviesa, iš kurios tviska kiekviena tiesa, šviečianti racionaliam protui! Kokia plati yra ta tiesa, kurioje yra visa, kas teisinga, ir už kurios yra tik niekas ir klaida! Kokia neišmatuojama ta, kuri vienu žvilgsniu pamato visa, kas tik sukurta ir kieno, ir per ką, ir kaip sukurta iš nieko! Kiek ten tyrumo, kiek paprastumo, kiek tikrumo ir spindėjimo! Tikrai daugiau, negu kūrinija galėtų suprasti.

Capitulum XV

Quod maior sit quam cogitari possit

Ergo domine, non solum es quo maius cogitari nequit, sed es quiddam maius quam cogitari possit. Quoniam namque valet cogitari esse aliquid huiusmodi: si tu non es hoc ipsum, potest cogitari aliquid maius te; quod fieri nequit.

Capitulum XVI

Quod haec sit „lux inaccessibilis, quam inhabitat"

Vere, domine, haec est lux inaccessibilis, in qua habitas. Vere enim non est aliud quod hanc penetret, ut ibi te pervideat. Vere ideo hanc non video, quia nimia mihi est; et tamen quidquid video, per illam video, sicut infirmus oculus quod videt per lucem solis videt, quam in ipso sole nequit aspicere. Non potest intellectus meus ad illam. Nimis fulget, non capit illam, nec suffert oculus animae meae diu intendere in illam. Reverberatur fulgore, vincitur amplitudine, obruitur immensitate, confunditur capacitate. O summa et inaccessibilis lux, o tota et beata veritas, quam longe es a me, qui tam prope tibi sum! Quam remota es a conspectu meo, qui sic praesens sum conspectui tuo! Ubique es tota praesens, et non te video.

XV skyrius

Kad [Dievas] yra didesnis negu gali būti pamąstytas

Taigi, Viešpatie, esi ne tik tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, bet ir kai kas didesnio negu gali būti pamąstyta. Mat kadangi galima pamąstyti esant kai ką tokį, o Tu pats tai nesi, gali būti pamąstyta ir kai kas didesnio už Tave, o to negali būti.

XVI skyrius

Kad tai yra „neprieinama šviesa“, kurioje Jis gyvena

Tikrai, Viešpatie, tai yra neprieinama šviesa, kurioje Tu gyveni (plg. *1 Tm* 6, 16). Juk tikrai nėra nieko kito, kas pro ją prasiskverbtų, idant Tave ten įžiūrėtų. Tikrai jos neregiu dėl to, kad ji man pernelyg skaisti; tačiau visa, ką regiu, regiu jos dėka taip, kaip tai, ką regi, silpna akis regi saulės šviesos dėka, šviesos, į kurią pačioje saulėje žiūrėti ji neįstengia. Mano intelektas negali [žiūrėti] į ją. Ji pernelyg spindi, jis nepagauna jos, ir mano sielos akis nepakelia ilgo žiūrėjimo į ją. Ji apakinama spindėjimo, įveikiama platybės, užgožiama neišmatuojamybės, sutrikdoma erdvumo. O aukščiausia ir neprieinama šviesa, o visa ir palaiminga tiesa, kaip toli esi nuo manęs, esančio taip arti Tavęs! Kaip esi nutolusi nuo mano žvilgsnio, kai aš esu taip arti Tavojo!

In te moveor et in te sum, et ad te non possum accedere. Intra me et circa me es, et non te sentio.

Capitulum XVII

Quod in deo sit harmonia, odor, sapor, lenitas, pulchritudo, suo ineffabili modo

Adhuc lates, domine, animam meam in luce et beatitudine tua, et idcirco versatur illa adhuc in tenebris et miseria sua. Circumspicit enim, et non videt pulchritudinem tuam. Auscultat, et non audit harmoniam tuam. Olfacit, et non percipit odorem tuum. Gustat, et non cognoscit saporem tuum. Palpat, et non sentit lenitatem tuam. Habes enim haec, domine deus, in te tuo ineffabili modo, qui ea dedisti rebus a te creatis suo sensibili modo; sed obriguerunt, sed obstupuerunt, sed obstructi sunt sensus animae meae vetusto languore peccati.

Capitulum XVIII

Quod in deo nec in aeternitate eius, quae ipse est, nullae sint partes

Et iterum ecce turbatio, ecce iterum obviat maeror et luctus quaerenti gaudium et laetitiam! Sperabat iam

Visur esi visa esanti, bet neregiu Tavęs. Tavyje judu ir Tavyje esu, bet negaliu prie Tavęs prieiti. Esi manyje ir aplink mane, bet nejuntu Tavęs.

XVII skyrius

Kad dermė, kvapas, skonis, švelnumas, grožis Dieve yra nenusakomu Jo būdu

Vis dar slepiesi, Viešpatie, nuo mano sielos savo šviesoje ir palaimoje, todėl ji vis dar buvoja savo tamsybėse ir nelaimėje. Juk ji žvalgosi aplink ir neregi Tavo grožio. Klausosi ir negirdi Tavo dermės. Uodžia ir nepagauna Tavo kvapo. Ragauja ir nepažįsta Tavo skonio. Glosto ir nejaučia Tavo švelnumo. Juk turi šiuos [dalykus] savyje nenusakomu savo būdu, Viešpatie Dieve, kuris davei juos savo sukurtiems daiktams jutiminiu jų būdu, bet mano sielos juslės dėl seno nuodėmės nuovargio sugrubo, sustingo, atbuko[14].

XVIII skyrius

Kad nei Dieve, nei Jo amžinybėje, kuri yra Jis pats, nėra jokių dalių

Štai ir vėl sumišimas, štai vėl ieškančiam džiaugsmo ir linksmybės pastoja kelią liūdesys ir sielvartas! Jau tikėjosi

anima mea satietatem, et ecce iterum obruitur egestate! Affectabam iam comedere, et ecce magis <inchoo> esurire! Conabar assurgere ad lucem dei, et recidi in tenebras meas. Immo non modo cecidi in eas, sed sentio me involutum in eis. Ante cecidi, quam conciperet „me mater mea". Certe in illis „conceptus sum", et cum earum obvolutione natus sum. Olim certe in illo omnes cecidimus, „in quo omnes" peccavimus. In illo omnes perdidimus, qui facile tenebat et male sibi et nobis perdidit, quod cum volumus quaerere nescimus, cum quaerimus non invenimus, cum invenimus non est quod quaerimus. Adiuva me tu „propter bonitatem tuam, domine". „Quaesivi vultum tuum, vultum tuum, domine, requiram; ne avertas faciem tuam a me". Releva me de me ad te. Munda, sana, acue, „illumina" oculum mentis meae, ut intueatur te. Recolligat vires suas anima mea, et toto intellectu iterum intendat in te, domine.

Quid es, domine, quid es, quid te intelliget cor meum? Certe vita es, sapientia es, veritas es, bonitas es, beatitudo es, aeternitas es, et omne verum bonum es. Multa sunt haec, non potest angustus intellectus meus tot uno simul intuitu videre, ut omnibus simul delectetur. Quomodo ergo, domine, es omnia haec? An sunt partes tui, aut potius unumquodque horum est totum quod es? Nam quidquid partibus est iunctum, non est omnino unum, sed quodam modo plura et diversum a seipso, et vel actu vel intellectu dissolvi potest; quae aliena sunt a te quo nihil

mano siela pertekliaus, bet štai vėl užgožiama stokos! Jau geidžiau pasisotinti, bet štai dar labiau pradedu alkti! Bandžiau pakilti į Dievo šviesą, bet nupuoliau atgal į savo tamsybes. Negana to, ne tik nupuoliau į jas, bet jaučiuosi esąs apsuptas jų. Nupuoliau anksčiau, negu „mano motina pradėjo mane". Tikrai jose „buvau pradėtas" ir su jų apvalkalu gimiau (plg. *Ps* 50, 7). Išties mes visi kadaise nupuolėme tame, kuriame visi nusidėjome (plg. *Rom* 5, 12). Tame, kuris lengvai turėjo ir blogai sau ir mums prarado, mes visi praradome tai, ko, norėdami ieškoti, nepažįstame, ko ieškodami nerandame ir kas, kai randame, yra ne tai, ko ieškome. Padėk man „dėl savo gerumo, Viešpatie" (plg. *Ps* 24, 9). „Ieškojau Tavo veido, Tavo veido, Viešpatie, ieškosiu; negręžk savo veido nuo manęs" (plg. *Ps* 26, 8-9). Išvaduok mane nuo manęs sau. Apvalyk, išgydyk, paaštrink, „apšviesk" mano proto akį (plg. *Ps* 12, 4-5), idant ji galėtų matyti Tave. Tesutelkia vėl mano siela savo jėgas ir visu intelektu tesikreipia vėl į Tave, Viešpatie.

Kas esi, Viešpatie, kas esi, kuo mano širdis supras Tave esant? Tikrai esi gyvenimas, esi išmintis, esi tiesa, esi gerumas, esi palaima, esi amžinybė ir kiekvienas tikras gėris. Daug yra šių dalykų, mano ankštas intelektas negali vienu metu tiek vienu žvilgsniu regėti, kad visais jais galėtų kartu gėrėtis. Tad kaip, Viešpatie, esi visa tai? Ar tai Tavo dalys, ar veikiau kiekviena jų yra visa, kas esi? Juk kas tik sujungta iš dalių, nėra visiškai viena, bet tam tikra prasme dauginga ir skirtinga savo paties [atžvilgiu], ir gali būti išardyta arba tikrai, arba intelektiškai; tai yra svetima Tau,

melius cogitari potest. Nullae igitur partes sunt in te, domine, nec es plura, sed sic es unum quiddam et idem tibi ipsi, ut in nullo tibi ipsi sis dissimilis; immo tu es ipsa unitas, nullo intellectu divisibilis. Ergo vita et sapientia et reliqua non sunt partes tui, sed omnia sunt unum, et unumquodque horum est totum quod es, et quod sunt reliqua omnia. Quoniam ergo nec tu habes partes nec tua aeternitas quae tu es: nusquam et numquam est pars tua aut aeternitatis tuae, sed ubique totus es, et aeternitas tua tota est semper.

Capitulum XIX

Quod non sit in loco aut tempore, sed omnia sint in illo

Sed si per aeternitatem tuam fuisti et es et eris, et fuisse non est futurum esse, et esse non est fuisse vel futurum esse: quomodo aeternitas tua tota est semper?

An de aeternitate tua nihil praeterit ut iam non sit, nec aliquid futurum est quasi nondum sit? Non ergo fuisti heri aut eris cras, sed heri et hodie et cras es. Immo nec heri nec hodie nec cras es, sed simpliciter es extra omne tempus. Nam nihil aliud est heri et hodie et cras quam in tempore; tu autem, licet nihil sit sine te, non es tamen in loco aut tempore, sed omnia sunt in te. Nihil enim te continet, sed tu contines omnia.

už kurį nieko geresnio negali būti pamąstyta. Vadinasi, Tavyje, Viešpatie, nėra jokių dalių, ir Tu nesi daugingas, bet esi kai kas viena ir tapatu sau pačiam taip, jog niekuo nesi nepanašus į save patį; negana to, Tu esi pati vienybė, nepadalijama jokio intelekto. Taigi gyvenimas, išmintis ir visi kiti [dalykai] nėra Tavo dalys, bet visi jie yra viena, ir kiekvienas jų yra visa, kas esi Tu ir kas yra visi kiti [dalykai]. Tad kadangi nei Tu, nei Tavo amžinybė, kuri esi Tu, neturi dalių, niekur ir niekada nėra Tavo ar Tavo amžinybės dalies, bet visur esi visas, ir Tavo amžinybė visuomet yra visa.

XIX skyrius

Kad [Dievo] nėra erdvėje ar laike, bet visa yra Jame

Bet jei savo amžinybės dėka buvai, esi ir būsi ir jei būti buvusiam nėra būti būsimam, o būti esančiam nėra būti buvusiam ar būti būsimam, tai kaip Tavo amžinybė visuomet yra visa?

Nejau iš Tavo amžinybės niekas nepraėjo taip, kad jau nebūtų, ir nieko nebus taip, tarsi dar nebūtų? Taigi Tu nebuvai vakar arba nebūsi rytoj, bet esi vakar ir šiandien, ir rytoj. Negana to, nesi nei vakar, nei šiandien, nei rytoj, bet esi tiesiog anapus kiekvieno laiko. Juk [būti] vakar ir šiandien, ir rytoj yra ne kas kita, kaip [būti] laike; o Tu, nors ir nieko nėra be Tavęs, nesi erdvėje ar laike, bet visa yra Tavyje. Niekas Tavęs neaprėpia, bet Tu aprėpi visa[15].

Capitulum XX

Quod sit ante et ultra omnia etiam aeterna

Tu ergo imples et complecteris omnia, tu es ante et ultra omnia. Et quidem ante omnia es, quia antequam fierent tu es. Ultra omnia vero quomodo es? Qualiter enim es ultra ea quae finem non habebunt?

An quia illa sine te nullatenus esse possunt, tu autem nullo modo minus es, etiam si illa redeunt in nihilum? Sic enim quodam modo es ultra illa. An etiam quia illa cogitari possunt habere finem, tu vero nequaquam? Nam sic illa quidem habent finem quodam modo, tu vero nullo modo. Et certe quod nullo modo habet finem, ultra illud est quod aliquo modo finitur. An hoc quoque modo transis omnia etiam aeterna, quia tua et illorum aeternitas tota tibi praesens est, cum illa nondum habeant de sua aeternitate quod venturum est, sicut iam non habent quod praeteritum est? Sic quippe semper es ultra illa, cum semper ibi sis praesens, seu cum illud semper sit tibi praesens, ad quod illa nondum pervenerunt.

Capitulum XXI

An hoc sit „saeculum saeculi“ sive „saecula saeculorum“

An ergo hoc est „saeculum saeculi“ sive „saecula saeculorum“? Sicut enim saeculum temporum continet

XX skyrius

Kad Jis yra prieš ir po visų, net amžinų [dalykų]

Taigi Tu pripildai ir apimi visa, Tu esi prieš ir po visa ko. Tu, žinoma, esi anksčiau už visa ką, nes esi anksčiau, negu visa tai atsirado (plg. *Ps* 89, 2). Tačiau kokiu būdu esi po visa ko? Kaip esi po to, kas neturės pabaigos?

Ar todėl, kad tie [dalykai] jokiu būdu negali būti be Tavęs, o Tu niekaip nesi mažiau, net jei jie sugrįžta į nieką? Juk tam tikra prasme šitaip esi po jų. O gal ir dėl to, kad jie gali būti pamąstyti kaip turintys pabaigą, o Tu - niekaip? Mat tam tikra prasme jie tikrai turi pabaigą, o Tu - jokiu būdu ne. Ir išties tai, kas jokiu būdu neturi pabaigos, yra po to, kas kokiu nors būdu baigiasi. Ar taip pat šiuo būdu Tu peržengi net ir visus amžinus dalykus dėl to, kad Tavo ir jų amžinybė Tau yra ištisai esanti, nors jie iš savo amžinybės dar neturi to, kas ateis, kaip jau nebeturi to, kas praėjo? Šitaip, žinoma, visuomet esi po jų, nes esi visuomet ištisai esantis arba Tau visuomet ištisai esti tai, ko jie dar nepasiekė.

XXI skyrius

Ar tai yra „amžiaus amžius", ar „amžių amžiai"

Taigi ar tai yra „amžiaus amžius", ar „amžių amžiai"? Juk kaip laiko amžius apima visa, kas laikina, taip Tavo

omnia temporalia, sic tua aeternitas continet etiam ipsa saecula temporum. Quae saeculum quidem est propter indivisibilem unitatem, saecula vero propter interminabilem immensitatem. Et quamvis ita sis magnus, domine, ut omnia sint te plena et sint in te: sic tamen es sine omni spatio, ut nec medium nec dimidium nec ulla pars sit in te.

Capitulum XXII

Quod solus sit, quod est et qui est

Tu solus ergo, domine, es quod es, et tu es qui es. Nam quod aliud est in toto et aliud in partibus, et in quo aliquid est mutabile, non omnino est quod est. Et quod incepit a non esse et potest cogitari non esse, et nisi per aliud subsistat redit in non esse; et quod habet fuisse quod iam non est, et futurum esse quod nondum est: id non est proprie et absolute. Tu vero es quod es, quia quidquid aliquando aut aliquo modo es, hoc totus et semper es.

Et tu es qui proprie et simpliciter es, quia nec habes fuisse aut futurum esse, sed tantum praesens esse, nec potes cogitari aliquando non esse. Et vita es et lux et sapientia et beatitudo et aeternitas et multa huiusmodi bona, et tamen non es nisi unum et summum bonum, tu tibi omnino sufficiens, nullo indigens, quo omnia indigent ut sint, et ut bene sint.

amžinybė apima ir pačius laiko amžius. Išties ji yra amžius dėl nedalios vienybės, o amžiai - dėl nesibaigiančios neišmatuojamybės[16]. Ir esi toks didis, Viešpatie, jog visa Tavęs pilna ir yra Tavyje, tačiau neturi jokios erdvės, kaip nėra Tavyje nei vidurio, nei pusės, nei jokios dalies[17].

XXII skyrius

Kad [Dievas] vienintelis yra tas, kas yra ir kuris yra

Taigi Tu vienintelis, Viešpatie, esi tas, kas esi, ir Tu esi tas, kuris esi (plg. *Iš* 3, 14)[18]. Juk tas, kas visas yra viena, o dalimis - kas kita ir kame yra kas nors kintama, yra ne visiškai tas, kas yra. Ir kas prasidėjo iš nebūties ir gali būti pamąstytas nesantis, ir, nepalaikomas ko kito, grįžtantis į nebūtį, ir kas, kadaisę buvęs tuo, kuo dabar nebėra, ir būsiąs tuo, kuo dar nėra, tas nėra savarankiškai ir besąlygiškai. O Tu esi tas, kas esi, nes kad ir kas kada nors arba kokiu nors būdu būtum, esi visas ir visuomet.

Ir Tu esi tas, kuris yra savarankiškai ir paprastai, nes neturi nei buvimo praeityje, nei buvimo ateityje, o tik buvimą ištisai ir negali būti pamąstytas kada nors nesantis. Esi ir gyvenimas, ir šviesa, ir išmintis, ir palaima, ir amžinybė ir daugybė tokių gėrybių. Ir vis dėlto esi tik vienas ir aukščiausias gėris, Tu, visiškai sau pakankamas, nieko nestokojantis, kurio stokoja visa, idant būtų ir gerai būtų.

Capitulum XXIII

Quod hoc bonum sit pariter pater et filius et spiritus sanctus; et hoc sit unum necessarium, quod est omne et totum et solum bonum

Hoc bonum es tu, deus pater; hoc est verbum tuum, id est filius tuus. Etenim non potest aliud quam quod es, aut aliquid maius vel minus te esse in verbo quo te ipsum dicis; quoniam verbum tuum sic est verum quomodo tu verax, et idcirco est ipsa veritas sicut tu, non alia quam tu; et sic es tu simplex, ut de te non possit nasci aliud quam quod tu es. Hoc ipsum est amor unus et communis tibi et filio tuo, id est sanctus spiritus ab utroque procedens. Nam idem amor non est impar tibi aut filio tuo; quia tantum amas te et illum, et ille te et seipsum, quantus es tu et ille; nec est aliud a te et ab illo quod dispar non est tibi et illi; nec de summa simplicitate potest procedere aliud quam quod est de quo procedit. Quod autem est singulus quisque, hoc est tota trinitas simul, pater et filius et spiritus sanctus; quoniam singulus quisque non est aliud quam summe simplex unitas et summe una simplicitas, quae nec multiplicari nec aliud et aliud esse potest.

„Porro unum est necessarium". Porro hoc est illud unum necessarium, in quo est omne bonum, immo quod est omne et unum et totum et solum bonum.

XXIII skyrius

Kad šis gėris yra lygiai Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia ir kad šis vienas yra būtinas - visas, ištisas ir vienintelis gėris

Šis gėris esi Tu, Dieve Tėve; tai Tavo Žodis, taigi Tavo Sūnus. Juk negali kas kitas, negu tas, kas esi, arba kai kas didesnis ar mažesnis už Tave būti Žodyje, kuriuo tari save patį; Tavo Žodis taip teisingas, kaip teisingas esi Tu, todėl Jis, kaip ir Tu, yra pati tiesa, ne kita negu Tu; ir Tu esi toks paprastas, kad iš Tavęs negali gimti kas kita, negu tai, kas esi Tu. Tas pat yra Meilė, viena ir bendra Tau ir Tavo Sūnui, tai yra Šventoji Dvasia, kylanti iš abiejų. Mat ta pati Meilė nėra nelygi Tau ar Tavo Sūnui, nes Tu myli save ir Jį ir Jis [myli] Tave ir save patį taip didžiai, koks didis esi Tu ir Jis; ir nėra kita negu Tu ir Jis tai, kas nėra nelygu Tau ir Jam; ir iš aukščiausio paprastumo negali kilti kas kita negu tai, kas yra tai, iš ko kyla. O kas yra kiekvienas atskirai, tas yra drauge visa Trejybė - Tėvas, Sūnus ir Šventoji Dvasia, nes kiekvienas atskirai yra ne kas kita, kaip labiausiai paprasta vienybė ir visų vieningiausias paprastumas, kuris nei gali būti padaugintas, nei gali būti viena ir kas kita.

„Be to, vienas yra būtinas“ (plg. *Lk* 10, 42). Be to, šis yra vienas būtinas, kuriame yra kiekvienas gėris, tiksliau, jis yra visas, ištisas ir vienintelis gėris[19].

Capitulum XXIV

Coniectatio, quale et quantum sit hoc bonum

Excita nunc, anima mea, et erige totum intellectum tuum, et cogita quantum potes, quale et quantum sit illud bonum. Si enim singula bona delectabilia sunt, cogita intente quam delectabile sit illud bonum, quod continet iucunditatem omnium bonorum; et non qualem in rebus creatis sumus experti, sed tanto differentem quanto differt creator a creatura. Si enim bona est vita creata: quam bona est vita creatrix? Si iucunda est salus facta: quam iucunda est salus quae facit omnem salutem? Si amabilis est sapientia in cognitione rerum conditarum: quam amabilis est sapientia quae omnia condidit ex nihilo? Denique si multae et magnae delectationes sunt in rebus delectabilibus: qualis et quanta delectatio est in illo qui fecit ipsa delectabilia?

Capitulum XXV

Quae et quanta bona sint fruentibus eo

O qui hoc bono fruetur: quid illi erit, et quid illi non erit! Certe quidquid volet erit, et quod nolet non erit. Ibi quippe erunt bona corporis et animae, qualia „nec oculus vidit nec auris audivit nec cor hominis“ cogitavit. Cur ergo per multa vagaris, homuncio, quaerendo bona ani-

XXIV skyrius

Svarstymas, koks ir koks didis yra šis gėris

Dabar, mano siela, sužadink ir įtempk visą savo intelektą, ir kiek galėdama, pamąstyk, koks ir koks didis yra šis gėris. Juk jei kiekvienas gėris teikia džiaugsmą, tai įdėmiai pamąstyk, kiek daug džiaugsmo teikia gėris, apimantis bet kokio gėrio teikiamą malonumą, bet ne tokį, kokį patyrėme iš sukurtųjų dalykų, o tokį, kuris tiek skiriasi nuo jo, kiek Kūrėjas skiriasi nuo kūrinijos. Juk jei geras sukurtasis gyvenimas, tai koks geras yra kuriantysis gyvenimas? Jei malonus suteiktasis išganymas, tai koks malonus yra bet kokį išganymą teikiantis išganymas? Jei mylėtina įsteigtųjų dalykų pažinimo išmintis, tai kaip mylėtina išmintis, iš nieko įsteigusi visus dalykus? Pagaliau jei daug ir visokio džiaugsmo yra džiuginančiuose dalykuose, tai kiek ir kokio didelio džiaugsmo yra tame, kuris padarė pačius tuos džiuginančius dalykus?

XXV skyrius

Kiek ir kokių didžių gėrybių tenka tiems, kurie juo gėrisi

O, ko teks ir neteks tam, kuris gėrėsis šiuo gėriu! Tikrai, ko tik panorės, to ir teks, o ko nepanorės, to neteks. Išties ten bus tokių kūno ir sielos gėrybių, kokių „nei akis regėjo, nei ausis girdėjo, nei žmogus“ (plg. *1 Kor* 2, 9) įsivaizdavo. Tad kodėl, žmogeli, ieškodamas savo sielos ir savo kūno

mae tuae et corporis tui? Ama unum bonum, in quo sunt omnia bona, et sufficit. Desidera simplex bonum, quod est omne bonum, et satis est. Quid enim amas, caro mea, quid desideras, anima mea? Ibi est, ibi est quidquid amatis, quidquid desideratis.

Si delectat pulchritudo: „fulgebunt iusti sicut sol". Si velocitas aut fortitudo, aut libertas corporis cui nihil obsistere possit: „erunt similes angelis dei", quia „seminatur corpus animale, et surget corpus spirituale", potestate utique non natura. Si longa et salubris vita: ibi est sana aeternitas et aeterna sanitas, quia „iusti in perpetuum vivent" et „salus iustorum a domino". Si satietas: satiabuntur „cum apparuerit gloria" dei. Si ebrietas: „inebriabuntur ab ubertate domus" dei. Si melodia: ibi angelorum chori concinunt sine fine deo. Si quaelibet non immunda sed munda voluptas: „torrente voluptatis suae potabit eos" deus. Si sapientia: ipsa dei sapientia ostendet eis seipsam. Si amicitia: diligent deum plus quam seipsos, et invicem tamquam seipsos, et deus illos plus quam illi seipsos; quia illi illum et se et invicem per illum, et ille se et illos per seipsum. Si concordia: omnibus illis erit una voluntas, quia nulla illis erit nisi sola dei voluntas. Si potestas: omnipotentes erunt suae voluntatis ut deus suae. Nam sicut poterit deus quod volet per seipsum, ita poterunt illi quod volent per illum; quia sicut illi non aliud volent quam quod ille, ita ille volet quidquid illi volent; et quod ille volet non poterit non esse. Si honor et divitiae: deus suos servos bonos et fideles supra multa constituet, immo „filii

gėrybių, klaidžioji po daugybę dalykų? Mylėk vieną gėrį, kuriame yra visa, kas gera, ir to pakanka. Trokšk paprasto gėrio, kuris yra visas gėris, ir gana. Juk ką tu myli, mano kūne, ko tu trokšti, mano siela? Ten yra, ten yra visa, ką tik mylite, visa, ko tik trokštate.

Jei jus džiugina grožis, „teisieji spindės kaip saulė" (plg. *Mt* 13, 43). Jei kūno, kuriam niekas negali pasipriešinti, vikrumas, jėga ar laisvė, „jie bus panašūs į Dievo angelus" (plg. *Mt* 22, 30), nes „sėjamas juslinis kūnas, o kelsis dvasinis kūnas" (plg. *1 Kor* 15, 44), žinoma, galia, o ne prigimtimi. Jei ilgas ir sveikas gyvenimas, ten yra sveika amžinybė ir amžina sveikata, nes „teisieji gyvens per amžius" (plg. *Išm* 5,15) ir „jų išgelbėjimas ateina nuo Viešpaties" (*Ps* 36, 39). Jei sotumas, bus pasotinti, „kai atsivers Dievo garbė" (plg. *Ps* 16, 15). Jei svaigulys, „bus nugirdyti Dievo namų gausa" (plg. *Ps* 35, 9). Jei melodija, angelų chorai ten gieda Dievui be pabaigos. Jei koks nors ne netyras, bet tyras malonumas, Dievas „pagirdys juos savo malonumo upeliu" (plg. *Ps* 35, 9). Jei išmintis, pati Dievo išmintis jiems pasirodys. Jei draugystė, jie mylės Dievą labiau negu save pačius ir vienas kitą taip, kaip save pačius, ir Dievas juos mylės labiau, negu jie mylės save pačius, nes jie Jį, save pačius ir vienas kitą [mylės] per Jį, ir Jis save ir juos [mylės] per save patį. Jei santarvė, visų jų bus viena valia, nes nebus jiems jokios kitos, išskyrus Dievo valią. Jei galia, jie bus visagaliai savo valios [atžvilgiu] taip, kaip Dievas - savo. Mat kaip Dievas gali, ko panorėjęs, savo paties dėka, taip jie galės, ko panorėję, Jo dėka, nes kaip

dei" et dii „vocabuntur" et erunt; et ubi erit filius eius, ibi erunt et illi, „heredes quidem dei, coheredes autem Christi". Si vera securitas: certe ita certi erunt numquam et nullatenus ista vel potius istud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt se non sua sponte illud amissuros, nec dilectorem deum illud dilectoribus suis invitis ablaturum, nec aliquid deo potentius invitos deum et illos separaturum.

Gaudium vero quale aut quantum est, ubi tale ac tantum bonum est? Cor humanum, cor indigens, cor expertum aerumnas immo obrutum aerumnis: quantum gauderes, si his omnibus abundares? Interroga intima tua, si capere possint gaudium suum de tanta beatitudine sua. Sed certe si quis alius, quem omnino sicut teipsum diligeres, eandem beatitudinem haberet, duplicaretur gaudium tuum, quia non minus gauderes pro eo quam pro teipso. Si vero duo vel tres vel multo plures idipsum haberent, tantundem pro singulis quantum pro teipso gauderes, si singulos sicut teipsum amares. Ergo in illa perfecta caritate innumerabilium beatorum angelorum et hominum, ubi nullus minus diliget alium quam seipsum, non aliter gaudebit quisque pro singulis aliis quam pro seipso. Si ergo cor hominis de tanto suo bono vix capiet gaudium

jie panorės ne ko kito, kaip to, ko panorės Jis, taip Jis panorės viso to, ko panorės jie, o to, ko jis panorės, negalės nebūti. Jei garbė ir turtai, Dievas savo geriesiems ir ištikimiesiems tarnams paves daugelį dalykų (plg. *Mt* 25, 21. 23), jie dargi „bus vadinami Dievo vaikais" (plg. *Mt* 5, 9) bei dievais ir tokie bus; ir kur bus Jo Sūnus, ten bus ir jie (plg. *Jn* 17, 24), „išties Dievo įpėdiniai ir Kristaus bendraįpėdiniai" (plg. *Rom* 8, 17). Jei tikras saugumas, išties jie bus tokie tikri, jog jiems niekada ir jokiu būdu tų [gėrybių] arba veikiau to gėrio nepritrūks, kokie tikri bus, jog savo noru jo nepames ir nei jį atims mylintis Dievas, jo mylėtojams nenorint, nei Dievą ir juos prieš jų valią išskirs kas nors už Dievą galingesnis.

Tačiau kiek ir kokio didelio džiaugsmo ten, kur tiek ir tokio didelio gėrio? Žmogaus širdie, skurstanti širdie, patyrusi kančių ir net prislėgta kančių širdie, kaip didžiai tu džiūgausi, jei gausiai turėsi visų šių dalykų? Paklausk savo gelmių, ar jos galėtų sutalpinti džiaugsmą iš tokios savo palaimos. Bet iš tikrųjų, jei kas nors kitas, kurį tu mylėtum visiškai kaip save pačią, turėtų tą pačią palaimą, tai tavo džiaugsmas padvigubėtų, nes dėl jo džiaugtumeisi ne mažiau negu dėl savęs pačios. O jei du ar trys, ar daug daugiau turėtų tą patį, tai tu dėl kiekvieno džiaugtumeisi tiek pat, kiek dėl savęs pačios, jei kiekvieną mylėtum kaip save pačią. Taigi toje tobuloje nesuskaitomų palaimintųjų angelų ir žmonių meilėje, kurioje nė vienas nemylės kito mažiau už save patį, kiekvienas džiaugsis dėl kiekvieno kito ne kitaip, kaip dėl savęs paties. Tad jei žmogaus širdis iš tokio

suum: quomodo capax erit tot et tantorum gaudiorum? Et utique quoniam quantum quisque diligit aliquem, tantum de bono eius gaudet: sicut in illa perfecta felicitate unusquisque plus amabit sine comparatione deum quam se et omnes alios secum, ita plus gaudebit absque existimatione de felicitate dei quam de sua et omnium aliorum secum. Sed si deum sic diligent toto corde, tota mente, tota anima, ut tamen totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat dignitati dilectionis: profecto sic gaudebunt toto corde, tota mente, tota anima, ut totum cor, tota mens, tota anima non sufficiat plenitudini gaudii.

Capitulum XXVI

An hoc sit „gaudium plenum“, quod promittit dominus

Deus meus et dominus meus, spes mea et gaudium cordis mei, dic animae meae, si hoc est gaudium de quo nobis dicis per filium tuum: „petite et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum“. Inveni namque gaudium quoddam plenum, et plus quam plenum. Pleno quippe corde, plena mente, plena anima, pleno toto homine gaudio illo: adhuc supra modum supererit gaudium. Non ergo totum illud gaudium intrabit in gaudentes, sed toti gaudentes intrabunt in gaudium. Dic, domine, dic servo tuo intus in corde suo, si hoc est gaudium, in quod intrabunt servi tui, qui intrabunt „in gaudium domini“ sui. Sed gaudium

savo gėrio vargiai sutalpins savo džiaugsmą, tai kaip ji sutalpins tiek daug ir tokių džiaugsmų? Ir, žinoma, kiek kiekvienas myli kitą, tiek džiaugiasi jo gėriu; todėl kaip kiekvienas toje tobuloje laimėje mylės Dievą nepalyginti labiau už save ir kartu su savimi kitus, taip nepalyginti labiau džiaugsis Dievo negu savo ir kartu visų kitų laime. Bet jei jie taip mylės Dievą visa širdimi, visu protu, visa siela, kad visos širdies, viso proto, visos sielos nepakaks meilės didybei, tai išties taip džiaugsis visa širdimi, visu protu, visa siela, kad visos širdies, viso proto, visos sielos nepakaks džiaugsmo pilnatvei (plg. *Mt* 22, 37).

XXVI skyrius

Ar tai ta „džiaugsmo pilnatvė", kurią pažadėjo Viešpats

Dieve mano ir Viešpatie mano, viltie mano ir širdies džiaugsme mano, tark mano sielai, ar tai tas džiaugsmas, apie kurį kalbi mums per savo Sūnų: „Prašykite ir gausite, kad jūsų džiaugsmas būtų pilnas" (*Jn* 16, 24; plg. *Lk* 11, 9-13). Mat radau džiaugsmą, pilną ir daugiau negu pilną. Nors to džiaugsmo pilna širdis, pilnas protas, pilna siela, pilnas visas žmogus, jo vis dar liks virš saiko. Taigi ne visas džiaugsmas įžengs į džiūgaujančius, bet visi džiūgaujantys įžengs į džiaugsmą. Sakyk, Viešpatie, sakyk savo tarnui jo širdyje, ar tai tas džiaugsmas, į kurį įžengs Tavo tarnai, žengsiantys „į savo Viešpaties džiaugsmą" (plg. *Mt* 25, 21).

illud certe quo gaudebunt electi tui, „nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit“. Nondum ergo dixi aut cogitavi, domine, quantum gaudebunt illi beati tui. Utique tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum cognoscent. Quantum te cognoscent, domine, tunc, et quantum te amabunt? Certe „nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit“ in hac vita, quantum te cognoscent et amabunt in illa vita.

Oro, deus, cognoscam te, amem te, ut gaudeam de te. Et si non possum in hac vita ad plenum, vel proficiam in dies usque dum veniat illud ad plenum. Proficiat hic in me notitia tui, et ibi fiat plena; crescat amor tuus, et ibi sit plenus: ut hic gaudium meum sit in spe magnum, et ibi sit in re plenum. Domine, per filium tuum iubes immo consulis petere et promittis accipere, „ut gaudium“ nostrum „plenum sit“. Peto, domine, quod consulis per admirabilem consiliarium nostrum; accipiam quod promittis per veritatem tuam, „ut gaudium“ meum „plenum sit“. Deus verax, peto accipiam, „ut gaudium“ meum „plenum sit“. Meditetur interim inde mens mea, loquatur inde lingua mea. Amet illud cor meum, sermocinetur os meum. Esuriat illud anima mea, sitiat caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem „in gaudium domini“ mei, „qui est“ trinus et unus deus „benedictus in saecula. Amen“.

Bet to džiaugsmo, kuriuo tikrai džiaugsis Tavo išrinktieji, „nei akis neregėjo, nei ausis negirdėjo, nei žmogaus mintis neatspėjo" (plg. *1 Kor* 2, 9). Taigi, Viešpatie, aš dar neapsakiau ir neapmąsčiau, kaip didžiai džiaugsis Tavo palaimintieji. Žinoma, jie džiaugsis tiek, kiek mylės; mylės tiek, kiek pažins. Tad kiek jie Tave pažins, Viešpatie, ir kiek Tave mylės? Tikrai šiame gyvenime „nei akis neregėjo, nei ausis negirdėjo, nei žmogaus mintis neatspėjo" (plg. *1Kor* 2, 9), kiek Tave pažins ir kiek mylės aname gyvenime.

Meldžiu, Viešpatie, pažinti Tave, mylėti Tave, idant galėčiau džiaugtis Tavimi. Ir jei šiame gyvenime negaliu pilnatviškai, tai bent jau diena iš dienos tejudėsiu pirmyn, kol visa pasieks pilnatvę. Teauga manyje Tavęs pažinimas čia ir tetampa pilnas ten; teauga Tavo meilė [čia] ir tebūna pilna ten, kad čia mano džiaugsmas būtų didis viltyje, o ten būtų pilnas tikrovėje. Viešpatie, per savo Sūnų liepi, maža to, patari prašyti ir žadi, kad gausime, „idant mūsų džiausmas būtų pilnas" (plg. *Jn* 16, 24). Prašau, Viešpatie, to, ką patari per mūsų nuostabųjį patarėją; tegausiu tai, ką žadi per savo tiesą, „idant mano džiaugsmas būtų pilnas" (plg. *Jn* 16, 24). Teisingasis Dieve, prašau, kad gaučiau, „idant mano džiaugsmas būtų pilnas". Temintija apie tai kol kas mano protas, tekalba apie tai mano liežuvis. Temyli tai mano širdis, tebyloja apie tai mano burna. Tealksta to mano siela, tetrokšta mano kūnas, tegeidžia visa mano substancija, kol įžengsiu „į mano Viešpaties džiaugsmą" (plg. *Mt* 25, 21), Viešpaties, kuris yra triasmenis ir vienas Dievas, „šlovė Jam per amžius. Amen" (plg. *Rom* 1, 25).

QUID AD HAEC RESPONDEAT QUIDAM PRO INSIPIENTE

[1.] Dubitanti utrum sit vel neganti quod sit aliqua talis natura, qua nihil maius cogitari possit, cum esse illam hinc dicitur primo probari, quod ipse negans vel ambigens de illa iam habeat eam in intellectu, cum audiens illam dici id quod dicitur intelligit; deinde quia quod intelligit, necesse est ut non in solo intellectu sed etiam in re sit, et hoc ita probatur quia maius est esse et in re quam in solo intellectu, et si illud in solo est intellectu, maius illo erit quidquid etiam in re fuerit, ac sic maius omnibus minus erit aliquo et non erit maius omnibus, quod utique repugnat; et ideo necesse est ut maius omnibus, quod esse iam probatum est in intellectu, non in solo intellectu sed et in re sit, quoniam aliter maius omnibus esse non poterit: respondere forsan potest:

[2.] Quod hoc iam esse dicitur in intellectu meo, non ob aliud nisi quia id quod dicitur intelligo: nonne et quaecumque falsa ac nullo prorsus modo in seipsis existentia in intellectu habere similiter dici possem, cum ea dicente aliquo, quaecumque ille diceret, ego intelligerem? Nisi

KĄ Į TAI GALI ATSAKYTI KAS NORS, UŽSISTODAMAS NEIŠMINTINGĄJĮ

[1.] Abejojančiam, ar yra, arba neigiančiam, kad yra kokia nors tokia prigimtis, už kurią nieko didesnio negali būti pamąstyta, kai čia [*Proslogione*] sakoma, jog įrodoma ją esant pirmiausia dėl to, kad pats neigiantysis arba ja abejojantysis jau turi ją intelekte, nes, girdėdamas apie ją kalbant, supranta kas sakoma; paskui dėl to, kad tai, ką jis supranta, būtinai turi būti ne tik intelekte, bet ir tikrovėje, o tai įrodoma šitaip: daugiau yra būti ir tikrovėje, negu vien intelekte, nes jei tai yra tik intelekte, tai visa, kas bus ir tikrovėje, bus [kai kas] didesnio ir tokiu būdu [kai kas] didesnio už visa ką, už kai ką bus [šis tas] mažesnio ir nebus [kai kas] didesnio už visa ką; o tai visiškai prieštaringa; todėl būtina, kad [tai, kas yra kai kas] didesnio už visa ką, ko buvimas intelekte jau įrodytas, būtų ne tik intelekte, bet ir tikrovėje, nes antraip negalėtų būti [kai kas] didesnio už visa ką, - tikriausiai galima atsakyti [taip][1]:

[2.] Kadangi sakoma tai jau esant mano intelekte tik dėl to, kad suprantu, kas sakoma, ar negalėčiau sakyti panašiai turįs intelekte ir visa, kas netikra ir jokiu būdu neegzistuoja savaime, nes, kam nors kalbant apie tokius dalykus, aš suprantu visa, ką tik jis sako? Nebent kartais būtų

forte tale illud constat esse ut non eo modo quo etiam falsa quaeque vel dubia, haberi possit in cogitatione, et ideo non dicor illud auditum cogitare vel in cogitatione habere, sed intelligere et in intellectu habere; quia scilicet non possim hoc aliter cogitare, nisi intelligendo id est scientia comprehendendo re ipsa illud existere. Sed si hoc est, primo quidem non hic erit iam aliud idemque tempore praecedens habere rem in intellectu, et aliud idque tempore sequens intelligere rem esse; ut fit de pictura quae prius est in animo pictoris, deinde in opere. Deinde vix umquam poterit esse credibile, cum dictum et auditum fuerit istud, non eo modo posse cogitari non esse, quo etiam potest non esse deus. Nam si non potest: cur contra negantem aut dubitantem quod sit aliqua talis natura, tota ista disputatio est assumpta? Postremo quod tale sit illud ut non possit nisi mox cogitatum indubitabilis existentiae suae certo percipi intellectu, indubio aliquo probandum mihi est argumento, non autem isto quod iam sit hoc in intellectu meo cum auditum intelligo, in quo similiter esse posse quaecumque alia incerta vel etiam falsa ab aliquo cuius verba intelligerem dicta adhuc puto; et insuper magis, si illa deceptus ut saepe fit crederem, qui istud nondum credo.

[3.] Unde nec illud exemplum de pictore picturam quam facturus est iam in intellectu habente, satis potest huic argumento congruere. Illa enim pictura antequam

aišku, jog tai yra kas nors tokio, ko negalima turėti mąstyme taip, kaip visa ko, kas netikra ar abejotina. Todėl, tai išgirdęs, sakau ne šitai mąstąs arba turįs mąstyme, o suprantąs ir turįs intelekte, nes, žinoma, negalėčiau to mąstyti kitaip, negu suprasdamas, tai yra suvokdamas žinojimu, jog tai egzistuoja pačioje tikrovėje. Tačiau jei yra taip, tai, pirma, čia nebus vienas dalykas - laiko požiūriu anksčiau turėti daiktą intelekte, o kitas dalykas - laiko požiūriu vėliau suprasti, kad daiktas yra kaip paveikslas pirmiau yra dailininko mintyse, o paskui - tikrovėje. Antra, vargiai ar galėtų būti tikėtina, kad paminėjus ir išgirdus, tai negali būti pamąstyta nesant tuo būdu, kuriuo ir Dievas gali būti [pamąstytas] nesantis. Juk jei tai negalima, tai kodėl, prieš tarnaujant neigiančiam arba abejojančiam, jog yra kokia nors tokia prigimtis, pradėta visa tai svarstyti? Trečia, kad tai yra kas nors tokio, jog, kai tik pamąstyta, negali būti suvokta kitaip, kaip tik tikru pažinimu [suvokta turint] neabejojamą egzistenciją, man turi būti įrodyta kokiu nors neabejojamu argumentu, o ne tuo, kad tai jau yra mano intelekte, kai suprantu, ką išgirdęs, nes manau, kad panašiai jame būti gali ir visi kiti abejotini arba taip pat klaidingi dalykai, paminėti kieno nors, kieno žodžius galėčiau suprasti; negana to, [būti gali] dar daugiau, jei aš, vis dar netikėdamas šiuo argumentu, apsigavęs, kaip dažnai atsitinka, jais patikėčiau.

[3.] Todėl ir anas pavyzdys apie dailininką, jau turintį intelekte ketinamą nutapyti paveikslą, negali pakankamai tikti šiam argumentui. Juk anas paveikslas iki atsirasdamas

fiat in ipsa pictoris arte habetur, et tale quippiam in arte artificis alicuius nihil est aliud quam pars quaedam intelligentiae ipsius; quia et sicut sanctus Augustinus ait: „cum faber arcam facturus in opere, prius habet illam in arte; arca quae fit in opere non est vita, arca quae est in arte vita est, quia vivit anima artificis, in qua sunt ista omnia, antequam proferantur". Ut quid enim in vivente artificis anima vita sunt ista, nisi quia nil sunt aliud quam scientia vel intelligentia animae ipsius? At vero quidquid extra illa, quae ad ipsam mentis noscuntur pertinere naturam aut auditum aut excogitatum intellectu percipitur verum: aliud sine dubio est verum illud, aliud intellectus ipse quo capitur. Quocirca etiam si verum sit esse aliquid quo maius quicquam nequeat cogitari: non tamen hoc auditum et intellectum tale est qualis nondum facta pictura in intellectu pictoris.

[4.] Huc accedit illud, quod praetaxatum est superius, quia scilicet illud omnibus quae cogitari possint maius, quod nihil aliud posse esse dicitur quam ipse deus, tam ego secundum rem vel ex specie mihi vel ex genere notam, cogitare auditum vel in intellectu habere non possum, quam nec ipsum deum, quem utique ob hoc ipsum etiam non esse cogitare possum. Neque enim aut rem ipsam novi aut ex alia possum conicere simili, quandoquidem et tu talem asseris illam, ut esse non possit simile quicquam. Nam si de homine aliquo mihi prorsus ignoto, quem etiam esse nescirem, dici tamen aliquid audirem:

jau yra pačiame dailininko sugebėjime, ir tas dalykas kokio nors menininko sugebėjime yra ne kas kita, kaip tam tikra jo paties inteligencijos dalis, nes ir pats šventasis Augustinas sako: „Kai meistras ketina padaryti skrynią, jis pirmiau turi ją sugebėjime; skrynia, atsirandanti tikrovėje, nėra gyvastis, skrynia, esanti sugebėjime, yra gyvastis, nes gyva menininko siela, kurioje prieš pasirodydami [tikrovėje] esti visi šie dalykai“[2]. Ir dėl ko gi jie gyvi gyvoje menininko sieloje, jei ne dėl to, kad jie yra ne kas kita, kaip pačios sielos žinojimas arba supratimas? Tačiau, išskyrus tai, ką žinome priklausant pačiai proto prigimčiai, kiekvieno dalyko atveju, kuris išgirstas ar išmąstytas yra suvokiamas intelektu kaip tikras, be abejonės viena yra tas tikras dalykas, o kas kita - pats intelektas, kuriuo suvokiama. Tad jei ir būtų tiesa, kad yra kai kas, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta, tai tas dalykas, išgirstas ir suprastas, nėra toks, koks dailininko intelekte yra dar nenutapytas paveikslas.

[4.] Prie to prisideda ir anksčiau minėtas dalykas, būtent, kad to ko nors didesnio už visa, kas gali būti pamąstyta, ir kas, kaip sakoma, negali būti niekas kitas kaip pats Dievas, aš išgirdęs negaliu pamąstyti ar turėti intelekte nelyginant dalyko, žinomo man arba rūšies, arba giminės atžvilgiu, kaip negaliu [pamąstyti] ir paties Dievo, kurį, žinoma, dėl tos pačios priežasties galiu netgi pamąstyti nesantį. Juk aš nei patį dalyką pažįstu, nei galiu [apie jį] spręsti iš kokio kito, į jį panašaus, nes tu ir pats pripažinai jį esant tokį, jog negali būti nieko į jį panašaus. Mat jei išgirsčiau ką nors kalbant apie kokį nors man visai nepa-

per illam specialem generalemve notitiam qua quid sit homo vel homines novi, de illo quoque secundum rem ipsam quae est homo cogitare possem. Et tamen fieri posset, ut mentiente illo qui diceret, ipse quem cogitarem homo non esset; cum tamen ego de illo secundum veram nihilominus rem, non quae esset ille homo, sed quae est homo quilibet, cogitarem. Nec sic igitur, ut haberem falsum istud in cogitatione vel in intellectu, habere possum illud cum audio dici „deus" aut „aliquid omnibus maius", cum quando illud secundum rem veram mihique notam cogitare possem, istud omnino nequeam nisi tantum secundum vocem, secundum quam solam aut vix aut numquam potest ullum cogitari verum; siquidem cum ita cogitatur, non tam vox ipsa quae res est utique vera, hoc est litterarum sonus vel syllabarum, quam vocis auditae significatio cogitetur; sed non ita ut ab illo qui novit, quid ea soleat voce significari, a quo scilicet cogitatur secundum rem vel in sola cogitatione veram, verum ut ab eo qui illud non novit et solummodo cogitat secundum animi motum illius auditu vocis effectum significationemque perceptae vocis conantem effingere sibi. Quod mirum est, si umquam rei veritate potuerit. Ita ergo nec prorsus aliter adhuc in intellectu meo constat illud haberi, cum audio intelligoque dicentem esse aliquid maius omnibus quae valeant cogitari. Haec de eo, quod summa illa natura iam esse dicitur in intellectu meo.

[5.] Quod autem et in re necessario esse inde mihi

žįstamą žmogų, apie kurio buvimą nė nenutuokiu, tai galėčiau pamąstyti jį nelyginant tą pačią tikrovę, kuri yra žmogus, remdamasis tuo rūšies arba giminės pažinimu, kurio dėka žinau, kas yra žmogus ar žmonės. Tačiau gali taip atsitikti, kad kalbantysis pamelavo, ir to žmogaus, kurį pamąsčiau, nėra nors ir pamąsčiau jį nelyginant tikrą dalyką, kuris yra ne būtent tas žmogus, o kiekvienas žmogus apskritai. Taigi, girdėdamas sakant „Dievas" arba „kai kas, didesnis už visa ką"[3], galiu tai turėti mąstyme ar intelekte ne taip, kaip turėčiau [minėtąjį] klaidingą dalyką, kurį galėjau pamąstyti nelyginant tikrą ir man žinomą dalyką, o ano neįstengiu pamąstyti visiškai [jokiu būdu], nebent remdamasis žodžio skambesiu, kurio vieno pagrindu vargiai arba niekaip negalima pamąstyti jokio tikro dalyko. Mat kai mąstoma tokiu būdu, mąstomas ne tiek pats žodis, kuris, žinoma, yra tikras dalykas, taigi ne tiek raidžių ar skiemenų skambesys, kiek išgirsto žodžio reikšmė, tačiau ne taip, kaip mąsto žinantis, kas tuo žodžiu paprastai žymima, taigi mąstantis nelyginant tikrą bent jau mąstyme dalyką, o taip, kaip tas, kuris jo nepažįsta ir mąsto, remdamasis tik dvasios judesiu, sukeltu minėtą žodį girdint, ir bandydamas įsivaizduoti išgirsto žodžio reikšmę. Būtų stebėtina, jei jis galėtų kada nors prieiti dalyko tiesą. Taigi aišku, jog mano intelekte taip ir jokiu būdu ne kitaip yra tai, ką girdžiu ir suprantu, kai sakoma, kad yra kai kas didesnio už visa, kas gali būti pamąstyta. Tai tiek apie tai, kad sakoma, jog ta aukščiausia prigimtis jau yra mano intelekte.

[5.] O jei man įrodinėjama, kad ji būtinai yra ir tik-

probatur, quia nisi fuerit, quidquid est in re maius illa erit, ac per hoc non erit illud maius omnibus, quod utique iam esse probatum est in intellectu: ad hoc respondeo: Si esse dicendum est in intellectu, quod secundum veritatem cuiusquam rei nequit saltem cogitari: et hoc in meo sic esse non denego. Sed quia per hoc esse quoque in re non potest ullatenus obtinere: illud ei esse adhuc penitus non concedo, quousque mihi argumento probetur indubio. Quod qui esse dicit hoc quod maius omnibus aliter non erit omnibus maius: non satis attendit cui loquatur. Ego enim nondum dico, immo etiam nego vel dubito ulla re vera esse maius illud, nec aliud ei esse concedo quam illud, si dicendum est „esse", cum secundum vocem tantum auditam rem prorsus ignotam sibi conatur animus effingere. Quomodo igitur inde mihi probatur maius illud rei veritate subsistere, quia constet illud maius omnibus esse, cum id ego eo usque negem adhuc dubitemve constare, ut ne in intellectu quidem vel cogitatione mea eo saltem modo maius ipsum esse dicam, quo dubia etiam multa sunt et incerta? Prius enim certum mihi necesse est fiat re vera esse alicubi maius ipsum, et tum demum ex eo quod maius est omnibus, in seipso quoque subsistere non erit ambiguum.

[6.] Exempli gratia: Aiunt quidam alicubi oceani esse insulam, quam ex difficultate vel potius impossibilitate

rovėje, nes jei jos nebūtų, tai bet kas esantis tikrovėje būtų už ją didesnis, todėl ji nebūtų kai kas didesnio už visa ką, ko buvimas intelekte jau tvirtai įrodytas, tai aš į tai atsakau: „Jei reikia pripažinti, kad tai, kas net negali būti pamąstyta remiantis kokio nors dalyko tikrumu, yra intelekte, tai aš neneigiu tokiu pat būdu tai esant ir mano [intelekte]. Tačiau kadangi dėl šito [tai] jokiu mastu negali turėti buvimo ir tikrovėje, aš tol visiškai nesutiksiu tai esant tokiu [būdu], kol man nebus įrodyta neabejojamu argumentu. Mat teigiantis, jog tai, kas [yra kai kas] didesnio už visa ką, yra [tikrovėje], antraip nebus [kai kas] didesnio už visa ką, nepakankamai paiso to, į kurį kreipiasi. Juk aš dar neteigiu, priešingai, net neigiu ar abejoju tai esant [kai ką] didesnio už kokį nors tikrą dalyką ir nepripažįstu kitos būties - jei jau reikia kalbėti apie „būtį“, - o tik tą [kuri galima], kai dvasia bando įsivaizduoti visiškai nepažįstamą dalyką, remdamasi tik išgirstu žodžiu. Taigi kaip man įrodoma, kad tai, kas yra [kai kas] didesnio [už visa ką], egzistuoja iš tiesų[4], nes aišku, kad tai yra [kai kas] didesnio už visa ką, jei aš vis dar neigiu arba abejoju, ar tai aišku, kad net neteigiu, jog tai, kas [yra kai kas] didesnio [už visą ką], yra mano intelekte ar mąstyme bent jau tuo būdu, kuriuo yra daugybė abejotinų ir nepatikimų dalykų? Juk pirmiausia man būtinai turi tapti aišku, kad tai, kas [yra kai kas] didesnio, yra kur nors tikrovėje, ir tik tada iš to, kad tai yra [kai kas] didesnio už visa ką, be abejonės, [plauks,] jog tai egzistuoja ir savyje.

[6.] Pavyzdžiui, kai kurie sako, kad kažkur vandenyne yra sala, kurią dėl sunkumo ar veikiau negalimumo surasti

inveniendi quod non est, cognominant aliqui „perditam", quamque fabulantur multo amplius quam de fortunatis insulis fertur, divitiarum deliciarumque omnium inaestimabili ubertate pollere, nulloque possessore aut habitatore universis aliis quas incolunt homines terris possidendorum redundantia usquequaque praestare. Hoc ita esse dicat mihi quispiam, et ego facile dictum in quo nihil est difficultatis intelligam. At si tunc velut consequenter adiungat ac dicat: non potes ultra dubitare insulam illam terris omnibus praestantiorem vere esse alicubi in re, quam et in intellectu tuo non ambigis esse; et quia praestantius est, non in intellectu solo sed etiam esse in re; ideo sic eam necesse est esse, quia nisi fuerit, quaecumque alia in re est terra, praestantior illa erit, ac sic ipsa iam a te praestantior intellecta praestantior non erit; - si inquam per haec ille mihi velit astruere de insula illa quod vere sit ambigendum ultra non esse: aut iocari illum credam, aut nescio quem stultiorem debeam reputare, utrum me si ei concedam, an illum si se putet aliqua certitudine insulae illius essentiam astruxisse, nisi prius ipsam praestantiam eius solummodo sicut rem vere atque indubie existentem nec ullatenus sicut falsum aut incertum aliquid in intellectu meo esse docuerit.

[7.] Haec interim ad obiecta insipiens ille responderit. Cui cum deinceps asseritur tale esse maius illud, ut nec sola cogitatione valeat non esse, et hoc rursus non aliunde probatur, quam eo ipso quod aliter non erit omnibus maius: idem ipsum possit referre responsum et dicere: Quando enim ego rei veritate esse tale aliquid, hoc est

tai, ko nėra, kai kas vadina „dingusia“; jie pasakoja, kad ji esanti žymiai turtingesnė visokių turtų ir neįkainojamų linksmybių už laimingąsias salas ir neturėdama jokio savininko ar gyventojo, įgytinų turtų gausybe visais atžvilgiais pranokstanti visas kitas žmonių gyvenamas žemes. Jei kas man pasakytų, jog taip yra, lengvai suprasčiau, kas pasakyta, nes čia nėra jokio sunkumo. Bet jei kas paskui, tarsi nuosekliai tęsdamas, pridurtų ir tartų: „Negali daugiau abejoti, kad ta visas žemes pranokstanti sala iš tiesų yra kur nors tikrovėje, kaip neabejoji ją esant ir tavo intelekte; ir kadangi puikiau būti ne tik intelekte, bet ir tikrovėje, jai būtina taip būti, nes jei jos nebus [tikrovėje], tai kiekviena kita tikrovėje esanti žemė pranoks ją, ir šitaip sala, kurią tu jau supratai esant puikiausią, nebebus puikiausia“; jei, sakau, jis norėtų man šitaip įrodyti, jog nebegalima abejoti tą salą iš tiesų esant, tai arba manyčiau, jog jis juokauja, arba nežinau, kurį turėčiau laikyti kvailesniu: ar save, jei sutikčiau su juo, ar jį, jei manytų nors kiek tikrai įrodęs tos salos buvimą, nebent pirmiau paaiškintų, kad pats jos puikumas yra mano intelekte tik kaip tikrai ir neabejojamai egzistuojantis dalykas ir jokiu būdu ne kaip kas nors netikra ir abejotina[5].

[7.] Štai ką neišmintingasis kol kas atsakytų į prieštaravimus. Jei ir paskui jam būtų tvirtinama, jog tai, kas [yra kai kas] didesnio, yra kai kas tokio, kas net negali būti pamąstyta nesant, ir jei tai vėl būtų įrodinėjama ne kitaip, o [remiantis] tuo, jog kitaip tai nebus [kai kas] didesnio už visa ką, tai jis galėtų atsakyti tą pat ir tarti:

„maius omnibus“, dixi, ut ex hoc mihi debeat probari in tantum etiam re ipsa id esse, ut nec possit cogitari non esse? Quapropter certissimo primitus aliquo probandum est argumento aliquam superiorem, hoc est maiorem ac meliorem omnium quae sunt esse naturam, ut ex hoc alia iam possimus omnia comprobare, quibus necesse est illud quod maius et melius est omnibus non carere. Cum autem dicitur quod summa res ista non esse nequeat cogitari: melius fortasse diceretur, quod non esse aut etiam posse non esse non possit intelligi. Nam secundum proprietatem verbi istius falsa nequeunt intelligi, quae possunt utique eo modo cogitari, quo deum non esse insipiens cogitavit. Et me quoque esse certissime scio, sed et posse non esse nihilominus scio. Summum vero illud quod est, scilicet deus, et esse et non esse non posse indubitanter intelligo. Cogitare autem me non esse quamdiu esse certissime scio, nescio utrum possim. Sed si possum: cur non et quidquid aliud eadem certitudine scio? Si autem non possum: non erit iam istud proprium deo.

[8.] Cetera libelli illius tam veraciter et tam praeclare sunt magnificeque disserta, tanta denique referta utilitate et pii ac sancti affectus intimo quodam odore fragrantia, ut nullo modo propter illa quae in initiis recte quidem sensa, sed minus firmiter argumentata sunt, ista sint contemnenda; sed illa potius argumentanda robustius, ac sic omnia cum ingenti veneratione et laude suscipienda.

„Kada esu pasakęs, jog kai kas tokio, tai yra „didesnio už visa ką“, tikrai yra, kad dėl to man turėtų būti įrodyta, jog tai iš tiesų yra taip labai, kad nebegali būti pamąstyta nesant?“ Todėl pirmiausia kokiu nors labai patikimu argumentu turi būti įrodyta, kad yra viršesnė, tai yra didesnė ir geresnė už visa, kas yra, prigimtis, idant remdamiesi tuo galėtume įrodyti ir visus kitus dalykus, kurių būtinai neturi stokoti tai, kas [yra kai kas] didesnio ir geresnio už visa ką. O kai sakoma, kad šis aukščiausias dalykas negali būti pamąstytas nesantis, galbūt geriau būtų sakyti, kad jis negali būti suprantamas nesantis arba net galintis nebūti. Mat dėl paties to žodžio prasmės klaidingi dalykai negali būti suprantami, nors gali būti pamąstyti taip, kaip neišmintingasis pamąstė, kad Dievo nėra. Ir aš tikrų tikriausiai žinau, kad esu, bet vis dėlto žinau, kad galiu nebūti. Tačiau neabejojamai suprantu, kad tai, kas visų aukščiausia, būtent Dievas, ir yra, ir negali nebūti. Bet nežinau, ar galiu pamąstyti save nesantį tol, kol tikrų tikriausiai žinau, kad esu. Bet jei galiu, tai kodėl ir ne kiekvieną kitą, kurį žinau taip pat tikrai? O jei negaliu, tai šitai jau nebebus tik Dievo savybė[6].

[8.] Kitos šios knygelės vietos aptartos taip teisingai, taip aiškiai ir iškilniai, pagaliau kupinos tokios naudos ir dvelkiančios tokiu giliausiu maldingos ir šventos meilės kvapu, kad jų jokiu būdu negalima nebranginti dėl tų dalykų, kurie pradžioje buvo teisingai pajusti, bet per silpnai pagrįsti, o veikiau reikia pastaruosius stipriau pagrįsti ir šitaip visus priimti su didžia pagarba ir pagyrimu.

QUID AD HAEC RESPONDEAT EDITOR IPSIUS LIBELLI

Quoniam non me reprehendit in his dictis ille „insipiens“ contra quem sum locutus in meo opusculo, sed quidam non insipiens et catholicus pro insipiente: sufficere mihi potest respondere catholico.

[I.] Dicis quidem quicumque es qui dicis haec posse dicere insipientem: quia non est in intellectu aliquid quo maius cogitari non possit, aliter quam quod secundum veritatem cuiusquam rei nequit saltem cogitari, et quia non magis consequitur hoc quod dico „quo maius cogitari non possit“ ex eo quia est in intellectu esse et in re, quam perditam insulam certissime existere ex eo quia cum describitur verbis, audiens eam non ambigit in intellectu suo esse. Ego vero dico: Si „quo maius cogitari non potest“ non intelligitur vel cogitatur nec est in intellectu vel cogitatione: profecto deus aut non est quo maius cogitari non possit, aut non intelligitur vel cogitatur et non est in intellectu vel cogitatione. Quod quam falsum sit, fide et conscientia tua pro firmissimo utor argumento. Ergo „quo maius cogitari non potest“ vere intelligitur et cogitatur et est in intellectu et cogitatione. Quare aut vera non sunt quibus contra conaris probare, aut ex

KĄ Į TAI GALI ATSAKYTI PAČIOS KNYGELĖS AUTORIUS

Kadangi mane šioje kalboje nuneigia ne anas neišmintingasis, prieš kurį kalbėjau savo kūrinėlyje, o vienas žmogus, kuris, būdamas ne neišmintingas ir katalikas, užsistoja neišmintingąjį, man gali pakakti atsakyti katalikui.

[I.] Štai sakai, kad ir kas tu būtum, tvirtindamas, kad neišmintingasis gali pasakyti: kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, yra intelekte ne kitaip, kaip tai, kas net negali būti pamąstyta, remiantis kokio nors dalyko tikrumu; ir iš to, jog tai, ką vadinu [kai kuo], „už ką didesnio negali būti pamąstyta“[1], yra intelekte, plaukia išvada, kad tai yra ir tikrovėje, ne daugiau negu iš to, jog dingusią salą nusakant žodžiais girdintysis neabejoja ją esant jo intelekte, plaukia išvada, kad ji tikrų tikriausiai egzistuoja. O aš sakau: „Jeigu [kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“ nėra suprantama ar pamąstoma ir nėra intelekte ar mąstyme, tai iš tiesų Dievas arba nėra [kai kas], už ką didesnio negali būti pamąstyta, arba nėra suprantamas ar pamąstomas ir nėra intelekte ar mąstyme. Kad tai didžiai klaidinga, [tvirtinu] kaip tvirčiausią argumentą pasitelkdamas tavo tikėjimą ir sąžinę. Taigi „[kai kas], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, tikrai yra suprantama ir pamąstoma

eis non consequitur quod te consequenter opinaris concludere.

Quod autem putas ex eo quia intelligitur aliquid quo maius cogitari nequit, non consequi illud esse in intellectu, nec si est in intellectu ideo esse in re: certe ego dico: si vel cogitari potest esse, necesse est illud esse. Nam „quo maius cogitari nequit“ non potest cogitari esse nisi sine initio. Quidquid autem potest cogitari esse et non est, per initium potest cogitari esse. Non ergo „quo maius cogitari nequit“ cogitari potest esse et non est. Si ergo cogitari potest esse, ex necessitate est.

Amplius. Si utique vel cogitari potest, necesse est illud esse. Nullus enim negans aut dubitans esse aliquid quo maius cogitari non possit, negat vel dubitat quia si esset, nec actu nec intellectu posset non esse. Aliter namque non esset quo maius cogitari non posset. Sed quidquid cogitari potest et non est: si esset, posset vel actu vel intellectu non esse. Quare si vel cogitari potest, non potest non esse „quo maius cogitari nequit“. Sed ponamus non esse, si vel cogitari valet. At quidquid cogitari potest et non est: si esset, non esset „quo maius cogitari non possit“. Si ergo esset „quo maius cogitari non possit“, non esset quo maius cogitari non possit; quod nimis est absurdum. Falsum est igitur non esse aliquid quo maius cogitari non possit, si vel cogitari potest.

ir yra intelekte ir mąstyme. Todėl arba nėra teisinga tai, kuo bandai įrodyti priešinga, arba iš to neplaukia [išvada], kurią tu manaisi nuosekliai prieinąs.

O dėl to, kad tu manai, jog iš to, jog kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, yra suprantama, neplaukia [išvada], jog tai yra intelekte nei, jei yra intelekte, tai ir tikrovėje, aš tvirtinu: „Jei tik gali būti pamąstyta [tai] esant, tai šitai būtinai yra. Mat „[kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, negali būti pamąstyta esant kitaip, kaip be pradžios. O visa, kas tik gali būti pamąstyta esant, bet nėra, gali būti pamąstyta esant per pradžią. Vadinasi, „[kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, negali būti pamąstyta esant, bet nebūti. Taigi, jei kas gali būti pamąstyta esant, tai šitai būtinai yra.

Maža to. Jei tik [tai] gali būti pamąstyta, tai būtinai turi būti. Juk nė vienas, neigiantis ar abejojantis, kad yra kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, neneigia ar neabejoja, kad, jeigu [tai] būtų, tai tiek tikrovėje, tiek intelekte [tai] negalėtų nebūti. Antraip nebūtų [tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta. Tačiau visa, kas tik gali būti pamąstyta, bet nėra, jeigu būtų, galėtų nebūti arba tikrovėje, arba intelekte. Todėl jei tik „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, gali būti pamąstyta, tai šitai negali nebūti. Bet tarkime, kad nėra, net jei ir gali būti pamąstyta. Tačiau visa, kas tik gali būti pamąstyta, bet nėra, jeigu būtų, nebūtų „[kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta”. Tad jeigu būtų „[kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta”, tai šitai nebūtų [kai kas,]

Multo itaque magis, si intelligiet in intellectu esse potest.

Plus aliquid dicam. Procul dubio quidquid alicubi aut aliquando non est: etiam si est alicubi aut aliquando, potest tamen cogitari numquam et nusquam esse, sicut non est alicubi aut aliquando. Nam quod heri non fuit et hodie est: sicut heri non fuisse intelligitur, ita numquam esse subintelligi potest. Et quod hic non est et alibi est: sicut non est hic, ita potest cogitari nusquam esse. Similiter cuius partes singulae non sunt, ubi aut quando sunt aliae partes, eius omnes partes et ideo ipsum totum possunt cogitari numquam aut nusquam esse. Nam et si dicatur tempus semper esse et mundus ubique, non tamen illud totum semper aut iste totus est ubique. Et sicut singulae partes temporis non sunt quando aliae sunt, ita possunt numquam esse cogitari. Et singulae mundi partes, sicut non sunt, ubi aliae sunt, ita subintelligi possunt nusquam esse. Sed et quod partibus coniunctum est, cogitatione dissolvi et non esse potest. Quare quidquid alicubi aut aliquando totum non est: etiam si est, potest cogitari non esse. At, „quo maius nequit cogitari": si est, non potest cogitari non esse. Alioquin si est, non est quo maius cogitari non possit; quod non convenit. Nullatenus ergo alicubi aut aliquando totum non est, sed semper et ubique totum est.

Putasne aliquatenus posse cogitari vel intelligi aut esse in cogitatione vel intellectu, de quo haec intelliguntur?

už ką didesnio negali būti pamąstyta. O tai visai absurdiška. Vadinasi, klaidinga, kad ko nors, už ką didesnio negali būti pamąstyta, nėra, jeigu tik [tai] gali būti pamąstyta.

Pasakysiu kai ką daugiau. Be abejonės, visa, kas tik kur nors ar kada nors nėra, net jei kur nors ir kada nors ir yra, gali būti pamąstyta niekada ir niekur nesant, kaip nesant kur nors ir kada nors. Juk kaip tai, ko vakar nebuvo, o šiandien yra, suprantama nebuvus vakar, taip gali būti suprantama ir nesant niekada. Ir kaip tai, ko čia nėra, bet yra kur kitur, [suprantama] čia nesant, taip gali būti suprantama ir nesant niekur. Panašiai to, ko paskirų dalių nėra ten ir tada, kur ir kada yra kitos dalys, visos dalys ir pati visuma gali būti pamąstyta nesanti niekada ir niekur. Juk jei ir galima sakyti, kad laikas yra visada, o pasaulis - visur, tai pirmasis nėra visada visas, o antrasis - visur visas. Ir kaip vienų laiko dalių nėra tada, kai yra kitos, taip jos gali būti pamąstytos ir nesančios niekada. Ir kaip vienų pasaulio dalių nėra ten, kur yra kitos, taip jos gali būti suprantamos ir nesančios niekur. Be to, tai, kas sujungta iš dalių, gali būti išskaidyta mąstymu ir nebūti. Todėl visa, kas tik kur nors ar kada nors nėra visa, net jei ir yra, gali būti pamąstyta nesant. O „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta", jei yra, negali būti pamąstyta nesant. Jeigu yra kitaip, tai šitai nėra [kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta, o tai nesuderinama. Taigi jokiu būdu [tai] nėra visa kur nors ar kada nors, bet yra visa visada ir visur[2].

Negi nemanai, kad tai, apie ką šitai suprantama, gali būti tam tikru mastu pamąstoma ar suprantama arba gali

Si enim non potest, non de eo possunt haec intelligi. Quod si dicis non intelligi et non esse in intellectu quod non penitus intelligitur: dic quia qui non potest intueri purissimam lucem solis, non videt lucem diei, quae non est nisi lux solis. Certe vel hactenus intelligitur et est in intellectu „quo maius cogitari nequit", ut haec de eo intelligantur.

[II.] Dixi itaque in argumentatione quam reprehendis quia cum insipiens audit proferri „quo maius cogitari non potest", intelligit quod audit. Utique qui non intelligit si nota lingua dicitur, aut nullum aut nimis obrutum habet intellectum.

Deinde dixi quia si intelligitur, est in intellectu. An est in nullo intellectu, quod necessario in rei veritate esse monstratum est? Sed dices quia etsi est in intellectu, non tamen consequitur quia intelligitur. Vide quia consequitur esse in intellectu, ex eo quia intelligitur. Sicut enim quod cogitatur, cogitatione cogitatur, et quod cogitatione cogitatur, sicut cogitatur sic est in cogitatione: ita quod intelligitur intellectu intelligitur, et quod intellectu intelligitur, sicut intelligitur ita est in intellectu. Quid hoc planius?

Postea dixi quia si est vel in solo intellectu, potest cogitari esse et in re, quod maius est. Si ergo in solo est intellectu: idipsum scilicet „quo maius non potest cogitari", est quo maius cogitari potest. Rogo quid consequentius? An enim si est vel in solo intellectu, non potest cogitari

būti mąstyme ar intelekte? Juk jei negali, tai apie tai šitai negali būti suprantama. O jei sakai, kad nesuprantama ir kad intelekte nėra to, kas nesuprantama iki galo, tai sakyk, kad negalintis žvelgti į skaisčiausią saulės šviesą neregi dienos šviesos, kuri yra ne [kas kita], kaip saulės šviesa. Iš tiesų „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta", suprantama ir yra intelekte bent tiek, kad šitie [dalykai] apie tai būtų suprantami.

[II]. Taigi įrodyme, kurį nuneigi, sakiau, kad neišmintingasis, girdėdamas tariant „kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta", supranta, ką girdįs. Bet kokiu atveju nesuprantantis, jei [tai] tariama žinoma kalba, arba neturi jokio, arba turi per daug aptemusį intelektą.

Paskui sakiau, kad, jei tai suprantama, tai šitai yra intelekte. Argi nėra jokiame intelekte to, kas įrodyta būtinai esant tikrovėje? Bet tu sakysi, kad, jei ir yra intelekte, tai iš to dar neplaukia, kad yra suprantama. Suprask, jog tai, kad yra intelekte, plaukia iš to, kad yra suprantama. Juk kaip tai, kas pamąstoma, pamąstoma mąstymu, o tai, kas pamąstoma mąstymu, yra mąstyme taip, kaip pamąstoma, taip ir tai, kas suprantama, suprantama intelektu, o tai, kas suprantama intelektu, yra intelekte taip, kaip suprantama. Kas už tai aiškiau?

Toliau sakiau, kad, jei yra tik intelekte, tai gali būti pamąstyta esant ir tikrovėje. O tai jau didesnis dalykas. Taigi jei yra tik intelekte, tai, šitai būtent tai, „už ką didesnio negali būti pamąstyta", yra tai, už ką [kai kas] didesnio gali būti pamąstyta. Kas, klausiu, galėtų būti

esse et in re? Aut si potest, nonne qui hoc cogitat, aliquid cogitat maius eo, si est in solo intellectu? Quid igitur consequentius, quam si „quo maius cogitari nequit“ est in solo intellectu, idem esse quo maius cogitari possit? Sed utique „quo maius cogitari potest“, in nullo intellectu est „quo maius cogitari non possit“. An ergo non consequitur „quo maius cogitari nequit“, si est in ullo intellectu, non esse in solo intellectu? Si enim est in solo intellectu, est quo maius cogitari potest; quod non convenit.

[III.] Sed tale est, inquis, ac si aliquis insulam oceani omnes terras sua fertilitate vincentem, quae difficultate immo impossibilitate inveniendi quod non est, „perdita“ nominatur, dicat idcirco non posse dubitari vere esse in re, quia verbis descriptam facile quis intelligit. Fidens loquor, quia si quis invenerit mihi aut re ipsa aut sola cogitatione existens praeter „quo maius cogitari non possit“, cui aptare valeat conexionem huius meae argumentationis: inveniam et dabo illi perditam insulam amplius non perdendam. Palam autem iam videtur „quo non valet cogitari maius“ non posse cogitari non esse, quod tam certa ratione veritatis existit. Aliter enim nullatenus existeret. Denique si quis dicit se cogitare illud non esse, dico quia cum hoc cogitat, aut cogitat aliquid quo maius cogitari non possit, aut non cogitat. Si non cogitat, non cogi-

nuosekliau? Argi, jei yra tik intelekte, negali būti pamąstyta esant ir tikrovėje? Arba jeigu gali, tai negi pamąstantis šitai nepamąsto kai ko didesnio už tai, jei [tai] yra tik intelekte? Vadinasi, kas galėtų būti nuosekliau už šitai: jei „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, yra tik intelekte, tai šitai yra kaip tik tai, už ką [kai kas] didesnio gali būti pamąstyta? Šiaip ar taip, tai, „už ką [kai kas] didesnio gali būti pamąstyta“, nė viename intelekte nėra tai, „už ką [kai kas] didesnio negali būti pamąstyta“. Tad negi neplaukia, jog „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, jei yra kokiame nors intelekte, nėra tik intelekte? Juk jei yra tik intelekte, tai šitai yra tai, už ką [kai kas] didesnio gali būti pamąstyta, o tai nesuderinama.

[III.] Bet tu sakai, kad šiuo atveju yra taip pat, kaip būtų tuo atveju, jei kas nors teigtų, kad negalima abejoti, jog visas žemes savo derlingumu pranokstanti vandenyno sala, kuri dėl sunkumo ir net dėl negalimumo rasti tai, ko nėra, vadinama „dingusia“, iš tiesų yra tikrovėje dėl to, kad kiekvienas lengvai supranta ją, aprašytą žodžiais. Drąsiai sakau, kad, jei kas nors greta to, “už ką didesnio negali būti pamąstyta“, ras [ką nors] egzistuojant arba tikrovėje, arba tik mąstyme, kam galėtų pritaikyti mano įrodymo grandinę, tai aš rasiu ir duosiu tokiam žmogui dingusią salą, idant daugiau jos nepradangintų. Tačiau jau aiškai matyti, kad „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, negali būti pamąstyta nesant, o egzistuoja tokiu tikru tiesos pagrindu. Antraip juk tai visai neegzistuotų. Galų gale, jei kas nors sakosi mąstąs tai nesant, tai aš sakau, kad tai mąstydamas

tat non esse quod non cogitat. Si vero cogitat, utique cogitat aliquid quod nec cogitari possit non esse. Si enim posset cogitari non esse, cogitari posset habere principium et finem. Sed hoc non potest. Qui ergo illud cogitat, aliquid cogitat quod nec cogitari non esse possit. Hoc vero qui cogitat, non cogitat idipsum non esse. Alioquin cogitat quod cogitari non potest. Non igitur potest cogitari non esse „quo maius nequit cogitari".

[IV.] Quod autem dicis, quia cum dicitur, quod summa res ista non esse nequeat cogitari, melius fortasse diceretur quod non esse aut etiam posse non esse non possit intelligi: potius dicendum fuit non posse cogitari. Si enim dixissem rem ipsam non posse intelligi non esse, fortasse tu ipse, qui dicis, quia secundum proprietatem verbi istius falsa nequeunt intelligi, obiceres nihil quod est posse intelligi non esse. Falsum est enim non esse quod est. Quare non esse proprium deo non posse intelligi non esse. Quod si aliquid eorum quae certissime sunt potest intelligi non esse, similiter et alia certa non esse posse intelligi. Sed hoc utique non potest obici de cogitatione, si bene consideretur. Nam et si nulla quae sunt possint intelligi non esse, omnia tamen possunt cogitari non esse, praeter id quod summe est. Illa quippe omnia et sola possunt cogitari non esse, quae initium aut finem aut partium habent coniunctionem, et sicut iam dixi, quidquid alicubi aut aliquando totum non est. Illud vero solum non potest cogi-

jis arba pamąsto ką nors, už ką didesnio negali būti pamąstyta, arba nepamąsto. Jei nepamąsto, tai nepamąsto, kad nėra to, ko nemąsto. O jei pamąsto, tai kiekvienu atveju pamąsto kai ką, kas net negali būti pamąstyta nesant. Juk jei galėtų būti pamąstyta nesant, tai galėtų būti ir pamąstyta turint pradžią ir pabaigą. Bet to būti negali. Taigi tai mąstantis pamąsto kai ką, kas net negali būti pamąstyta nesant. O kas šitai mąsto, tas nepamąsto to nesant. Antraip jis pamąsto tai, kas negali būti pamąstyta. Vadinasi, negali būti pamąstyta nesant „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta".

[IV.] Tu sakai, jog sakant, kad tas aukščiausias dalykas negali būti pamąstytas nesantis, galbūt geriau būtų sakyti, kad jis negali būti suprantamas nesantis arba net galintis nebūti. Veikiau reikėjo sakyti, kad negali būti pamąstytas. Juk jei būčiau sakęs, kad tas dalykas negali būti suprantamas nesantis, tai tikriausiai tu pats, sakantis, kad klaidingi dalykai dėl paties žodžio prasmės negali būti suprantami, atšautum, kad niekas, kas tik yra, negali būti suprantama nesant. Juk klaidinga [teigti], kad nėra to, kas yra. Todėl nėra vien Dievo savybė tai, kad negalima suprasti [jo] nesančio. Tad jei kas nors iš tų [dalykų], kurie tikrų tikriausiai yra, gali būti suprantama nesant, tai panašiai ir kiti tikri dalykai gali būti suprantami nesantys. Bet gerai apsvarsčius šito, žinoma, nebūtų galima mąstymui prikišti. Juk jei ir niekas [iš to,] kas tik yra, negalėtų būti suprantama nesant, vis dėlto visa tai gali būti pamąstyta nesant, išskyrus tai, kas yra visų labiausiai. Juk visa tai ir tik tai gali būti pamąstyta nesant, kas turi pradžią ar pabaigą ar yra sujungta iš

tari non esse, in quo nec initium nec finem nec partium coniunctionem, et quod non nisi semper et ubique totum ulla invenit cogitatio.

Scito igitur quia potes cogitare te non esse, quamdiu esse certissime scis; quod te miror dixisse nescire. Multa namque cogitamus non esse quae scimus esse, et multa esse quae non esse scimus; non existimando, sed fingendo ita esse ut cogitamus. Et quidem possumus cogitare aliquid non esse, quamdiu scimus esse, quia simul et illud possumus et istud scimus. Et non possumus cogitare non esse, quamdiu scimus esse, quia non possumus cogitare esse simul et non esse. Si quis igitur sic distinguat huius prolationis has duas sententias, intelliget nihil, quamdiu esse scitur, posse cogitari non esse, et quidquid est praeter id quo maius cogitari nequit, etiam cum scitur esse, posse non esse cogitari. Sic igitur et proprium est deo non posse cogitari non esse, et tamen multa non possunt cogitari, quamdiu sunt, non esse. Quomodo tamen dicatur cogitari deus non esse, in ipso libello puto sufficienter esse dictum.

[V.] Qualia vero sint et alia quae mihi obicis pro insipiente, facile est deprehendere vel parum sapienti, et ideo id ostendere supersedendum existimaveram. Sed quoniam audio quibusdam ea legentibus aliquid contra me valere videri, paucis de illis commemorabo.

Primum, quod saepe repetis me dicere, quia quod

dalių, ir, kaip jau sakiau, visa, kas tik nėra kur nors ar kada nors visa. O pamąstyta nesant negali būti tik tai, kame joks mąstymas neranda nei pradžios, nei pabaigos, nei dalių jungties ir ką aptinka [tik] visada ir visur [esant] visa.

Taigi žinok, kad gali pamąstyti save nesant, nors tikrų tikriausiai žinai, kad esi; stebiuosi, kad pasakei, jog šito nežinai. Juk daugelį dalykų, kuriuos žinome esant, pamąstome nesant, ir daugelį dalykų, kuriuos žinome nesant, pamąstome esant, ne manydami, bet įsivaizduodami, kad yra taip, kaip mąstome. Ir tikrai galime pamąstyti kai ką nesant, nors ir žinome, kad yra, nes tuo pat metu viena galime, o kita žinome. Ir negalime pamąstyti kai ko nesant tol, kol žinome, kad yra, nes negalime pamąstyti tuo pat metu esant ir nesant. Tad jei kas nors šitaip išskirs šias dvi šio pareiškimo reikšmes, tai jis supras, kad niekas negali būti pamąstyta nesant tol, kol žinoma, kad [tai] yra, ir visa, kas tik yra, išskyrus tai, už ką [nieko] didesnio negali būti pamąstyta, gali būti pamąstyta nesant, nors ir žinoma, kad [tai] yra. Tad tik Dievo savybė yra tai, kad negalima [jo] pamąstyti nesančio, ir vis dėlto daugelis dalykų negali būti pamąstyta nesant tol, kol [jie] yra. O kokiu būdu sakoma, kad Dievas pamąstomas nesantis, mano manymu, pakankamai pasakyta pačioje knygelėje.

[V.] Kokie yra kiti priekaištai, kuriais man prieštarauji užsistodamas neišmintingąjį, lengva pastebėti net nelabai išmintingam, todėl pamaniau, kad reikia atsisakyti tai parodyti. Bet kadangi girdžiu, jog kai kuriems skaitantiems juos atrodo, kad kai kas turi galios man, keliais žodžiais užsiminsiu ir apie juos.

est maius omnibus est in intellectu, si est in intellectu est et in re - aliter enim omnibus maius non esset omnibus maius - nusquam in omnibus dictis meis invenitur talis probatio. Non enim idem valet quod dicitur „maius omnibus“ et „quo maius cogitari nequit“, ad probandum quia est in re quod dicitur. Si quis enim dicat „quo maius cogitari non possit“ non esse aliquid in re aut posse non esse aut vel non esse posse cogitari, facile refelli potest. Nam quod non est, potest non esse; et quod non esse potest, cogitari potest non esse. Quidquid autem cogitari potest non esse: si est, non est quo maius cogitari non possit. Quod si non est: utique si esset, non esset quo maius non possit cogitari. Sed dici non potest quia „quo maius non possit cogitari“ si est, non est quo maius cogitari non possit; aut si esset, non esset quo non possit cogitari maius. Patet ergo quia nec non est nec potest non esse aut cogitari non esse. Aliter enim si est, non est quod dicitur; et si esset, non esset.

Hoc autem non tam facile probari posse videtur de eo quod maius dicitur omnibus. Non enim ita patet quia quod non esse cogitari potest non est maius omnibus quae sunt, sicut quia non est quo maius cogitari non possit; nec sic est indubitabile quia, si est aliquid „maius omnibus“, non est aliud quam „quo maius non possit cogita-

Pirmiausia tu dažnai kartoji, jog aš sakau, kad tai, kas yra [kai kas] didesnio už visa ką, yra intelekte, o jei yra intelekte, tai ir tikrovėje, antraip [kai kas] didesnio už visa ką nebūtų [kai kas] didesnio už visa ką. Jokiame mano pasisakyme nėra tokio įrodymo. Juk tai, kad vadinama „[kai ko] didesnio už visa ką“ vardu ir „[kai kas], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, ne vienodai galioja įrodant, kad tai, apie ką kalbama, yra tikrovėje. Juk jei kas nors sakytų, kad „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, nėra kuo nors tikrovėje arba gali nebūti, arba net gali būti pamąstyta nesant, tai tas gali būti lengvai nuneigtas. Mat [tai], ko nėra, gali nebūti, o [tai], kas gali nebūti, gali būti pamąstyta nesant. Tuo tarpu visa, kas tik gali būti pamąstyta nesant, jei yra [kai kas tokio], nėra tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta. O jei nėra, tai, žinoma, jei ir būtų, nebūtų tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta. Bet negalima sakyti, kad „tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta“, jei ir yra [kai kas tokio], tai šitai nėra tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, arba, jei ir būtų, nebūtų tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta. Taigi aišku, kad [tai] yra ir negali nebūti arba būti pamąstyta nesant. Juk jei yra kitaip, tai šitai nėra tai, apie ką kalbama, o jei būtų, tai nebūtų.

Tačiau atrodo, kad šito negalima taip lengvai įrodyti to, kas vadinama didesniu už visa ką, atveju. Juk nėra taip aišku, kad tai, kas gali būti pamąstyta nesant, nėra [kai kas] didesnio už visa, kas tik yra, kaip aišku, kad tatai nėra tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta; ir ne taip jau neabejotina, kad, jei yra kai kas „didesnio už visa ką“,

ri“, aut si esset, non esset similiter aliud, quomodo certum est de eo quod dicitur „quo maius cogitari nequit“. Quid enim si quis dicat esse aliquid maius omnibus quae sunt, et idipsum tamen posse cogitari non esse, et aliquid maius eo etiam si non sit, posse tamen cogitari? An hic sic aperte inferri potest: non est ergo maius omnibus quae sunt, sicut ibi apertissime diceretur: ergo non est quo maius cogitari nequit? Illud namque alio indiget argumento quam hoc quod dicitur „omnibus maius“; in isto vero non est opus alio quam hoc ipso quod sonat „quo maius cogitari non possit“. Ergo si non similiter potest probari de eo quod „maius omnibus“ dicitur quod de se per seipsum probat „quo maius nequit cogitari“: iniuste me reprehendisti dixisse quod non dixi, cum tantum differat ab eo quod dixi.

Si vero vel post aliud argumentum potest, nec sic me debuisti reprehendere dixisse quod probari potest. Utrum autem possit, facile perpendit qui hoc posse „quo maius cogitari nequit“ cognoscit. Nullatenus enim potest intelligi „quo maius cogitari non possit“ nisi id quod solum omnibus est maius. Sicut ergo „quo maius cogitari nequit“ intelligitur et est in intellectu, et ideo esse in rei veritate asseritur: sic quod maius dicitur omnibus intelligi et esse in intellectu, et idcirco re ipsa esse ex necessitate

[tai] šitai yra ne kas kita kaip tai, „už ką didesnio negali būti pamąstyta", arba, jeigu būtų, tai, atrodo, būtų ne kas kita, kaip tai aišku to, kas vadinama „[kai kuo,] už ką didesnio negali būti pamąstyta", atveju. Juk kas būtų, jei kas nors pasakytų, kad yra kai kas didesnio už visa ką, kas tik yra, ir vis dėlto tatai gali būti pamąstyta nesant, ir kai kas didesnio už tai gali būti pamąstyta, net jei to kai ko ir nėra? Ar šiuo atveju galima taip aiškiai daryti išvadą: taigi [tai] nėra [kai kas] didesnio už visa, kas tik yra, kaip aiškiausiai būtų sakoma anuo atveju: taigi [tai] nėra [kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta? Juk ana [išvada] reikalauja kito argumento šalia to, kad [tai] vadinama „[kai kas] didesnio už visa ką"; o čia nereikia kito [argumento] šalia to, kuris skamba taip: „[kai kas,] už ką didesnio negali būti pamąstyta". Tad jei to, kas vadinama „[kai kas] didesnio už visa ką", atveju negalima panašiai įrodyti to, ką savo atveju savaime įrodo „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta", neteisingai nuneigei mane, [tardamas] mane pasakius, ko nesakiau, nes tai labai skiriasi nuo to, ką sakiau.

Tačiau jei tik po kito argumento galima [įrodyti], tai neturėjai nuneigti manęs už tai, kad pasakiau tai, ką galima įrodyti. O ar gali [būti tai įrodyta], lengvai nusprendžia suprantantis, jog šitai gali „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta". Juk „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta", jokiu būdu negali būti suprantama kitaip, o tik kaip tai, kas viena yra [kai kas] didesnio už visa ką. Vadinasi, kaip „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta" yra suprantama ir yra intelekte, todėl teigiama, kad yra ir tikrovėje,

concluditur. Vides ergo, quam recte me comparasti stulto illi, qui hoc solo quod descripta intelligeretur perditam insulam esse vellet asserere?

[VI.] Quod autem obicis quaelibet falsa vel dubia similiter posse intelligi et esse in intellectu quemadmodum illud quod dicebam: miror quid hic sensisti contra me dubium probare volentem, cui primum hoc sat erat, ut quolibet modo illud intelligi et esse in intellectu ostenderem, quatenus consequenter consideraretur, utrum esset in solo intellectu, velut falsa, an et in re, ut vera. Nam si falsa et dubia hoc modo intelliguntur et sunt in intellectu, quia cum dicuntur audiens intelligit quid dicens significet, nihil prohibet quod dixi intelligi et esse in intellectu. Quomodo autem sibi conveniant, quod dicis quia falsa dicente aliquo quaecumque ille diceret intelligeres, et quia illud quod non eo modo quo etiam falsa habetur in cogitatione, non diceris auditum cogitare aut in cogitatione habere, sed intelligere et in intellectu habere, quia scilicet non possis hoc aliter cogitare nisi intelligendo, id est scientia comprehendendo re ipsa illud existere; quomodo inquam conveniant et falsa intelligi et intelligere esse scientia comprehendere existere aliquid: nil ad me, tu videris.

Quodsi et falsa aliquo modo intelliguntur, et non omnis sed cuiusdam intellectus est haec definitio: non debui reprehendi, quia dixi „quo maius cogitari non possit"

šitaip būtinai darant išvadą, kad [tai], kas vadinama didesniu už visa ką, yra suprantama ir yra intelekte, todėl yra ir tikrovėje. Tad ar matai, kaip pagrįstai prilyginai mane anam kvailiui, kuris norėtų pripažinti dingusią salą esant, [remdamasis] tik tuo, kad aprašyta ji yra suprantama?

[VI.] O dėl to, kad tu prieštarauji [sakydamas], jog visi klaidingi ar abejotini dalykai gali būti suprantami ir gali būti intelekte panašiai, kaip tai, apie ką kalbėjau, aš stebiuosi, ką tu čia pastebėjai priešinga man, norinčiam įrodyti abejotina, kuriam pirmiausia pakako parodyti tik tai, kad tai kokiu nors būdu yra suprantama ir yra intelekte, idant po to būtų galima pasvarstyti, ar tai yra tik intelekte kaip klaidingi dalykai, ar ir tikrovėje kaip tikri. Juk jei klaidingi ir abejotini dalykai yra suprantami ir yra intelekte tokiu būdu, kad apie juos kalbant girdintysis supranta, ką kalbantysis turi galvoje, tai niekas netrukdo, kad tai, apie ką kalbėjau, būtų suprantama ir būtų intelekte. Bet kaip dera tai, ką tu sakai, [tai yra] kad, kam nors kalbant klaidingus dalykus, suprastum visa, ką tik jis pasakytų, ir kad [apie] tai, kas turima mąstyme ne tuo būdu, kuriuo [turimi] ir klaidingi dalykai, nesisakai, jog išgirdęs mąstai arba turi mąstyme, bet supranti ir turi intelekte, nes, žinoma, negali šitai pamąstyti kitaip, kaip tik suprasdamas, taigi žinojimu suvokdamas, kad tai iš tiesų egzistuoja; kaip, sakau, dera ir [tai, kad] klaidingi dalykai yra suprantami, ir [tai, kad] suprasti reiškia žinojimu suvokti ką nors egzistuojant. Tu [tai] svarstyk, kas man darbo[3]. Tad jei ir klaidingi dalykai kokiu nors būdu suprantami,

intelligi et in intellectu esse, etiam antequam certum esset re ipsa illud existere.

[VII.] Deinde quod dicis vix umquam posse esse credibile, cum dictum et auditum fuerit istud, non eo modo posse cogitari non esse quo etiam potest cogitari non esse deus: respondeant pro me qui vel parvam scientiam disputandi argumentandique attigerunt. An enim rationabile est, ut idcirco neget aliquis quod intelligit, quia esse dicitur id, quod ideo negat quia non intelligit? Aut si aliquando negatur, quod aliquatenus intelligitur et idem est illi quod nullatenus intelligitur: nonne facilius probatur quod dubium est de illo quod in aliquo quam de eo quod in nullo est intellectu? Quare nec credibile potest esse idcirco quemlibet negare „quo maius cogitari nequit“, quod auditum aliquatenus intelligit: quia negat deum, cuius sensum nullo modo cogitat. Aut si et illud quia non omnino intelligitur negatur: nonne tamen facilius id quod aliquo modo, quam id quod nullo modo intelligitur probatur? Non ergo irrationabiliter contra insipientem ad probandum deum esse attuli „quo maius cogitari non possit“, cum illud nullo modo, istud aliquo modo intelligeret.

[VIII.] Quod vero tam studiose probas „quo maius cogitari nequit“ non tale esse qualis nondum facta pictu-

o ši definicija liečia ne kiekvieną, bet tik tam tikrą supratimą, tai aš neturėjau būti nuneigtas dėl to, kad pasakiau, jog „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, yra suprantama ir yra intelekte, net anksčiau, negu būtų aišku, kad tai egzistuoja tikrovėje.

[VII.] Į tai, kad tu toliau sakai, jog vargiai kada nors gali būti tikėtina, kad tai, kas pasakyta ir išgirsta, negali būti pamąstyta nesant tuo būdu, kuriuo ir Dievas gali būti pamąstytas nesant, galėtų už mane atsakyti tie, kurie yra įgiję nors nedidelį gebėjimą ginčytis ir įrodinėti. Juk ar protinga, kad kas nors neigtų [esant] tai, ką supranta, dėl to, kad sakoma, jog tai esą tai, ką [esant] neigia dėl to, kad nesupranta? Arba jei kada nors būtų neigiama tai, kas tam tikru mastu suprantama ir kas tapatu tam, kas niekaip nesuprantama, tai ar ne lengviau įrodoma tai, kas abejotina, kieno nors, esančio kokiame nors intelekte, atžvilgiu negu kieno nors, nesančio jokiame [intelekte], atžvilgiu? Todėl ir negali būti tikėtina, kad kas nors neigia, išgirdęs tam tikru mastu suprantamą „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, dėl to, kad neigia Dievą, kurio turinio jokiu būdu nepamąsto. Arba jei ir tai neigiama, nes ne visiškai suprantama, tai ar ne lengviau įrodoma tai, kas suprantama kokiu nors būdu, negu tai, kas jokiu būdu? Tad ne be pagrindo, norėdamas įrodyti Dievą esant, neišmintingąjam pateikiau „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, nes ano jis jokiu būdu nesupranta, o šitai kokiu nors būdu supranta.

[VIII.] Be jokios priežasties taip uoliai įrodinėji, kad „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta“, nėra toks,

ra in intellectu pictoris: sine causa fit. Non enim ad hoc protuli picturam praecogitatam, ut tale illud de quo agebatur vellem asserere, sed tantum ut aliquid esse in intellectu, quod esse non intelligeretur, possem ostendere.

Item quod dicis „quo maius cogitari nequit" secundum rem vel ex genere tibi vel ex specie notam te cogitare auditum vel in intellectu habere non posse, quoniam nec ipsam rem nosti, nec eam ex alia simili potes conicere: palam est rem aliter sese habere. Quoniam namque omne minus bonum in tantum est simile maiori bono inquantum est bonum: patet cuilibet rationabili menti, quia de bonis minoribus ad maiora conscendendo ex iis quibus aliquid maius cogitari potest, multum possumus conicere illud quo nihil potest maius cogitari. Quis enim verbi gratia vel hoc cogitare non potest, etiam si non credat in re esse quod cogitat, scilicet si bonum est aliquid quod initium et finem habet, multo melius esse bonum, quod licet incipiat non tamen desinit; et sicut istud illo melius est, ita isto esse melius illud quod nec finem habet nec initium, etiam si semper de praeterito per praesens transeat ad futurum; et sive sit in re aliquid huiusmodi sive non sit, valde tamen eo melius esse id quod nullo modo indiget vel cogitur mutari vel moveri? An hoc cogitari non potest, aut aliquid hoc maius cogitari potest? Aut non est hoc ex iis quibus maius cogitari valet conicere id quo maius cogitari nequit? Est igitur unde possit conici „quo maius co-

koks yra dailininko intelekte dar nenutapytas paveikslas. Juk iš anksto apmąstyto paveikslo [pavyzdį] pateikiau ne tam, kad norėčiau pareikšti, jog tai, apie ką buvo kalbama, yra kas nors tokio [kaip paveikslas], bet tik tam, kad galėčiau parodyti, jog intelekte yra kai kas, kas nėra suprantamas kaip esantis.

Taip pat sakai, kad „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta", išgirdęs tu negali pamąstyti ar turėti intelekte, remdamasis [tikru] dalyku, žinomu tau arba pagal giminę, arba pagal rūšį, nes nei patį dalyką žinai, nei gali jį išsamprotauti, remdamiesi kitu panašiu [dalyku]. Aišku, kad yra kitaip. Mat kadangi kiekvienas mažesnis gėris tiek panašus į didesnį gėrį, kiek jis yra gėris, kiekvienam racionaliam protui aišku, kad, nuo mažesnių gėrių kildami didesnių link, remdamiesi tais [dalykais], už kuriuos kas nors didesnio gali būti pamąstyta, daug ką galime išsamprotauti apie [tai], už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta. Juk kas, pavyzdžiui, net netikėdamas tikrovėje esant tai, ką mąsto, negalėtų to pamąstyti, būtent: jei yra gera kas nors, kas turi pradžią ir pabaigą, tai daug geresnio esama tokio gero, kuris, nors ir prasideda, tačiau nesiliauja; ir kaip šis geresnis už aną, taip už šį geresnis neturintis nei pabaigos, nei pradžios, net jei jis visada iš praeities per dabartį pereina į ateitį; ir ar yra tikrovėje kas nors tokio, ar nėra, vis dėlto daug geresnio už jį esama to, kas jokiu būdu nestokoja arba nėra verčiama keistis ar judėti? Negi šitai negali būti pamąstyta, arba negi gali būti pamąstyta kas nors didesnio už šitai? Arba nejaugi tai nėra samprotavimas,

gitari nequeat". Sic itaque facile refelli potest insipiens qui sacram auctoritatem non recipit, si negat „quo maius cogitari non valet" ex aliis rebus conici posse. At si quis catholicus hoc neget, meminerit quia „invisibilia" dei „a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus et divinitas".

[IX.] Sed etsi verum esset non posse cogitari vel intelligi illud quo maius nequit cogitari, non tamen falsum esset „quo maius cogitari nequit" cogitari posse et intelligi. Sicut enim nil prohibet dici „ineffabile", licet illud dici non possit quod „ineffabile" dicitur; et quemadmodum cogitari potest „non cogitabile", quamvis illud cogitari non possit cui convenit „non cogitabile" dici: ita cum dicitur „quo nil maius valet cogitari", procul dubio quod auditur cogitari et intelligi potest, etiam si res illa cogitari non valeat aut intelligi qua maius cogitari nequit. Nam etsi quisquam est tam insipiens, ut dicat non esse aliquid quo maius non possit cogitari: non tamen ita erit impudens, ut dicat se non posse intelligere aut cogitare quid dicat. Aut si quis talis invenitur, non modo sermo eius est respuendus, sed et ipse conspuendus. Quisquis igitur negat aliquid esse quo maius nequeat cogitari: utique intelligit et cogitat negationem quam facit. Quam

besiremiantis tais dalykais, už kuriuos [kai kas] didesnio gali būti pamąstyta, apie tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta? Taigi yra [kai kas], kuo remiantis gali būti išsamprotauta „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta". Vadinasi, šitokiu būdu lengvai galima nuneigti neišmintingąjį, kuris nepriima švento auteriteto, jei neigia, kad „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta", negali būti išsamprotauta iš kitų dalykų. O jei šitai neigtų koks nors katalikas, tai teprisimena, kad „neregimosios" Dievo „ypatybės - jo amžinoji galybė ir dievystė - nuo pat pasaulio sukūrimo aiškiai suvokiamos protu iš jo kūrinių" (plg. *Rom* 1, 20)[4].

[IX.] Bet jei ir būtų teisinga, kad negali būti pamąstoma ar suprantama tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, tai vis dėlto nebūtų klaidinga, kad „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta", gali būti pamąstoma ir suprantama. Juk kaip niekas netrukdo sakyti „neišsakoma", nors negali būti sakoma tai, kas vadinama „neišsakoma", ir kaip gali būti pamąstyta „nepamąstoma", nors negali būti pamąstyta tai, kam tinka būti vadinamam „nepamąstoma", taip ir sakant „[kai kas], už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta", be abejonės, gali būti pamąstoma ir suprantama tai, kas girdima, net jei negali būti pamąstomas ir suprantamas tas dalykas, už kurį didesnio negali būti pamąstyta. Mat jei ir yra kas nors toks neišmintingas, kad sakytų, jog nėra ko nors, už ką didesnio negali būti pamąstyta, tai vis dėlto jis nebus toks begėdis, kad sakytų negalįs suprasti arba pamąstyti to, ką sako. Arba jei kas nors toks atsiranda, tai ne tik jo kalbą reikia atmesti, bet ir jį patį pasmerkti. Taigi

negationem intelligere aut cogitare non potest sine partibus eius. Pars autem eius est „quo maius cogitari non potest". Quicumque igitur hoc negat, intelligit et cogitat „quo maius cogitari nequit". Palam autem est quia similiter potest cogitari et intelligi quod non potest non esse. Maius vero cogitat qui hoc cogitat quam qui cogitat quod possit non esse. Dum ergo cogitatur quo maius non possit cogitari: si cogitatur quod possit non esse, non cogitatur quo non possit cogitari maius. Sed nequit idem simul cogitari et non cogitari. Quare qui cogitat quo maius non possit cogitari: non cogitat quod possit sed quod non possit non esse. Quapropter necesse est esse quod cogitat, quia quidquid non esse potest non est quod cogitat.

[X.] Puto quia monstravi me non infirma sed satis necessaria argumentatione probasse in praefato libello re ipsa existere aliquid quo maius cogitari non possit; nec eam alicuius obiectionis infirmari firmitate. Tantam enim vim huius prolationis in se continet significatio, ut hoc ipsum quod dicitur, ex necessitate eo ipso quod intelligitur vel cogitatur, et revera probetur existere, et id ipsum esse quidquid de divina substantia oportet credere. Credimus namque de divina substantia quidquid absolute cogitari potest melius esse quam non esse. Verbi gratia: melius est esse aeternum quam non aeternum, bonum quam non bonum, immo bonitatem ipsam quam non

kiekvienas, neigiantis esant ką nors, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta, bet kokiu atveju supranta ir pamąsto daromą neigimą. Šio neigimo negalima suprasti ar pamąstyti be jo dalių. O jo dalis yra „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta". Vadinasi, kas tik šitai neigia, tas supranta ir pamąsto „[tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta". Tačiau aišku, kad panašiai gali būti pamąstyta ir suprasta tai, kas negali nebūti. O tas, kuris šitai pamąsto, pamąsto [kai ką] didesnio negu tas, kuris pamąsto tai, kas gali nebūti. Taigi mąstant [tai], už ką didesnio negali būti pamąstyta, jei mąstoma tai, kas gali nebūti, nemąstoma tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta. Bet negali tas pat kartu būti ir mąstoma, ir nemąstoma. Todėl mąstantis tai, už ką didesnio negali būti pamąstyta, mąsto ne tai, kas gali, bet tai, kas negali nebūti. Štai todėl būtinai yra tai, ką jis mąsto, nes visa, kas tik gali nebūti, nėra tai, ką jis mąsto.

[X.] Manau parodęs, kad anksčiau minėtoje knygelėje ne silpna, o pakankamai būtina argumentacija įrodžiau, kad kai kas, už ką didesnio negali būti pamąstyta, egzistuoja tikrovėje ir kad jos [argumentacijos] nesusilpnina jokio prieštaravimo tvirtumas. Mat šio argumento reikšmė savyje turi tiek jėgos, kad tai, apie ką kalbama, jau vien tuo, kad yra suprantama ir pamąstoma, būtinai įrodoma egzistuojant tikrovėje ir esant viskuo, ką reikia tikėti apie dieviškąją substanciją. Juk apie dieviškąją substanciją tikime visa tai, apie ką galima besąlygiškai pamąstyti, kad geriau būti, negu nebūti[5]. Pavyzdžiui, geriau būti amžinam negu neamžinam, geram negu negeram, žinoma, [geriau būti]

ipsam bonitatem. Nihil autem huiusmodi non esse potest quo maius aliquid cogitari non potest. Necesse igitur est „quo maius cogitari non potest“ esse quidquid de divina essentia credi oportet.

Gratias ago benignitati tuae et in reprehensione et in laude mei opusculi. Cum enim ea quae tibi digna susceptione videntur tanta laude extulisti: satis apparet quia quae tibi infirma visa sunt benevolentia non malevolentia reprehendisti.

pačiu gėriu negu ne pačiu gėriu. Tačiau niekas iš tokių [dalykų] negali nebūti tuo, už ką kas nors didesnio negali būti pamąstyta. Vadinasi, „[tai,] už ką didesnio negali būti pamąstyta“, būtinai yra visa, į ką turi būti tikima apie dieviškąją substanciją.

Dėkoju už tavo palankumą tiek smerkiant, tiek giriant mano kūrinį. Mat kadangi tokiu pagyrimu išaukštinai tai, kas tau atrodė verta priimti, pakankamai aišku, kad iš palankumo, o ne iš priešiškumo smerkei tai, kas tau pasirodė netvirta.

PAAIŠKINIMAI

PROSLOGIONAS

[1] Omenyje turimas *Monologionas*, kurį Anzelmas iš pradžių buvo pavadinęs *Exemplum meditandi de ratione fidei.*

[2] Plg. *argumentum est ratio rei dubiae faciens fidem* (Boecijus *De differentiis topicis*, I).

[3] *Proslogiono* atsiradimą aprašė Anzelmo biografas Eadmeris:

„Po to [parašęs *Monologioną*, Anzelmas] sumanė ištirti, ar vieninteliu ir trumpu argumentu bus įmanoma įrodyti tai, kas apie Dievą tikima ir teigiama, būtent, kad jis yra amžinas, nekintamas, visagalis, visame kame visas, nesuvokiamas, teisingas, maloningas, gailestingas, teisus, tiesa, gėris, teisingumas ir kai kas kita, ir kaip visa tai jame yra viena. Šis dalykas, kaip pats sakė, jam suteikė didelio vargo. Mat šis apmąstymas iš dalies pasiglemždavo valgį, gėrimą ir miegą, o iš dalies - tai dar labiau jį slėgė - sutrikdydavo jo intenciją, kurią privalėjo skirti Dievui rytmetinėse ir kitose pamaldose. Pats į tai atkreipęs dėmesį ir negalėdamas to, ko ieškojo, visiškai suvokti, [Anzelmas] manė jog šitoks mąstymas yra velnio gundymas ir jau buvo pasiryžęs šį sumanymą mesti šalin. Iš tiesų, juo daugiau triūsė šiuo reikalu, juo labiau ir labiau mąstymas jį vargino. Ir štai kažin kurią naktį per naktinę vigiliją jo širdyje suspindo Dievo malonė, ir dalykas atsivėrė protui, ir milžinišku džiaugsmu bei linksmybėmis pripildė visą jo vidų. Taigi manydamas, jog bus naudinga jam pačiam ir kitiems šį dalyką žinoti, tačiau stokodamas rašalo [visa tai] užrašė lentelėse ir jas perdavė vienam vienuo-

lyno broliui rūpestingai saugoti. Po keleto dienų paprašė iš saugotojo lentelių. Jų ieškota vietoje, kurioje buvo padėtos, bet nerasta. Teirautasi brolių, ar kartais kuris jų lentelių nebus paėmęs, bet veltui. Mat neatsirado nė vienas, kuris būtų prisipažinęs ką nors apie tai žinąs. Anzelmas parengė kitą tekstą iš tos pačios medžiagos kitose lentelėse ir tam pačiam [broliui] perdavė, idant saugotų rūpestingiau. Šis padėjo lenteles slaptesnėje savo guolio vietoje, ir kitą dieną, nieko blogo neįtardamas, atrado jas išbarstytas ant grindinio priešais lovą, o vašką, kuriuo buvo ant jų rašyta, gabalais išblaškytą šen bei ten. Lentelės buvo pakeltos, vaškas surinktas, ir viskas nunešta Anzelmui. Šis sujungė vašką, ir nors vargiai, užrašas buvo atgautas. Tačiau bijodamas, kad dėl kokio nors neatsargumo [argumentas] nepražūtų, [Anzelmas] Dievo vardu liepė jį užrašyti pergamente. O paskui sukūrė ritinėlį mažytį, bet didį savo teiginių ir subtiliausio apmąstymo svoriu; jį pavadino *Proslogionu*: mat šiame kūrinyje kreipiamasi arba į save patį arba į Dievą. Kai kūrinys pateko kažin kam į rankas, tasai prie vieno šio kūrinio argumento prikibo, nutaręs, kad jis neapgalvotas. Trokšdamas paneigti, jis sukūrė tokį prierašą nukreiptą prieš argumentą ir pridėjo prie kūrinio pabaigos. Apmąstęs šį raštą, atsiųstą vieno savo draugų, Anzelmas apsidžiaugė ir, dėkodamas savo kritikui, parengė atsakymą ir jį čia pat pridėtą prie savo knygelės pasiuntė su vienu draugu tam, kuris buvo atsiuntęs, norėdamas, kad šis ir kiti, kurie mano esant verta turėti šią knygelę, teirautųsi atsakymo, kol šio argumento paneigimas ir atsakymas bus užrašyti [visuose nuorašuose]."

(Post haec incidit sibi in mentem investigare utrum uno solo et brevi argumento probari posset id quod de Deo creditur et praedicatur, videlicet quod sit aeternus, incommutabilis, omnipotens, ubique totus,

incompraehensibilis, justus, pius, misericors, verax, veritas, bonitas, justitia, et nonnulla alia, et quomodo haec omnia in ipso unum sint. Quae res, sicut ipse referebat magnam sibi peperit difficultatem. Nam haec cogitatio partim illi cibum, potum et somnum tollebat, partim et quod magis eum gravabat intentionem ejus qua matutinis et alii servitio Dei intendere debebat perturbabat. Quod ipse animadvertens, nec adhuc quod quaerebat ad plenu capere valens, ratus est hujusmodi cogitationem diaboli esse temptationem, nisusque est am procul repellere a sua intentione. Verum quanto plus in hoc desudabat, tanto illum ipsa cogitatio magis ac magis infestabat. Et ecce quadam nocte inter nocturnas vigilias Dei gratia illuxit in corde ejus, et res patuit intellectui ejus, immensoque gaudio et jubilatione replevit omnia intima ejus. Reputans ergo apud se hoc ipsum et aliis si sciretur posse placere, livore carens rem ilico scripsit in tabulis, easque sollicitius custodiendas uni ex monasterii fratribus tradidit. Post dies aliquot tabulas repetit a custode. Quaeruntur in loco ubi repositae fuerant, nec inveniuntur. Requiruntur a fratribus ne forte aliquis eas acceperit, sed nequiquam. Nec enim hucusque inventus est, qui recognoverit se quicquam inde scivisse. Reparat Anselmus aliud de eadem materia dictamen in aliis tabulis, et illas eidem sub cautiori custodia tradit custodi. Ille in secretiori parte lectuli sui tabulas reponit, et sequenti die nil sinistri suspicatus, easdem in pavimento sparsas ante lectum repperit, cera quae in ipsis erat hac illac frustatim dispersa. Levantur tabulae, cera colligitur, et pariter Anselmo reportantur. Adunat ipse ceram, et licet vix, scriptura recuperat. Verens autem ne qua incuria penitus perditum eat, eam in nomine Domini pergamenae jubet tradi. Composuit ergo inde volumen parvulum, sed sententiarum ac subtilissimae contemplationis pondere magnum, quod Proslogion *nominavit. Alloquitur etenim in eo opere aut seipsum aut Deum. Quod opus cum in manus cujusdam venisset, et is in quadam ipsius operis argumentatione non parum offendisset, ratus est eandem argumentationem ratam*

non esse. Quod refellere gestiens, quoddam contra illam scriptum composuit, et illud fini ejusdem operis sriptum apposuit. Quod cum sibi ab uno amicorum suorum transmissum Anselmus considerasset, gavisus est, et repraehensori suo gratias agens, suam ad hoc responsionem edidit, eamque libello sibi directo subscriptam, sub uno ei qui miserat amico remisit, hoc ab eo et ab aliis qui libellum illum habere dignantur petitum iri desiderans, quatinus in fine ipsius suae argumentationis repraehensio, et repraehensioni sua responsio subscribatur.

Vita sancti Anselmi, XIX; ed. R.W. Southern, p. 29 - 31).

[4] Hugonas iš Die (m.1106), Die vyskupas nuo 1073, nuo 1082 ar 1083 Lijono arkivyskupas. Popiežius Grigalius VII 1075 paskyrė jį apaštališkuoju legatu Burgundijai ir Pranzūzijai.

[5] Plg. *Pr* 1, 27; *Mon.* LXVII.

[6] Pirmas skyrius baigiamas *Iz* 7, 9; Anzelmas seka augustiniška šios vietos interpretacija, paremta graikišku S T vertimu. Plg. Augustino *Tractatus in Johannis Evangelium*, XL, 9; *Sermo* CCXII, 1; *Sermo* LXXXIX, 4; *De Trinitate*, 1 VIII c.V, 8.

[7] Brian Davies siūlo kitą šio sakinio vertimo variantą, kuris, jo nuomone, apsaugotų nuo kritikos, teigiančios, kad *esse et in re* Anzelmas supranta kaip predikatą: „Nes net jei yra vien intelekte, [kai kas] kas yra didesnio gali būti pamąstyta esant taip pat ir tikrovėje“ (*For if it is only in the intellect, what is greater can be thought to be in reality as well.*) Žr. Davies B. *An Introduction to the Philosophy of Religion.* - Oxford - New York: Oxford University Press, 1993. - P.56-67.

[8] Tradiciškai *in re* verčiamas *tikrovėje*, tačiau omenyje turimas buvimo statusas ir galimas vertimas *daiktiškai.* Beje, tik pačioje skyrelio pabaigoje Anzelmas pavartoja *existere.*

[9] Plg. *Mon.* X.

[10] Plg. *Mon.* XV, kur Anzelmas aptarė taisykles, pagal

kurias Dievui priskiriamos kitos savybės.

[11] Plg. Anzelmo *De veritate* VIII; Augustinas *Conf.* 1, VII.

[12] Plg. *Mt* 5, 45; *Mon.* XVI.

[13] Plg. Pseudo Dionizas *De divinis nominibus* VII, 2.

[14] Plg. Augustinas *Conf.* 1. X c.VI, 8.

[15] Plg. *Mon.* XX - XXIV.

[16] Anzelmas gilinasi į prasmę biblinės dokslogijos, kartojamos kiekvienos psalmės pabaigoje: „Garbė Dievui Tėvui, ir Sūnui, ir Šventajai Dvasiai. Kaip buvo pradžioje, dabar ir visados, ir per amžius."

[17] Plg. *Prosl.* 13; *Mon.* 14.

[18] Plg. *Mon.* XXV, XXVIII.

[19] *Monologione* svarstymams apie Švč. Trejybę skirti IXXX - LXII skyreliai.

KĄ Į TAI GALI ATSAKYTI KAS NORS, UŽSISTODAMAS NEIŠMINTINGĄJĮ

[1] Teksto autorius Gaunilonas (m. 1083), benediktinų vienuolis iš Marmoutier (netoli Turo), žinomas tik iš šio traktato. Tai, beje, liudija nemenką studijų lygį XI a. benediktinų vienuolynuose - juk mažai žinomas vienuolis šiame tekste sugeba užčiuopti kone visus vėlesnės *Proslogiono* kritikos aspektus.

[2] Plg. Augustinas *Tractatus in Johanis Evangelium* I, 16.

[3] Gaunilonas pakeičia Anzelmo formuluotę *aliquid quo maius nihil cogitari potest* į *maius omnibus*, kurios tas iš viso nevartoja (tik nuo *Prosl.* V pasirodo *summum omnium*).

[4] Gaunilonas „tikram egzistavimui" nusakyti vartoja *subsistere*, o intencionaliam jis apskritai nelinkęs pripažinti buvimo.

[5] Plg. Kanto šimto talerių pavyzdį: „Šimte tikrų talerių yra nė kiek ne daugiau negu šimte galimų talerių. Kadangi galimi taleriai žymi sąvoką, o tikrieji taleriai - objelktą ir jo paties savaime pripažinimą egzistuojant, tai tuo atveju, jei objekte glūdėtų daugiau negu sąvokoje, mano sąvoka neišreikštų viso objekto ir, vadinasi, nebūtų jam adekvati. Bet mano turtas didesnis, jei aš turiu šimtą tikrų talerių, o ne vien tik jų sąvoką (t.y. jų galimybę). Juk tikrumo atveju objektas ne tik analitiškaiglūdi mano sąvokoje, bet ir sintetiškai prijungiamas prie mano sąvokos (kuri yra mano būvio apibrėžimas), šiuo egzistavimu už mano sąvokos nė kiek nepadidindamas tų minėtų šimto talerių." (Kantas I. *Grynojo proto kritika.* - V., 1982. - P. 427 - 428).

[6] Pabaigoje Gaunilonas tarsi pereina prie „pozityvios" kritikos ir pakartoja (žr. II sk.) pasiūlymą vartoti *intelligere* vietoj *cogitare*, kai kalbama apie negalimybę pamąstyti Dievą nesant (plg. *Prosl.* III). Jis neabejoja Dievo nebuvimo negalimumu, tačiau mano, jog Anzelmo argumentas yra nesėkmingas.

KĄ Į TAI GALI ATSAKYTI PAČIOS KNYGELĖS AUTORIUS

[1] Atsakyme Anzelmas dažnai praleidžia *aliquid* ar *id* ir rašo *quo maius cogitari non potest*; gal būt tai turėjo pabrėžti šios sintagmos epistemologinį pobūdį.

[2] Anzelmas aiškina mintį, išdėstytą *Prosl.* III; Plg. *Monologion.* XVIII - XXVII.

[3] Plg. *Mt* 27, 4; Judas, grąžinęs trisdešimt sidabrinių išgirdo: *Quid ad nos? tu videris* („Kas mums darbo?! Tu žinokis!").

[4] Plg. *Mon.* I - IV.

[5] Plg. *Mon.* XV; *Prosl.* V.

„Bijodamas, kad dėl kokio nors neatsargumo argumentas nepražūtų, Anzelmas Dievo vardu liepė jį užrašyti pergamente. O paskui sukūrė ritinėlį mažytį, bet didį savo teiginių... svoriu.“

Šv. Anzelmo gyvenimas

Šiandien *Proslogionas* intriguoja skaitytoją taip pat, kaip ir tada, kai buvo paskelbtas. Šis veikalas - viena mįslingiausių filosofijos knygų.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

Ši knyga priklauso
Atviros Lietuvos fondo remiamai serijai,
kurios tikslas - pateikti klasikinius
filosofijos ir politinės minties tekstus
nuo Antikos iki XIX a.